

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

**С Л О В Н И К
З МІГРАЦІЙНОГО ПРАВА**

**(для студентів юридичного факультету
та факультету заочного навчання
цивільних осіб)**

Укладачі:

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України *Л.Р. Наливайко;*
Полєшко Е.П.

Дніпро
2020

УДК 342.951
С 48

*Рекомендовано до друку
науково-методичною радою Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ
(протокол від 29 травня 2019 року № 9)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Максакова Р. М. – завідувач кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Запорізького національного технічного університету, доктор юридичних наук, професор;

Ільков В. В. – суддя Дніпропетровського окружного адміністративного суду, доктор юридичних наук, професор

УКЛАДАЧІ:

Наливайко Л. Р. – проректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України;

Полєшко Е. П. – викладач кафедри загальноправових дисциплін юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

С 48 Словник з міграційного права / уклад.: д.ю.н., проф. Наливайко Л. Р., Полєшко Е. П. Дніпро: ДДУВС, 2020. 192 с.

ISBN 978-617-7665-83-9

Словник розраховано на здобувачів вищої освіти юридичних спеціальностей різних навчальних закладів. Стане в пригоді науковцям, державним службовцям, політикам та всім, хто цікавиться проблематикою сучасного міграційного права.

ISBN 978-617-7665-83-9

© Укладчі, 2020
© ДДУВС, 2020

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Список скорочень	7
Перелік основної літератури	8
Словник міграційних термінів	14
Алфавітний покажчик термінів	168

ВСТУП

Міграція – надзвичайно складний історичний, економічний, соціальний, культурологічний процес, пов'язаний із геопросторовим переміщенням населення. Вона залежить від усіх видів людської життєдіяльності та водночас впливає на них, віддзеркалює закономірності й особливості формування способу життя мешканців різних суспільних утворень. Саме тому міграція вже тривалий час є об'єктом уваги представників різних галузей наукових знань.

Нині в Україні інтерес до вивчення проблем міграції викликаний цілою низкою обставин, серед яких ключову роль відіграють глобалізаційні зміни розвитку економіки. Стрімкі переміщення не лише капіталів, але й людей активізують поглиблення поділу праці, створюють передумови для формування нових суспільних відносин, удосконалення системи цінностей. Усе це вимагає створення потужного наукового апарату міждисциплінарних досліджень процесів міграції, розробки методологічного та методичного супроводу аналізу та прогнозу її потоків.

Міжнародна міграція населення, що активізувалася як у світі, так і в Україні, потребує постійного моніторингу й аналізу, чіткого державного управління. На міжнародному рівні формується багатостороння система її регулювання. Відповідно в Україні, для повноцінного включення її до міжнародної системи регулювання міграційних процесів, необхідно вдосконалити й привести до міжнародних стандартів національне законодавство.

Людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність визнані в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність (стаття 3 Конституції України). Права людини, у тому числі мігранта, потребують істотної переорієнтації всієї національної правової системи на чітке визначення правового статусу різних категорій мігрантів, зокрема: статусу іммігрантів, статусу іноземців та осіб без громадянства, яким надають притулок, статусу біженців, статусу репатріантів, статусу туристів-мандрівників, статусу внутрішньо переміщених осіб. У тому числі потребує вдосконалення механізм інтеграції всіх мігрантів в українське суспільство задля досягнення спільного розвитку, гарантування реалізації прав і свобод мігрантів, забезпечення охорони законних

інтересів і прав мігрантів, стимулювання участі мігрантів у державному й суспільному житті України як чинник її розвитку та життєдайної економічної сили.

Останнім часом міграційне право України набуло вдосконалення, що пов'язано з розвитком міграції як явища. Оскільки міграція населення, набуваючи небачених раніше масштабів, досить швидко змінює реальну картину світу, великого значення набуває вивчення й осмислення цього явища, його прогнозування та оптимізація на рівні як окремих держав, так і міждержавних утворень. Це повною мірою стосується й України, яка сьогодні зіткнулася з широкомасштабними та практично безконтрольними процесами міграції населення. Як приклад можна навести явище внутрішнього переміщення осіб, яке виникло буквально протягом останніх п'яти років і набуло масових ознак.

Сьогодні дисципліна «Міграційне право» спрямована на поглиблення знань студентів щодо правових основ, сутності та особливостей діяльності стосовно забезпечення міграційних процесів в Україні; формування вмінь і навичок у сфері реалізації міграційного законодавства, правильного тлумачення та реалізації норм міграційного законодавства у практичному застосуванні набутих знань.

Міграційне право – це система юридичних норм, які регулюють міграційні відносини, що виникають унаслідок в'їзду до країни чи виїзду з неї, перебування або проживання на її території. У формуванні міграційного права, як заходи свободи й справедливості, системи норм, провідну роль відіграють правові принципи, що діють у ньому, такі як «свобода пересування та вибору місця перебування й проживання», «законність перебування й проживання», «реєстрація за місцем перебування та проживання».

Дисципліна «Міграційне право» з'ясовує сутність міграційних процесів у сучасному світі, зазвичай у правовому контексті, класифікує мігрантів і міграцію, розкриває сутність термінологічного інструментарію. Також розглядає питання соціального й правового регулювання міграції, управління міграційними процесами, розкриває сутність світового, європейського й регіонального досвіду розв'язання міграційних проблем.

Навчальна мета дисципліни – це сприяння становленню сучасного всебічно розвинутого висококваліфікованого фахівця-юриста, здатного на достатньому рівні репрезентувати у відносинах з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування та громадянами, формувати та розвивати правові знання, уміння аналізувати нормативно-правові акти та інші документи; виробляти навички самостійного

аналізу, уміння застосовувати отримані знання під час оцінки конкретної ситуації; виробляти настанови на оволодіння професійними вміннями та навичками.

Здобувачі вищої освіти як майбутні фахівці-юристи повинні чітко знати положення міграційного права, уміти застосовувати набуті знання у своїй практичній діяльності, вільно володіти термінологією й поняттями, які використовують безпосередньо в міграційному праві.

На думку авторів, термінологічний словник – це спроба узагальнення головних напрямів дослідження міграційних процесів. У зв'язку з характером міграційних процесів, які постійно змінюються, термінологічний словник сам по собі не є вичерпним. Укладачі подали в ньому передусім ті терміни та визначення, які можуть безпосередньо стосуватися діяльності фахівців Державної міграційної служби України. Автори наводять, де можливо, посилання на відповідні конвенції, угоди та інші джерела міжнародного права, права Європейського Союзу та українського законодавства.

У сфері міграції багато термінів, які не мають загальноприйнятих визначень. Іноді кілька термінів (часто на взаємозамінній основі) використовують для опису одного й того ж явища. Деякі ж терміни можуть мати кілька значень або навіть правових визначень залежно від сфери та контексту їх використання.

Терміни у словнику розміщені в алфавітному порядку, подано їх визначення українською мовою та іншомовні еквіваленти.

Для полегшення пошуку в кінці словника додано алфавітний покажчик термінів із номерами сторінок.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

PRADO – Публічний онлайн-реєстр ідентифікаційних та проїзних документів

ЄК – Європейська Комісія

ЄС – Європейський Союз

ІКАО – Міжнародна організація цивільної авіації

КМУ – Кабінет Міністрів України

МОМ – Міжнародна організація з міграції

МОП – Міжнародна організація праці

НУО – неурядова організація

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку

ООН – Організація Об'єднаних Націй

США – Сполучені Штати Америки

УВКБ ООН – Управління Верховного комісара ООН у справах біженців

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Виконавчий протокол про порядок реалізації Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про реадмісію. URL:

http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/643_422?test=qY4Mfbtc78fVVvsCUZiO7h8zRNI4KYs80msh8Ie6.

2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19–20, 21–22. Ст. 144.

3. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.91 № 1798-12. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

4. Деякі питання надання адміністративних послуг органів виконавчої влади через центри надання адміністративних послуг: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.05.2014 № 523-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/523-2014-%D1%80>.

5. Деякі питання надання адміністративних послуг у сфері міграції: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.11.2016 № 770. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/770-2016-%D0%BF>.

6. Деякі питання надання підрозділами Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції та Державної міграційної служби платних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 № 1098. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1098-2011-%D0%BF>.

7. Директива ЄС 2001/55/ЄС. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32001L0055>.

8. Європейська конвенція про громадянство від 06.11.97. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_004.

9. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 2–3. Ст. 27.

10. Імплементацийний протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Чеської Республіки до Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/203_065.

11. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.11.2005 № 2747-15. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, 37. Ст. 446.

12. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон

Української УРСР від 07.12.84 № 80731-10. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)*. 1984. № 51. Ст. 1122.

13. Конвенція про статус біженців. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_011.

14. Конституція України від 28.06.96 № 254к/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

15. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

16. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88.

17. Питання організації виконання Закону України «Про імміграцію»: Указ Президента України від 07.08.2001 № 596/2001. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/596/2001>.

18. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, 15–16, 17. Ст. 112.

19. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 16. Ст. 146.

20. Про визначення адміністратора Єдиного державного демографічного реєстру: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 № 931-р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/931-2016-%D1%80>.

21. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 № 1110: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.02.2012 № 70. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/70-2012-%D0%BF>.

22. Про громадянство: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.

23. Про державне мито: Декрет Кабінету Міністрів України від 21.01.93 № 7-93. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 13. Ст. 113.

24. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20.11.2012 № 5492-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 51. Ст. 716.

25. Про житловий фонд соціального призначення: Закон України від 12.01.2006 № 3334-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 19–20. Ст. 159.

26. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-18. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 26.

27. Про затвердження зразка бланка, технічного опису та Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсним та знищення паспорта громадянина України: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2015 № 302. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/302-2015-%D0%BF>.

28. Про затвердження зразка заяви-анкети для внесення інформації до Єдиного державного демографічного реєстру: Наказ МВС України від 26.11.2011 № 1279. *Офіційний вісник України*. 2014. № 101. Ст. 2982.

29. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення Державною міграційною службою України: Наказ Міністерства внутрішніх справ від 28.08.2013 № 825. *Офіційний вісник України*. 2013. № 76. Ст. 2853.

30. Про затвердження норм харчування іноземців та осіб без громадянства, що розміщуються в пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, пунктах тимчасового розміщення біженців Державної міграційної служби: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2015 № 144. *Офіційний вісник України*. 2015. № 26. Ст. 758.

31. Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 360. *Офіційний вісник України*. 2014. № 69. Ст. 1923.

32. Про затвердження Положення про пункти пропуску через державний кордон та пункти контролю: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.08.2010 № 751. *Урядовий кур'єр*. 2010. № 165.

33. Про затвердження Порядку використання безконтактного електронного носія, який імплантовано в паспорт громадянина України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16.02.2016 № 104. *Офіційний вісник України*. 2016. № 25. Ст. 998.

34. Про затвердження Порядку внесення засобів електронного цифрового підпису до безконтактного електронного носія, що міститься в паспорті громадянина України, та надання послуг електронного цифрового підпису з використанням паспорта громадянина України з імплантованим безконтактним електронним носієм: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 № 869. *Офіційний вісник України*. 2016. № 97. Ст. 3148.

35. Про затвердження Порядку отримання, вилучення з Єдиного державного демографічного реєстру та знищення відцифрованих відби-

тків пальців рук особи: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 № 669. *Офіційний вісник України*. 2014. № 97. Ст. 2794.

36. Про затвердження Порядку оформлення документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус, громадянам, які проживають на тимчасово окупованій території України: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2014 № 289. *Офіційний вісник України*. 2014. № 61. Ст. 1686.

37. Про затвердження Порядку оформлення, виготовлення і видачі посвідки на постійне проживання та посвідки на тимчасове проживання і технічного опису їх бланків та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 26.12.2002 № 1983: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.03.2012 № 251. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 75.

38. Про затвердження Порядку продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.2012 № 150. *Офіційний вісник України*. 2012. № 17. Ст. 612.

39. Про затвердження Порядку формування квоти імміграції, Порядку провадження за заявами про надання дозволу на імміграцію і поданнями про його скасування та виконання прийнятих рішень: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.12.2002 № 1983. *Урядовий кур'єр*. 2003. № 7.

40. Про затвердження Правил оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 № 118. *Урядовий кур'єр*. 2017. № 80.

41. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.95 № 57. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF>.

42. Про затвердження Правил реєстрації місця проживання та Порядку передачі органами реєстрації інформації до Єдиного державного демографічного реєстру: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 207. *Офіційний вісник України*. 2016. № 28. Ст. 1108.

43. Про імміграцію: Закон України від 07.06.2001 № 2491-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 41. Ст. 197.

44. Про облік внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 509. *Офіційний вісник України*. 2014. № 81. Ст. 2296.

45. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19–20. Ст. 179.

46. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003 № 1382-15. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 15. Ст. 232.

47. Про схвалення Концепції створення національної системи ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.12.2015 № 1428-р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 4. Ст. 245.

48. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 482-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 60. Ст. 216.

49. Про утворення територіальних органів Державної міграційної служби: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.06.2011 № 658. *Офіційний вісник України*. 2011. № 47. Ст. 1902.

50. Угода між Кабінетом Міністрів України і Виконавчою владою Грузії про приймання і передачу осіб (реадмісію), які знаходяться на територіях держав незаконно: Угоду ратифіковано Законом від 17.03.2004 № 1608-IV. *Офіційний вісник України*. 2004. № 32. Ст. 2204.

51. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Королівства Данія про реадмісію осіб: Угоду ратифіковано Законом від 21.05.2008 № 291-VI. *Офіційний вісник України*. 2008. № 92. Ст. 3038.

52. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Ісландії про реадмісію осіб: Угоду ратифіковано Законом від 08.04.2015 № 299-VIII. *Офіційний вісник України*. 2016. № 25. Ст. 1016.

53. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Норвегія про реадмісію осіб: Угоду ратифіковано Законом від 06.07.2011 № 3591-VI. *Офіційний вісник України*. 2011. № 77. Ст. 2875.

54. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Болгарія про приймання та передачу осіб, що перебувають на територіях обох держав нелегально: Угоду ратифіковано Законом від 07.03.2002 № 3107-III. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/100_058.

55. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Узбекистан про приймання та передачу осіб, які перебувають на території держав нелегально: Угоду ратифіковано Законом від 13.09.2001 № 2688-III. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/860_026.

56. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про реадмісію. *Офіційний вісник України*. 2013. № 73. Ст. 2727.

57. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про реадмісію осіб: Угоду ратифіковано Законом від 04.07.2006 № 27-V. *Офіційний вісник України*. 2008. № 88. Ст. 2969.

58. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Туркменістану про реадмісію осіб: Угоду ратифіковано Законом від 10.01.2002 № 2935-III. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/795_703.

59. Угода між Україною і Киргизькою Республікою про спрощений порядок зміни громадянства громадянами України, які постійно проживають у Киргизькій Республіці, та громадянами Киргизької Республіки, які постійно проживають в Україні, і запобігання випадкам безгромадянства та подвійного громадянства: Угоду ратифіковано Законом від 20.11.2003 № 1319-IV. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/417_025.

60. Угода між Україною і Республікою Білорусь про спрощений порядок зміни громадянства громадянами України, які постійно проживають в Республіці Білорусь, і громадянами Республіки Білорусь, які постійно проживають в Україні: Угоду ратифіковано Законом від 21.10.99 № 1186-XIV. *Офіційний вісник України*. 2013. № 21. Ст. 734.

61. Угода між Україною і Республікою Таджикистан про спрощений порядок зміни громадянства громадянами України, які постійно проживають в Республіці Таджикистан, і громадянами Республіки Таджикистан, які постійно проживають в Україні: Угоду ратифіковано Законом від 11.07.2002 № 115-IV. *Офіційний вісник України*. 2004. № 12. Ст. 796.

62. Угода між Урядом України і Урядом Латвійської Республіки про передачу і приймання осіб: Угоду ратифіковано Законом від 10.02.98 № 107/98-ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/428_006.

63. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Молдова про приймання та передачу осіб через українсько-молдовський державний кордон: Угоду ратифіковано Законом від 11.09.98 № 105-XIV. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/498_032.

64. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про передачу і прийом осіб через спільний державний кордон. *Офіційний вісник України*. 2006. № 43. Ст. 2919.

65. Угода між Урядом України і Урядом Угорської Республіки про передачу і прийом осіб через спільний державний кордон. *Офіційний вісник України*. 2006. № 42. Ст. 2838.

66. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

67. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.

СЛОВНИК МІГРАЦІЙНИХ ТЕРМІНІВ

А

АБСОРБЦІЯ ЕТНІЧНА (від лат. *absorbere* – поглинати) – процес поглинання домінуючими етнічними системами (культурами) менших, слабших етнічних систем (культур), у результаті чого останні зникають або ж суттєво втрачають маркери своєї етнічності. Абсорбція відбувається в процесі взаємодії різних етнічних систем, зазвичай під час підкорення (завоювання) певних етнічних спільнот (малочисельних) спільнотами із сильним етнічним полем.

АВІАЦІЙНИЙ ПЕРЕВІЗНИК (АВІАПЕРЕВІЗНИК) – будь-яка юридична чи фізична особа, що виконує повітряні перевезення та має права експлуатанта авіаційної техніки.

АВТОМАТИЗОВАНА (АВТОМАТИЧНА) СИСТЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ – ІТ-система, що полегшує ідентифікацію особи шляхом порівняння наданих елементів даних із записами наявних у базі даних системи (Рішення ЄС 2008/615/ЖНА про активізацію транскордонного співробітництва, зокрема в боротьбі з тероризмом і транскордонною злочинністю).

АВТОМАТИЗОВАНА (АВТОМАТИЧНА) СИСТЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ВІДБИТКІВ ПАЛЬЦІВ – ІТ-система, яка використовує цифрову технологію обробки зображення для полегшення ідентифікації особи, порівнюючи надані відбитки пальців із записами відбитків, наявних у базі даних (Рішення ЄС 2008/615/ЖНА про активізацію транскордонного співробітництва, зокрема в боротьбі з тероризмом і транскордонною злочинністю).

АВТОМАТИЗОВАНИЙ (АВТОМАТИЧНИЙ) ОБМІН ДАНИМИ – обмін даними за допомогою спеціально розроблених ІТ-систем без втручання людини (Рішення ЄС 2008/615/ЖНА про активізацію транскордонного співробітництва, зокрема в боротьбі з тероризмом і транскордонною злочинністю).

АВТОМАТИЗОВАНИЙ (АВТОМАТИЧНИЙ) ПРИКОРДОННИЙ КОНТРОЛЬ – використання автоматичних або напівавтоматичних систем, що перевіряють ідентичність пасажирів, які перетинають кордони в

пунктах перетину, без безпосередньої участі посадових осіб (Комюніке Європейської Комісії (2008) з підготовки подальших кроків в управлінні кордонами в Європейському Союзі).

АВТОМОБІЛЬНО-ЗАЛІЗНИЧНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ – комбіновані перевезення залізничним та автомобільним транспортом. В англійській мові термін «контрейлерні перевезення» стосується не комбінованих перевезень узагалі, а конкретно перевезень автомобільних напівпричепів залізницею.

АВТОНОМІЯ (від грец. *autonomia* – самоуправління) – одна з форм внутрішнього самовизначення етнічних і регіональних спільнот у рамках єдиної держави. Розрізняють два основні типи автономії – територіальна й національно-культурна. Територіальна автономія передбачає встановлення регіональної форми управління різного рівня в місцевостях переважного розселення етнічних меншин та інших груп, що мають певні релігійні, історико-культурні або регіональні характеристики, які відрізняють їх від основного населення. Територіальні автономії можуть мати статус державного утворення в рамках федерації з власною конституцією, законодавством та офіційною мовою. Їхні відносини з федеральною владою регулюються на основі загальнодержавної конституції та певних угод. Такий статус, наприклад, мають Шотландія у Великій Британії, Каталонія і Країна Басків в Іспанії, автономні республіки в Російській Федерації, Автономна Республіка Крим у складі України. Автономією, створеною за релігійною ознакою, є Аджарія у складі Грузії, де живуть в основному аджарці – ісламізовані грузини. Іншими територіальними утвореннями, що характеризуються суттєво обмеженим комплексом прав, є автономна область та автономні округи (Росія), автономні райони та повіти (Китай), індіанські резервати (США, Панама та інші країни Америки). Функціями самоуправління наділені арктичні громади ескімосів у США (штат Аляска) та Канаді. Культурна автономія – це екстериторіальна форма самоорганізації етнічних меншин із метою збереження й розвитку їхньої культури, забезпечення соціально-економічного розвитку й політичного представництва, взаємодії з державною та місцевою владою. Близьким за змістом до територіальної автономії є самовизначення регіонів – суб'єктів низки країн із федеральним способом правління, які створюються не за етнічною, а за суто територіальною ознакою. Такими є, зокрема, землі Німеччини та Австрії, провінції Канади, штати США, Австралії, Мексики, Бразилії тощо. Проте не виключено, що суб'єкти окремих федерацій можуть створюватись на етнічній або лінгвістичній основі (наприклад, більшість штатів Індії).

Як правило, територіальна автономія мало пов'язана з міграційною рухливістю окремих етнічних спільнот і була надана їм лише у виняткових випадках (наприклад, АРСР Німців Поволжя, що існувала в СРСР до 1941 р.). Однак наростання міграційних потоків сприяє зростанню етнічних суб'єктів у населенні різних країн, що претендують на культурну, у т. ч. мовну та релігійну автономію (турки в Німеччині, вихідці з арабських країн у Франції, особи індопакистанського походження у Великій Британії тощо).

АВТОНОМІЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА – форма національного самовизначення більшості представників певної національно-етнічної спільноти в межах окремої держави, яка базується на екстериторіальних засадах, не пов'язана зі створенням національних адміністративно-територіальних утворень і передбачає проведення комплексу взаємопов'язаних і взаємоузгоджених заходів, спрямованих на збереження й розвиток національної самобутності, мови, культури, звичаїв, традицій та інших національно-культурних цінностей певних спільнот.

АВТОСЕГРЕГАЦІЯ – відмежування релігійної чи етнічної спільноти від решти суспільства, створення самостійних територіальних одиниць, у яких члени відмежованої групи переважно на свій лад облаштовують свою життєдіяльність, підтримують етнокультурні традиції та звичаї. Прикладом таких одиниць можуть бути (на макрорівні) ендегамні шлюби та сім'ї.

АГЕНТ ІЗ МИТНОГО ОФОРМЛЕННЯ – фізична особа-резидент, що перебуває у трудових відносинах із митним брокером і безпосередньо виконує в інтересах особи, яку представляє митний брокер, дії, пов'язані з пред'явленням органу доходів і зборів товарів, транспортних засобів комерційного призначення, а також документів, потрібних для здійснення їх митного контролю та митного оформлення.

АГЛОМЕРАЦІЯ (від лат. *agglomerare* – приєднувати, акумулювати) – компактне просторове групування міських поселень, об'єднаних в єдине ціле інтенсивними виробничими, трудовими, культурно-побутовими та рекреаційними зв'язками. Відображає територіальну концентрацію промислового виробництва і трудових ресурсів. Виникає переважно навколо великих міст, а також у великих районах.

АГЛОМЕРАЦІЯ МІСЬКА – територіальне утворення, в основі якого лежить певне місто, а також певна сукупність селищ міського типу, сільських та інших поселень, які об'єктивно об'єднані в єдине ціле (складну багатокomпонентну динамічну систему) інтенсивними еконо-

мічними, у тому числі трудовими та соціальними, культурно-побутовими, рекреаційними й іншими зв'язками, а також екологічними інтересами.

АДАПТАЦІЯ МІГРАНТІВ (від лат. *adaptatio* – пристосування) – складний, багатогранний процес ознайомлення, звикання та пристосування мігрантів до нових умов життя. Оскільки суспільство, що приймає, також має пристосовуватися до новоприбулих мігрантів, реагувати на їх потреби й інтереси, то можна дати дещо ширше визначення цього терміна. Так, адаптація є багатостороннім процесом пристосування до нового середовища та індивідів (або окремих груп), суб'єктами якого, з одного боку, виступають іммігранти, а з іншого – усі члени суспільства, що приймає, та соціальні інститути.

АДАПТАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – вид взаємодії особистості чи соціальної групи із соціальним середовищем, у процесі якої узгоджуються потреби й очікування його учасників. У демографії адаптацію вивчають відносно всього народонаселення, сім'ї, мігрантів тощо.

АДВЕНТИВНІСТЬ (від лат. *adventus* – прихід) – здатність представників біологічного виду змінювати своє попереднє місце проживання, переселятися з однієї географічної зони в іншу, відтворювати себе в іншому навколишньому середовищі, адаптуватись до «чужих» умов.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У МІГРАЦІЙНОМУ ПРАВІ – застосування до осіб, які вчинили адміністративні проступки в міграційній сфері, адміністративних стягнень, що спричиняють для цих осіб обтяжливі наслідки майнового, морального, особистісного чи іншого характеру та накладаються уповноваженими органами чи посадовими особами на підставах і в порядку, що встановлені нормами адміністративного права.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ – протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права та свободи громадян, на встановлений порядок управління та за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

АДМІНІСТРАТИВНЕ СТЯГНЕННЯ – міра відповідальності, правовий наслідок адміністративного правопорушення.

АДМІНІСТРАТИВНИЙ АРЕШТ – короткочасне, до 15 діб, позбавлення волі правопорушника з можливістю притягнення до фізичної праці.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЇ – сукупність норм, що регулюють відносини у сфері діяльності суб'єктів міграції, спрямовані на реалізацію повноважень між учасниками цих відносин, у випадку порушення яких застосовують заходи державного впливу.

АДМІСІЯ (ДОЗВІЛ НА В'ЇЗД ДО КРАЇНИ, ДОПУСК) – дозвіл в'їхати в країну, наданий іноземцю в пункті пропуску (авіа, морський або автомобільний) посадовими особами, що здійснюють контроль на кордоні (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

АКЛІМАТИЗАЦІЯ (від лат. ad – до і грец. klima – клімат) – пристосування організму людини до нових кліматичних умов; складний соціально-біологічний процес, що залежить від природно-кліматичних, соціально-економічних, гігієнічних і психологічних факторів.

АКУЛЬТУРАЦІЯ (від лат. acculturare, від ad – до, cultura – освіта, розвиток) – процес взаємовпливу культур, а також результат цього впливу, що характеризується сприйняттям однією з культур (частіше тією, що менш розвинена, хоча можливим є і протилежний вплив, однак такі випадки фіксуються надзвичайно рідко) елементів іншої, а також виникненням нових культурних явищ; процес, у ході якого індивід (чи група) через контакт культур пізнає культурні характеристики інших індивідів (чи груп). Феномен акультурації почали вивчати в другій половині ХІХ ст. американські дослідники-етнографи Х. Хоумз, В. Дж. Макджі, які трактували її як уподібнення до іншої культури та процес передачі елементів однієї культури іншій. У пізніших дослідженнях акультурації виділяли донорську та реципієнтну групи міжкультурної взаємодії (Р. Лінтон, Б. Малиновський, М. Мід, Л. Спайер, Р. Турнвальд, М. Херсковіц). Підкреслювалося, що реципієнтна культура відбирає елементи культури в «культурному фокусі», адаптуючи, відкидаючи або синкретизуючи їх; домінантна спільнота примусовим шляхом спричиняє «прямі культурні зміни» в підлеглої спільноти, тоді як сама вільно обирає напрям культурного розвитку. Сучасні інтерпретації акультурації, особливо на пострадянському просторі, значною мірою базуються на концепції Дж. Беррі про два чинники, які однаково діють у виборі так званих стратегій міжкультурної взаємодії. Ними є: 1) збереження культури (якою мірою визнається необхідність підтримки культурної ідентичності); 2) участь у контактах (якою мірою меншості включаються в інонаціональну культуру чи залишаються серед «своїх»). Залежно від варіантів відповідей на ці два основні питання Дж. Беррі визначив чотири стратегії акультурації: асиміляція (відмова від своєї культури й пере-

хід в іншу культуру), сегрегація (збереження своєї етнокультурної ідентичності й утримання від контактів із культурою домінантною спільноти чи обмеження таких контактів), маргіналізація (за відсутності прагнення чи можливості зберігати свою етнокультурну самобутність і за слабо вираженого бажання інтенсивно контактувати з іноетнічним довкіллям) та інтеграція (збереження етнокультурної ідентичності в процесі міжетнічної взаємодії в широкому суспільному контексті). Згідно з цією концепцією, лідери етнічних спільнот мають право обирати будь-яку зі стратегій; це залежить від того, чого вони хочуть досягти для своєї спільноти, вступаючи в міжкультурну взаємодію.

АКУЛЬТУРАЦІЯ ІНТЕРАКТИВНА – суміш теоретичних підходів, спрямованих на розтлумачення перебігу процесу акультурації в рамках державної політики та динамічної «гри» суспільства, яке приймає іммігрантів з їхніми акультураційними орієнтаціями.

АКУЛЬТУРАЦІЯ ТУЗЕМНОГО ПОХОДЖЕННЯ – процес передачі культурницьких традицій аборигенного населення всередині своїх поколінь, що таким чином забезпечує їхню тяглість і поширює їх серед «прийшлого» населення (іммігрантів).

АЛЬТЕРНАТИВИ ІММІГРАЦІЙНОМУ УВ'ЯЗНЕННЮ – 1) заходи, що можуть бути або були застосовані державою до мігрантів і шукачів притулку на своїй території, які передбачають упровадження певних форм контролю: вони можуть варіюватися від таких, що пов'язані з порукою третіх осіб, до більш жорстких, як, наприклад, утримання у напіввідкритих центрах; альтернативні заходи слід вивчити, перш ніж вдаватися до затримання; 2) затримання мігрантів, «якщо інші достатні, але менш примусові заходи не можуть бути застосовані ефективно в кожному конкретному випадку» (стаття 15.1 Директиви ЄС 2008/115/ЄС щодо спільних стандартів і процедур у державах-членах для повернення громадян третіх країн, що незаконно перебувають на їх території). Утім, директива не подає переліку конкретних заходів, альтернативних для застосування країнами-членами ЄС, і залишає це для регулювання національним законодавством. Заходи, застосовні в багатьох країнах: 1) зобов'язання регулярно з'являтися в органи поліції або міграції; 2) контрольоване звільнення осіб під поруку членів сім'ї, неурядових організацій або інших осіб, які візьмуть таке зобов'язання на себе; 3) звільнення під заставу / поруку; 4) розміщення у відкритих або напіввідкритих закладах (без обмеження свободи пересування).

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ – 1) ситуація, коли трудовий мігрант тривалий час не може визначитись ані з місцем проживання (в Україні чи за кор-

доном), ані з цілями свого перебування на заробітках, зрештою, не здатний вибудувати чітку систему ціннісних орієнтацій; 2) соціальна поведінка за різновекторних соціокультурних орієнтацій.

«АМЕРИКАНСЬКА МОЗАЙКА» – термін, який використовували у США на початку ХХ ст., він відтворював полікультурну палітру американського суспільства й дав однойменну назву ідеологічній концепції етнонаціонального розвитку країни.

«АМЕРИКАНСЬКА СИМФОНІЯ» (від лат. *simfonia* – співзвучність) – концепція етносоціального розвитку США ХХ ст., згідно з якою всі етнічні спільноти й культури мають співіснувати в безконфліктній взаємодії на благо поліетнічної країни.

АНАЛІЗ ПРОГАЛИН ТА ПОТРЕБ – аналіз певного виду діяльності з метою виявлення поточних недоліків і сфер, які потребують подальшого вдосконалення, для досягнення поставлених цілей і завдань.

АНГЛОКОНФОРМІЗМ (від лат. *conformis* – подібний, співвіднесений) – концепція етносоціального розвитку, яка була популярною у Сполучених Штатах Америки в другій половині ХІХ ст. й передбачала беззаперечну асиміляцію іммігрантів, що прибували до США, у суспільство, яке тут сформували вихідці з Великої Британії.

АНЕКСІЯ (лат. *annexio* – приєднання) – протиправне насильницьке приєднання однією державою території або частини території іншої держави або будь-якого простору, що перебуває під контролем чи у спільному користуванні міжнародного співтовариства.

АНКЕТА ВІЗОВА – заява встановленого зразка на оформлення візи на в'їзд в Україну і транзитний проїзд через її територію.

АНКЛАВ (від франц. *enclave*, від лат. *inclavare* – зачиняти на ключ) – територія чи частина території однієї країни, оточена зі всіх сторін територією іншої країни.

АНКЛАВ ЕТНІЧНИЙ – термін, який уживають в етнології та етносоціології для визначення певної невеликої території в поліетнічній країні, яка заселена переважно представниками одного етносу; на цих територіальних утвореннях зберігаються деякі культурні відмінності порівняно з більшим довколишнім ареалом. Зазвичай поява й функціонування анклавів пов'язана з бізнесом, який практикують і яким управляють члени цих територіальних спільнот. Етнічні анклави відзначаються певною замкненістю, відокремленістю від довколишнього середовища й самоорганізацією внутрішніх зв'язків, достатньо високим рівнем автар-

кії (незалежності, самовдоволення) етнокультурного життя.

АПАРТЕЇД (афр. apartheid – окреме проживання) – крайня форма расової дискримінації та сегрегації, за якої цілі групи населення країни поставлені, залежно від расової належності, у надзвичайно нерівноправне становище порівняно з іншими групами населення, у яких відсутні або дуже обмежені політичні, громадянські та соціально-політичні права, в окремих випадках навіть до ізоляції в спеціальних територіальних резерваціях, із метою становлення та підтримки панування одної расової групи над іншою чи її систематичне гноблення.

АПАТРИД – особа, яку не розглядають як громадянина будь-якої держави в рамках її закону. Причини статусу особи без громадянства мають характер об'єктивно-політичний (позбавлення громадянства, зникнення держави, громадянином якої особа була до цього), суб'єктивно-політичний (небажання приймати громадянство будь-якої держави), релігійний, національний (конфлікти на релігійному чи національному ґрунті, які призводять до тривалого переміщення людей із втратою особистих документів, зупинення діяльності органів влади, архівів на території конфлікту, неможливості повернення в попередню державу). Статус особи без громадянства, як правило, означає деяку «поразку в правах», оскільки для апатрида порушений правовий зв'язок, що підтримує взаємні права й обов'язки людини та держави. Безгромадянство серйозно впливає на соціальний і правовий статус, ускладнює користування звичайними правовими режимами для визначення території життєдіяльності (реєстрації місця проживання й місця перебування).

АПЕЛЯЦІЯ – процедура, яку застосовують для перегляду рішення шляхом розгляду його у вищій інстанції; часто – подача рішення, прийнятого судом нижчої інстанції або відомством, до суду вищої інстанції для перегляду та можливого скасування (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

АПЛІКАНТ (англ. applicant) – особа, яка подає заявку, візову або іншу анкету, звертається за отриманням візи та інших дозволів імміграційних органів.

АРЕАЛ ПРОЖИВАННЯ (від лат. area – площа, простір) – у географії територія розміщення населення, виділеного за певною ознакою.

АСИМІЛЯЦІЯ (від лат. assimilare – відтворювати подібне, уподібнюватися) – адаптація однієї етнічної або соціальної групи, зазвичай меншини, до іншої. Асиміляція означає прийняття мови, традицій, цінностей і поведінки або навіть фундаментальних життєвих інтересів і зміну

свідомості етнічної чи соціальної належності. Асиміляція – явище більш глибоке, ніж злиття культур (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

АСИМІЛЯЦІЯ ЕТНІЧНА – двосторонній процес у міжетнічній взаємодії, який призводить до культурної гомогенізації етнічних спільнот і формування спільної етнічної ідентичності й у ході якого нівелюються культурні та інші відмінності певної спільноти й поглинаються спільноту із сильнішим етнічним полем.

АСИМІЛЯЦІЯ ЛЮДСЬКИХ СПІЛЬНОТ – добровільне розчинення чи насильницьке поглинання культури, цінностей, мови, традицій, вірувань певної етнічної групи, їхня заміна на відповідні категорії іншої етнічної групи.

АСИМІЛЯЦІЯ «ПОСИЛЕНОГО ТИСКУ» – концепція прискореної асиміляції іммігрантів, передусім із Західної Європи, яка була поширена у США під час Першої світової війни і яку стимулювали настрої про нібито загрозу з боку європейських іммігрантів для Сполучених Штатів.

Б

БАГАЖ – 1) речі, товари, предмети та інші матеріальні цінності, які відправляє пасажир за окрему плату в разі наявності проїзних документів у багажному вагоні, що прямує в тому самому напрямку, що й пасажир; 2) товари та інші предмети, які перевозять пасажир, члени екіпажу повітряних суден (ПС) або інші фізичні особи за угодою з авіаційним перевізником; 3) речі пасажир, прийняті в установленому порядку для перевезення в пасажирському або поштово-багажному поїзді до залізничної станції призначення, указаної в проїзному документі (квитку).

БАГАЖНА КВИТАНЦІЯ – документ, призначений для оформлення перевезень багажу пасажир.

БАГАТОЕТНІЧНІСТЬ (ПОЛІЕТНІЧНІСТЬ, МУЛЬТИЕТНІЧНІСТЬ) – 1) ситуація співіснування в рамках однієї структурованої людської спільноти (етнополітичний, етносоціальний організми) осіб різного етнічного походження, носіїв різних етнокультурницьких традицій, етнічного менталітету; 2) концепція, за якою різні етнічні й мовні групи можуть безконфліктно, у взаємодії проживати в одній державі та розвивати свої мови й культури.

БАГАТОКУЛЬТУРНІСТЬ – концепція, яка підкреслює велике зна-

чення культурного плюралізму в суспільному розвитку сучасних людських спільнот і необхідності окремого простору, у рамках якого групи, носії різних культурницьких традицій можуть розвивати свої культури.

БАНКІВСЬКА ГАРАНТІЯ – фінансове поручительство, яке надає банк за свого клієнта на підставі укладення гарантійного договору, у якому зазначають зобов'язання здійснити платежі, не сплачені клієнтом у належний термін.

БАРТЕР – натуральний товарообмін, під час якого здійснюють обмін одного товару на інший без грошових розрахунків. Співвідношення такого обміну узгоджують у відповідному договорі (контракті).

БАРТЕРНА (ТОВАРООБМІННА) ОПЕРАЦІЯ В ГАЛУЗІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – один із видів експортно-імпортних операцій, оформлених бартерним договором або договором зі змішаною формою оплати між суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності України та іноземним суб'єктом господарської діяльності, яким часткову оплату експортних (імпортних) поставок передбачено в натуральній формі. Такий договір передбачає збалансований за вартістю обмін товарами, роботами, послугами в будь-якому поєднанні, що не супроводжується рухом коштів у готівковій або безготівковій формі.

БЕЗВІЗОВИЙ РЕЖИМ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ – статус, що дозволяє громадянам України вільно перетинати міждержавні кордони країн Європейського Союзу без попереднього звернення до посольства для отримання дозволу (починаючи з 11 червня 2017 року).

БЕЗКОНТАКТНА ІНТЕГРАЛЬНА СХЕМА (МІКРОЧИП) – пристрій, який вбудовують у біометричний документ, що посвідчує особу, для зберігання та обробки персональних даних. Мікрочип (візуально невидимий в більшості документів) підключений до антени, яка дозволяє отримувати зв'язок зі зчитувальним пристроєм за допомогою електромагнітних хвиль (Radio Frequency Identification (RFID)). Щоб захистити автентичність і цілісність збережених даних, використовують технологію цифрового підпису, відому як Інфраструктура відкритих ключів ІКАО (PKI) (Глосарій публічного онлайн-реєстру ідентифікаційних та проїзних документів PRADO (<http://prado.consilium.europa.eu/en/glossaryPopup.html>)).

БЕЗМИТНА ТОРГІВЛЯ – митний режим, відповідно до якого товари, не призначені для вільного обігу на митній території України, готують для вивезення за межі митної території України під митним контролем у

пунктах пропуску через державний кордон України, відкритих для міжнародного сполучення, та на повітряних і водних транспортних засобах комерційного призначення, що виконують міжнародні рейси, з умовним звільненням від оподаткування митними платежами, установленими на імпорт та експорт таких товарів, та без застосування до них заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, у т. ч. видів контролю (санітарний, епідеміологічний, екологічний, фітосанітарний, радіологічний, ветеринарний).

БЕЗМИТНЕ ВВЕЗЕННЯ (англ. duty free importation, imports in bond) – увезення на територію країни товарів без сплати митних зборів, податків, мита.

БЕЗПЕЧНА КРАЇНА ПОХОДЖЕННЯ – 1) країну походження осіб, які шукають притулку, вважають безпечною, якщо вона не є джерелом біженців. Країни, що приймають, можуть використати концепцію безпечної країни походження як підставу для відмови (без детального вивчення справи) певним групам або категоріям осіб, які шукають притулку (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції); 2) країна, у якій не існує взагалі переслідування, ні катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання та ніякої загрози вибіркового насильства в ситуаціях міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту, що можна визначити на підставі правової ситуації, виконання законів на демократичній основі й загальної політичної ситуації в цій країні (Директива ЄС 2013/32/EU про загальні процедури надання та позбавлення міжнародного захисту).

БЕЗПЕЧНЕ ПОВЕРНЕННЯ – повернення відповідно до основних прав, беручи до уваги права, безпеку й гідність особи, яку повертають, та з урахуванням гендерної рівності й забезпечення інтересів дитини.

БЕЗРОБІТТЯ – соціально-економічна ситуація в суспільстві, за якої частина активних працездатних громадян не може знайти роботу відповідно до своєї кваліфікації, що обумовлено незбалансованістю попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці.

БЕЗРОБІТТЯ ДОБРОВІЛЬНЕ – безробіття, за якого частина працездатного населення не бажає працювати за таку заробітну плату, яка сформувалася на ринку.

БЕЗРОБІТТЯ КЛАСИЧНЕ – тип безробіття, яке є результатом дуже високої реальної заробітної плати відносно тієї, яка б урівноважувала попит на робочу силу та її пропозицію, зафіксовану, наприклад, профспілками. Висока ставка заробітної плати змушує роботодавців скоро-

чувати попит, а власників робочої сили пропонувати її в кількості, яка перевищує потребу.

БЕЗРОБІТТЯ ОФІЦІЙНО ЗАРЕЄСТРОВАНЕ – загальна кількість осіб найманої праці, які подали заяви до державної служби зайнятості про надання допомоги.

БЕЗРОБІТТЯ ПРИХОВАНЕ – наявність значної кількості безробітних, яких офіційна статистика не враховує або навмисно приховує.

БЕЗРОБІТТЯ СТРУКТУРНЕ – безробіття, у разі якого за наявності незайнятих осіб підприємства мають неукомплектовані робочі місця внаслідок професійно-кваліфікованої та географічної невідповідності безробітних і вакансій.

БЕЗРОБІТТЯ ФРИКЦІЙНЕ – безробіття, яке пов'язане з добровільним переходом працівників з однієї роботи на іншу.

БЕЗРОБІТТЯ ЦИКЛІЧНЕ – безробіття, обумовлене спадом в економічному циклі.

БІДНІСТЬ – економічне становище частини населення та сімей, що перебувають на відносно низькому рівні забезпеченості грошовими, майновими й іншими ресурсами та, як наслідок, на низькому рівні задоволення своїх матеріальних і духовних потреб. Кількість бідного населення та рівень їхнього життя залежать від стадії розвитку суспільного виробництва й визначаються комплексом суспільно-політичних і соціально-економічних умов: більш висока стадія суспільного виробництва забезпечує потенційні можливості більш високого порога бідності. Межі бідності можуть бути оцінені на основі фактичної та нормативної забезпеченості населення ресурсами для особистого споживання і, відповідно, рівнем задоволення матеріальних і духовних потреб людей.

БІЕТНІЧНІСТЬ – подвійна етнічна ідентичність, яка особливо поширена в мешканців етноконтактних зон та етнічно змішаних ареалів, наприклад, на угорсько-українському, українсько-польському, українсько-російському пограниччі.

БІЕТНОР – термін, яким соціологи користуються для означення індивідів, які ідентифікують себе з двома етнічними спільнотами, наприклад, італоамериканець, україноамериканець, франкоканадець.

БІЖЕНЕЦЬ – особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за ме-

жами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни, або не бажає користуватися цим захистом унаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) й перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань.

БІЖЕНЕЦЬ МАНДАТНИЙ – особа, яка визнана біженцем УВКБ ООН, що діє відповідно до свого рішення та рішень Генеральної Асамблеї ООН. Захист особі надає Верховний комісар незалежно від того, чи перебуває вона в країні, яка підписала Конвенцію про статус біженців 1951 р. або Протокол 1967 р., а також незалежно від того, чи визнана вона країною, що приймає, біженцем відповідно до будь-якого з цих документів (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

БІЖЕНЦІ В РУСІ – біженці, які (хоча їх і не повернули в країну, де вони можуть бути піддані переслідуванням) отримали відмову в притулку або не можуть знайти країну, яка могла б розглянути їх справу; пересуваються з однієї країни в іншу в пошуках притулку (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

БІЖЕНЦІ ДЕ-ФАКТО – особи, які не визнані біженцями відповідно до Конвенції ООН про статус біженців 1951 р. і Протоколу, що стосується статусу біженців, 1967 р., але які не можуть або не хочуть із причин, що визнані обґрунтованими, повернутися в країну свого громадянства або в країну постійного проживання, у випадку осіб без громадянства (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

БІЖЕНЦІ «СЮР ПЛАС» (БІЖЕНЦІ НА МІСЦІ) – особи, які не є біженцями під час виїзду з країни свого походження, але які стають такими пізніше (тобто у них з'являється цілком обґрунтоване побоювання стати жертвами переслідування). Біженці «сюр плас» можуть побоюватися переслідування через військовий переворот на своїй батьківщині, початок або наростання репресій після свого від'їзду (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

БІЛІНГВІЗМ – 1) специфічний стан суспільного життя, за якого спостерігається і є визнаним факт функціонування й співіснування двох мов у межах однієї держави. Джерелом білінгвізму, як правило, виступає етнічна неоднорідність самого суспільства, наприклад, існування в одній державі двох етносів, що користуються різними мовами. Через те, що в сучасному світі практично немає етнічно «чистих» держав, білінгвізм як явище отримав велике поширення. Білінгвізм відображає

ситуацію, коли відразу дві мови визнані державою, унаслідок юридично закріплених норм або законів, на рівні офіційних і з рівноправним статусом для кожної з них. Серед типових прикладів країн з офіційним білінгвізмом – Канада, Бельгія, Фінляндія, Казахстан. Неофіційний білінгвізм відповідає ситуації, коли офіційно визнана (знову-таки внаслідок законів) лише одна з двох мов, яку найбільш часто використовує населення цієї держави. Попри це невизнану на рівні офіційної другу мову продовжує використовувати значна частина населення. Саме до таких держав сьогодні, у силу певних історичних причин, належить Україна, як і деякі інші держави на географічному просторі колишнього Радянського Союзу; 2) сукупність умінь людини (білінгва) використовувати в ситуаціях спілкування дві різні мовні системи. За кількістю засвоєних мовленнєвих дій білінгвізм є рецептивний (забезпечує тільки сприйняття мовлення іншою мовою) та продуктивний (передбачає не тільки сприйняття, але й продукування усного й письмового мовлення); за умовами виникнення – природний (у дитинстві) та штучний (у дорослому віці).

БІОМЕТРИЧНІ ДАНІ – фізичні характеристики людини, у т. ч. овал обличчя, відбитки пальців, зображення райдужної оболонки ока, інформацію про які вносять у машинозчитуваний проїзний документ таким чином, щоб ці дані можна було зіставити з даними особи, яка подала документ.

БІОМЕТРИЧНІ ПАСПОРТИ (електронні паспорти) – паспорти з вбудованим мікрочипом (інтегральною схемою), який, згідно з вимогами ІКАО, повинен як мінімум містити дані з машинозчитуваної зони та зображення обличчя. Країни також можуть вводити додаткові біометричні ідентифікатори, наприклад, відбитки пальців або зображення сітківки ока.

БІОМЕТРІЯ – вивчення вимірюваних біологічних характеристик. Біометричні дані є частиною інформації, яка містить код образу унікальних біологічних ознак людини (наприклад, відбитки пальців, скановані зображення сітківки ока або записи голосу). Деякі уряди ввели біометрію з метою підвищення безпеки щодо виданих паспортів, віз, дозволів на проживання (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

БІРЖОВА ЦІНА – ціна, що утворюється на товарній біржі за результатами проведення торгів.

БЛАКИТНА КАРТКА ЄС – дозвіл на проживання, який видають працівнику, що не є громадянином ЄС, та який надає право жити та працювати

вати в державі ЄС за умови, що такий працівник має високу професійну кваліфікацію, наприклад, вищу освіту, а також трудовий договір або пропозицію на працевлаштування із заробітною платою вище середнього рівня держави ЄС, у якій йому запропонували роботу (Директива ЄС 2009/50/ЄС про умови в'їзду та проживання громадян третіх країн із метою висококваліфікованого працевлаштування).

БОДМЕРЕЯ (англ. bottomry) – грошова позика під заставу судна, фрахту та вантажу за рахунок їх власників, яку отримує капітан судна у випадках крайньої необхідності в грошових засобах для завершення рейсу (необхідність невідкладного ремонту, покупки пального, води, продуктів та ін.).

БОНІТЕТ МІГРАЦІЇ – кількісна та якісна характеристика масштабів, напрямів і складу міграційних потоків, як правило, вибіркової та порівняльної спрямованості, зосереджена на аналізі окремої групи переселенців або міграційної когорти взагалі. Це кількісні та якісні показники: демографічних зрушень, еміграційних коливань, інтенсивності руху певної частки населення, імміграційних змін у соціумі, соціальних переміщень, «внутрішніх» та «зовнішніх» пересувань, трудових і матеріальних ресурсів, які «відпливають» чи «припливають», соціальної мобільності населення. Ці показники характеризують як масштаби розселення, так і види та способи облаштування – компактне або розсіяне, міру і ступінь інтеграції в «чужі» суспільства, швидкість відтворення національної культури в іноумовах, темпи адаптації, властивості та якості носіїв міграційної самосвідомості, їхню здатність до видозмін і трансформації в обставинах і ситуаціях, пов'язаних із міграційними процесами. Це соціальна характеристика суспільної значимості або цінності міграційних об'єктів і суб'єктів, їхньої здатності впливати на навколишнє природне та соціальне оточення, довго зберігати чи швидко втрачати міграційний потенціал, відтворювати в іноумовах елементи національної культури, ініціювати в державі гармонійні або дисгармонійні взаємовпливи, накопичувати руйнівні чи такі, що цементують суспільство, каталізатори соціального походження.

В

ВАЛЮТА – грошова одиниця певної країни, яку використовують для вимірювання величини вартості товарів.

ВАЛЮТА КОНТРАКТУ (договору, угоди) – валюта, у якій здійснено оцінку вартості товару за зовнішньоторговельним контрактом. Переважно вона збігається з валютою платежу за договором (контрактом). У разі незбігу доцільно зазначити порядок перерахунку цих валют (валютне застереження).

ВАЛЮТА ПЛАТЕЖУ – валюта, у якій на підставі згоди сторін здійснюють платежі за зовнішньоторговельними операціями, про що роблять відповідний запис у торговельному договорі (контракті).

ВАЛЮТА ЦІНИ – грошова одиниця, у якій зазначено вартість товару в зовнішньоторговельному договорі (контракті). У такому разі доцільний збіг валют контракту та ціни.

ВАЛЮТНЕ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ – умови зовнішньоторговельного договору (контракту), узгоджені контрагентами для страхування від ризику падіння курсу валюти платежу від моменту укладення договору до моменту його оплати.

ВАЛЮТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ – регулювання державою міжнародних валютних розрахунків, контроль за валютними операціями, вплив на курс національної валюти, зміна структури та обмеження імпорту, стимулювання експорту тощо.

ВАЛЮТНІ ОБМЕЖЕННЯ – сукупність державних нормативних правил щодо законодавчого та адміністративного регулювання порядку обмежень операцій із національною та іноземною валютами.

ВАЛЮТНІ ЦІННОСТІ (англ. Currency values) – 1) валюта України – грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу; 2) іноземна валюта – іноземні грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу; 3) платіжні документи та

цінні папери (акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, інші фінансові й банківські документи), виражені у валюті України, в іноземній валюті або банківських металах; 4) банківські метали – золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з коштовних металів.

ВЕКСЕЛЬ – цінний папір, який засвідчує грошове зобов'язання боржника сплатити у встановлений строк і в певному порядку визначену у векселі суму власникові векселя.

ВИГАДАНИЙ ДОКУМЕНТ – один із видів підроблених документів. Такими є документи, які не мають правового підґрунтя та які не регулює жоден нормативний акт. Вигаданий документ має вигляд офіційного документа, проте його не видає жодний дійсний, законно визнаний державним орган чи установа або організація, визнані міжнародним законодавством, а тому не є чинним. Вигадані документи мають назви уявних країн, які не є країнами, визнаними відповідно до міжнародного законодавства, або установ, які не визнані уповноваженими установами. Іншою групою вигаданих документів є документи, візи або штампи, які мають назву країни або установи, що насправді існують, але не належать до жодного з різновидів оригінальних документів, установлених у вказаній країні або міжнародній організації (такі документи також відомі як фіктивні).

ВИДВОРЕННЯ – дії, учинені державним органом із наміром та з метою забезпечення примусового видалення осіб / особи (іноземних громадян або осіб без громадянства) з території цієї країни (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ВИДВОРЕННЯ МАСОВЕ – колективне видворення негромадян. Заборонено міжнародним правом: Протокол № 4 Європейської конвенції про права людини 1950 р. (ст. 4); Африканська хартія прав людини і народів 1981 р. (ст. 12-5); Американська конвенція про права людини 1969 р. (ст. 22-9) (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ БІЖЕНЦЯ – процедура, яку проводить УВКБ ООН та/або держава з метою визначення, чи може людина бути визнана біженцем відповідно до національного або міжнародного права (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ВИЌЗД ЗА КОРДОН У ПРИВАТНИХ СПРАВАХ – поїздки на запро-

шення, лікування, із метою туризму, відпочинку, заняття спортом, навчання, у сімейних справах, релігійне паломництво.

ВИЇЗНИЙ ТУРИЗМ – подорожі громадян України та осіб, які постійно проживають на території України, до іншої країни.

ВИКОНАВЧИЙ ПРОТОКОЛ (ІМПЛЕМЕНТАЦІЙНИЙ) – протокол про виконання угоди про реадмісію, укладений між державами, який містить положення стосовно визначення відповідальних компетентних органів, пунктів перетину кордону для передачі осіб, заходів механізму зв'язку між компетентними органами та з інших практичних питань виконання процедури реадмісії (Угоди ЄС про реадмісію).

ВИЛУЧЕННЯ – приведення у виконання зобов'язання про повернення, а саме фізичне транспортування з країни (Директива ЄС 2008/115/ЄС щодо спільних стандартів та процедур у державах-членах для повернення громадян третіх країн, що незаконно перебувають на їх території).

ВИНА – основна й обов'язкова ознака суб'єктивної сторони будь-якого адміністративного проступку. Це психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно шкідливого діяння та його наслідків, яке виявляється у формі умислу або необережності.

ВИТІК МІЗКІВ (ВІДТІК ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНИХ ПРАЦІВНИКІВ) –

збиток, завданий країні внаслідок еміграції висококваліфікованих осіб.

ВІДКЛИК ЗАЯВИ – прохання про анулювання або повернення раніше поданої заяви; повідомлення відповідним посадовим особам про те, що особа, яка подала цю заяву, більше не прагне отримати запитувані привілеї чи статус.

ВІДМОВА НА КОРИСТЬ ДЕРЖАВИ – митний режим, відповідно до якого власник відмовляється від іноземних товарів на користь держави без будь-яких умов на свою користь.

ВІДТВОРЕННЯ РОБОЧОЇ СИЛИ – відтворення фізичних, розумових та організаторських здібностей людини, основних рис людини економічної (людини-працівника та людини-власника).

ВІДТІК ІНТЕЛЕКТУ – міграція наукових і викладацьких кадрів високої кваліфікації, зайнятих науковими дослідженнями й розробками, спеціалістів, що займаються кваліфікованою інтелектуальною або творчою працею, включаючи потенційних спеціалістів, із метою поліпшення свого матеріального становища, реалізації власного потенціалу.

ВІДШКОДУВАННЯ ПОДАТКУ – повернення платникам коштів, сплачених у вигляді податків. В Україні відшкодування проводять із податку на додану вартість у випадках, передбачених податковим законодавством.

ВІЗА – 1) дозвіл, наданий уповноваженим органом України в установленій законодавством формі, необхідний для в'їзду або для транзитного проїзду через територію України протягом відповідного строку (Закон «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»; Закон «Про прикордонний контроль»); 2) погодження компетентних органів держави в паспорті або іншому документі, що посвідчує особу іноземця, який має намір в'їхати, виїхати або здійснити транзит через територію держави, яке свідчить про те, що орган влади в момент видачі має переконання, що власник документа підпадає під категорію іноземців, які можуть в'їхати, виїхати або здійснити транзит через територію держави в рамках її законодавства (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції); 3) дозвіл або рішення країни-члена щодо транзиту або в'їзду з наміром перебування в державі-члені або кількох державах-членах. Вид візи повинен бути визначений згідно з такими класифікаціями: а) довгострокова віза (long-stay visa) – дозвіл або рішення, видане державою-членом згідно з її національним законодавством або законодавством ЄС щодо в'їзду на територію держави-члена з метою перебування в ній більше трьох місяців; б) короткострокова віза (short-stay visa) – дозвіл або рішення, видане державою-членом згідно з її національним законодавством або законодавством ЄС щодо в'їзду на територію держави-члена з метою перебування в ній не більше трьох місяців у будь-який шестимісячний період, починаючи з дати першого в'їзду на територію держави-члена; в) транзитна віза аеропорту (airport transit visa) – будь-яка віза, дійсна для транзиту через міжнародні транзитні зони одного або кількох аеропортів держави-члена (Регламент ЄС № 604/2013, що встановлює критерії та механізми визначення держави-члена, відповідального за розгляд клопотання про міжнародний захист, поданого в одній із держав-членів громадянином третьої країни або особою без громадянства).

ВІЗА ДІЛОВА – віза, яку оформляють особам (у машинозчитуваній зоні – VB), які в'їжджають в Україну як співзасновники спільних підприємств чи представники компаній та асоціацій для здійснення контролю за виконанням контрактів або як консультанти від іноземних фірм, а також персоналу представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні.

ВІЗА ДЛЯ В'ЇЗДУ З МЕТОЮ КУЛЬТУРНОГО ТА СПОРТИВНОГО ОБМІНУ – віза, яку оформляють особам (у машинозчитуваній зоні – VK), які є членами творчих колективів або спортивних команд та організацій і в'їжджають в Україну на гастролі з метою культурного обміну чи для участі у спортивних змаганнях.

ВІЗА ДЛЯ В'ЇЗДУ З МЕТОЮ ТУРИЗМУ – віза, яку оформляють особам (у машинозчитуваній зоні – VT), які в'їжджають в Україну з метою туризму, відвідати родичів чи друзів, для лікування чи консультації в лікаря тощо.

ВІЗА ДЛЯ НАУКОВЦІВ – віза, яку оформляють особам (у машинозчитуваній зоні – VH), які в'їжджають в Україну з метою обміну науковим досвідом, для участі в наукових семінарах, конференціях чи проведення науково-дослідної роботи.

ВІЗА ІММІГРАЦІЙНА – позначка в паспортному документі, що засвідчує право іноземця або особи без громадянства на в'їзд в Україну для постійного проживання.

ВІЗА ТРАНЗИТНА – віза, видана за необхідності перетину країни на шляху до третьої країни – країни призначення. Зазвичай дійсна протягом трьох або менше днів; позначають літерами TP (із цифрами 1 і 2): TP-1 (у машинозчитуваній зоні – VF) – оформляють особам, які проїжджають транзитом через територію України до третьої держави; TP-2 (у машинозчитуваній зоні – VX) – оформляють особам, які здійснюють перевезення вантажним автотранспортом і пасажирським автобусним транспортом, проїжджають транзитом через територію України до третьої держави (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ВІЗА ШЕНГЕНСЬКА – віза, що дозволяє безперешкодно відвідати будь-яку країну зони Шенгена відповідно до Шенгенської угоди. Шенгенська угода вперше була підписана 14 червня 1985 року в невеликому люксембурзькому містечку Шенген на кордоні між Німеччиною та Францією. Відповідно до угоди всі країни, що підписали її, поступово відміняли контроль на спільних кордонах, а також отримували право безвізового переміщення. Першими країнами, що підписали договір, стали Бельгія, Німеччина, Іспанія, Люксембург, Нідерланди, Португалія та Франція. У 2006 році до Шенгенської зони приєдналися Австрія, Греція, Данія, Ісландія, Італія, Норвегія, Швеція та Фінляндія. Усі країни, за винятком Норвегії та Ісландії, є членами Європейського Союзу, а два члени ЄС, Ірландія та Велика Британія, не входять до Шенген-

ської зони. 21 грудня 2007 року до Шенгенської зони приєдналися ще 9 держав: Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Чехія та Естонія. Правила отримання шенгенської візи: необхідно дотримуватися правила першого в'їзду – можна перетинати кордон тільки тієї країни, у посольстві якої була отримана шенгенська віза. Порушення цього правила викличе депортацію, а також заборону на відвідування країн Шенгенської зони. Винятком може стати тільки транзитне пересування; якщо особа планує відвідати відразу декілька країн Шенгенської зони, то візу необхідно оформляти в посольстві країни, у якій вона планує провести найбільше часу; у цьому випадку також діє правило першого в'їзду. Шенгенська віза може бути одноразовою й багаторазовою; перелік документів на оформлення візи у всіх посольствах практично однаковий, проте є великі відмінності в термінах подачі документів, видачі віз, а також у списках і вимогах до документів, які потрібно подати. На території всіх країн Шенгенської зони ведуть загальну базу осіб, що здійснювали які-небудь правопорушення. Якщо в особи були якісь проблеми із законом в одній із країн Шенгенської угоди, то, швидше за все, їй відмовлять у в'їзді і в решті країн-учасниць. Невіїзд із країни Шенгенської угоди є дуже серйозним правопорушенням, яке спричиняє депортацію та заборону відвідування всіх країн-учасниць. Національна шенгенська віза країни дає право на в'їзд і перебування тільки в одній країні, а відвідування інших країн є незаконним і спричиняє депортацію й заборону на відвідування всіх країн Шенгенської угоди. Національну шенгенську візу видають у випадку, якщо в анкеті особа вказує, що планує відвідати тільки цю країну.

ВІЗОВА ЕТИКЕТКА – кольорова наклейка встановленого зразка, яку приклеюють на візову сторінку паспортного документа іноземця або особи без громадянства, в'їзд в Україну і що дає право на транзитний проїзд через її територію.

ВІЛЬНА ЕКОНОМІЧНА ЗОНА – відособлена територія держави, де встановлені пільгові валютно-фінансовий, митний і податковий режими, що заохочують спільну з іноземним капіталом підприємницьку діяльність. Вільну економічну зону створюють із метою залучення іноземних інвестицій, упровадження прогресивних технологій, розширення експортних можливостей, розвитку окремого регіону, збільшення числа робочих місць.

ВІЛЬНА МИТНА ЗОНА – 1) митний режим, відповідно до якого іноземні товари ввозять на територію вільної митної зони та вивозять із цієї території за межі митної території України зі звільненням від оподаткування.

вання митними платежами та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, а українські товари ввозять на територію вільної митної зони з оподаткуванням митними платежами та застосуванням заходів нетарифного регулювання; 2) відповідним чином облаштована територія або склад, що призначені для зберігання товарів під митним контролем, їх переробки та/або виробництва нових товарів.

ВІЛЬНА ТОРГІВЛЯ – торговельні відносини, в умовах яких будь-яка особа, група осіб або держава можуть вільно вступати в ринкові відносини: купувати товари, продавати або обмінювати товари за вільними цінами, які автономно встановлюють контрагенти незалежно від тарифних і нетарифних бар'єрів окремого національного ринку (митних зборів, адміністративних, санітарних та інших приписів).

ВІЛЬНИЙ ВИБІР МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ЧИ ПЕРЕБУВАННЯ – право громадянина України, а також іноземця та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, на вибір адміністративно-територіальної одиниці, на території якої вони хочуть проживати чи перебувати.

ВІЛЬНИЙ ОБІГ – обіг товарів, який здійснюється без обмежень із боку органів доходів і зборів України.

ВІРТУАЛЬНЕ РОБОЧЕ МІСЦЕ (від лат. *virtualis* – можливий, англ. *virtual* – той, що проявляє властивості певної речі (явища), але нею формально не є) – можливість здійснювати свою трудову діяльність без прив'язки робочого місця до фізичного місця розташування з використанням сучасного обладнання та телекомунікаційних мереж передачі даних. Віртуальне робоче місце не прив'язане до конкретного фізичного об'єкта (приміщення), де воно розташоване. Такі робочі місця технологічно поєднані мережею (інтернет), дають змогу працювати та взаємодіяти з іншими працівниками незалежно від місця перебування. Віртуальне робоче місце зменшує затрати на організацію та обслуговування, дає можливість використання сучасних технологій і мереж передачі даних.

В'ЇЗНИЙ ТУРИЗМ – подорожі в межах України осіб, які постійно не проживають на її території.

ВНУТРІШНЬОЕТНІЧНА КОНСОЛІДАЦІЯ (від лат. *consolidatio* – злиття, об'єднання) – процес внутрішнього згуртування етнічної спільноти, у ході якого згладжуються відмінності окремих її частин (субетнічні й етнографічні групи).

ВОЗЗ'ЄДНАННЯ СІМ'Ї – 1) процес, за якого члени сім'ї, розлучені внаслідок примусової або добровільної міграції, возз'єднуються за межами країни свого походження (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції); 2) в'їзд та тимчасове або постійне проживання в Україні членів сім'ї іноземця або особи без громадянства, які проживають в Україні на законних підставах та можуть підтвердити відповідними документами наявність достатнього фінансового забезпечення для утримання членів сім'ї в Україні, із метою спільного проживання сім'ї незалежно від того, коли виникли сімейні відносини – до чи після прибуття іноземця або особи без громадянства до України (Закон «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»); 3) в'їзд і проживання на території держави-члена членів сім'ї громадянина третьої країни, який на законних підставах проживає в державі-члені, із метою збереження цілісності сім'ї, незалежно від того, чи сімейний зв'язок з'явився до чи після прибуття в цю державу (Директива ЄС 2003/86/ЄС про право на возз'єднання сім'ї).

ВРАЗЛИВА ГРУПА – будь-яка група або частина суспільства з більш високим, порівняно з іншими групами або іншою частиною суспільства, ризиком піддатися заходам дискримінаційного характеру, насильству, стати жертвами природних, техногенних катастроф чи економічних криз (наприклад, жінки, діти, літні люди). Уразливі групи також найчастіше піддаються ризику в періоди конфліктів чи криз (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ВСЕСВІТНІЙ ПЕРЕПИС НАСЕЛЕННЯ – сукупність переписів населення окремих держав і територій світу, які проводять приблизно в один і той самий час і за єдиним принципом.

ВСИНОВЛЕННЯ (УДОЧЕРІННЯ) – установлений законом процес припинення прав та обов'язків дитини щодо біологічних батьків і заміни подібними правами й обов'язками щодо прийомних батьків (сімейне право).

Г

ГАРАНТІЙНИЙ СТРОК – період часу, протягом якого продавець (товаровиробник) гарантує відповідність товару вимогам зовнішньоекономічного договору (контракту).

«ГАРЯЧІ» РОБОЧІ МІСЦЯ (англ. Hot desk environment) – тип віртуальної діяльності, під час якої працівникам не надають індивідуальні робочі місця, а щодня за ними закріплюють доступне робоче місце з доступом до інтернету, електронної пошти та необхідних файлів у локальній мережі. Передбачено, що працівники проводять більше часу в офісі клієнтів, а не в офісі роботодавця.

ГАСТАРБАЙТЕР – мігрант, працевлаштований та поселений на обмежений проміжок часу на території певної країни.

ГЕНОГЕОГРАФІЯ (від грец. *genesis* – народжувати та *geographia* – землеописання, від *gē* – Земля, *graphō* – писати, описувати) – наука, що досліджує поширення характерних гаплогруп (генетичних комбінацій генів на одній хромосомі) ДНК та інших характерних ознак (маркерів) живих організмів і людини у різних географічних районах Землі. Останнім часом – нова наукова галузь, яка перебуває на межі проблем генетики, географії, еволюції та історії і вивчає, зокрема, етнос як джерело генетичного різноманіття та міграції і змішання етносів як найбільш могутні фактори змін розподілу частот генів. Прикладне значення географії полягає у встановленні генофондів.

ГЕНОЦИД – будь-яке із зазначених діянь, скоєних із наміром знищити, повністю або частково, яку-небудь національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку: 1) убивство членів такої групи; 2) заподіяння серйозних тілесних чи ментальних ушкоджень членам такої групи; 3) навмисне сприяння створенню в групі таких життєвих умов, які розраховані на її фізичне руйнування цілком або частково; 4) заходи, розраховані на запобігання дітородінню в середовищі такої групи; 5) насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу (Римський статут міжнародного кримінального суду; Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року).

ГЕОГРАФІЯ НАСЕЛЕННЯ – наука, що вивчає географічні (територіальні) особливості формування та розвитку населення й поселень у різних соціальних, економічних і природних умовах. Географія населення входить до системи географічних наук як частина соціально-

економічної географії й одночасно демографії.

ГЕТО (від італ. *geto nuove* – нова ливарня у Венеції, де пізніше примусово поселяли євреїв) – 1) спонтанне або примусове компактне поселення закритого типу; 2) особливі квартали середньовічних міст, які виділяли для поселення євреїв. На першому етапі тут оселялися переважно багаті євреї. Гето були властиві для корпоративного устрою того часу. Найвідоміші гето були у Венеції, Празі, Римі, Франкфурті-на-Майні. Такого типу гето існували до першої половини ХІХ ст. У нинішніх умовах (у багатьох поліетнічних країнах) гето – це місце поселення дискримінованих національних меншин (зазвичай зустрічаються у США, країнах Західної Європи).

ГЕТО ЕТНІЗОВАНЕ – термін, який уживають в етнічних дослідженнях для означення місця проживання представників однієї й тієї ж етнічності зі штучно створеними (в силу етнічної антипатії, расової ненависті, дискримінації за етнічними, расовими, культурними ознаками) обмеженими можливостями взаємодії з представниками іншої етнічної спільноти. Етнічні гето формуються трьома шляхами: добровільний вибір етнічною меншиною, передусім іммігрантами, місця поселення, де що відокремленого від розміщення основної частини населення; примусове (силове) виселення меншин у спеціальні райони; свідоме прагнення, зазвичай заможних білих громадян, облаштуватися окремо від інших етнічних спільнот. Відомими з часів Другої світової війни були Шанхайське гето, де утримували єврейських біженців із нацистської Німеччини, Австрії, Чехословаччини, Угорщини, Польщі та Литви; Варшавське гето, Терезинське гето. Також відомі гето Нью-Йорка, Сан-Франциско, Чикаго, де мешкають «кольорові» меншини – афроамериканці, пуерториканці, вихідці з країн Латинської Америки. Однак вони скоріше представляють сегреговані поселення, аніж гето в їхньому класичному розумінні.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ – економічні та неекономічні процеси, що виходять за територіальні межі держав. Глобалізація характеризується зростаючим взаємозв'язком та взаємозалежністю, які переважно обумовлені розширенням економічного, культурного й політичного співробітництва. У широкому сенсі глобалізація передбачає всі форми суспільних змін, що носять транснаціональний характер. Включає такі поняття, як інтеграція, багатосторонність, відкритість, універсальність, географічна компактність (Генеральна Асамблея ООН, матеріали 67 сесії).

ГОМОГЕНІЗАЦІЯ (від грец. *homógenes* – однорідний) – загальносвітовий процес ліквідації неоднорідності світового суспільства.

ГОМОГЕНІЗАЦІЯ ЕТНІЧНА – процес формування етнічно однорідних сімей, колективів, спільнот; вибудовування моделей життєдіяльності, які фактично базуються на одній етнічній основі. Такий процес має місце в етнічно однорідних країнах, до яких сьогодні умовно можна віднести лише кілька (наприклад, Південну Корею, КНДР), або ж в етнічних спільнотах в умовах етнокультурного ренесансу.

ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ – будь-яка діяльність, у тому числі підприємницька, пов'язана з виробництвом та обміном матеріальних і нематеріальних благ, що виступають у формі товару.

«ГОТЕЛЬНА СИСТЕМА» (англ. hoteling) – система організації праці, за якої працівник, що бажає попрацювати в офісі, заздалегідь замовляє собі місце на певний (зазвичай нетривалий) проміжок часу. Використовується, коли працівники суміщають роботу вдома (наприклад, по інтернету) з роботою в офісі.

ГРІН-КАРД (ГРІН-КАРТКА, «ЗЕЛЕНА КАРТКА») – ідентифікаційна картка, яку видає Уряд США іноземцям, що отримують статус резидента, який постійно проживає в Сполучених Штатах Америки (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ГРОМАДЯНИН – людина, яка або за народженням, або після натуралізації є членом політичної спільноти, лояльна до співтовариства та має право користуватися всіма громадянськими й політичними правами та захистом; член держави, що має право на всі її привілеї; людина, яка користується громадянством якоїсь країни (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ГРОМАДЯНИН ТРЕТЬОЇ ДЕРЖАВИ (КРАЇНИ) – 1) особа, яка має громадянство держави, що не є учасником міжнародної угоди, і не має громадянства держав сторін угоди (наприклад, Угода між Кабінетом Міністрів України й Урядом Російської Федерації про реадмісію); 2) будь-яка особа, яка не є громадянином Європейського Союзу (тобто не має громадянства країни-члена).

ГРОМАДЯНИН УКРАЇНИ – особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України.

ГРОМАДЯНСТВО – 1) залежно від контексту може мати значення «громадянство» або «національність». Правовий зв'язок між особою та державою без зазначення етнічного походження особи (Європейська конвенція про громадянство); 2) правовий зв'язок між людиною та державою, набутий за народженням або внаслідок натуралізації шляхом

декларування, вибору, шлюбу або іншим способом відповідно до національного законодавства (Регламент ЄС № 862/2007/ЄС із міграційної статистики).

ГРОМАДЯНСТВО УКРАЇНИ – правовий зв'язок між фізичною особою й Україною, що знаходить свій вияв у їхніх взаємних правах та обов'язках.

ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО – правила міжнародного права, спеціально призначені для захисту людини в період військових дій або збройного конфлікту.

ГУМАНІТАРНИЙ ЗАХИСТ – форма тимчасового захисту, що відображає зобов'язання Великобританії в ЄСПЛ, надана особам, які хоч і не є біженцями, але життю яких у разі повернення в країну загрожувала б серйозна небезпека, або тим, які прагнуть уникнути смертної кари, убивства чи тортур, нелюдського поводження чи неправомірного покарання (Імміграційний кодекс Великобританії).

Д

ДЕГРАДАЦІЯ ЛЮДИНИ – процес руйнування людини як соціобіологічної істоти, у т. ч. як працівника і власника, що загрожує генетичному фонду нації.

ДЕЕТНІЗАЦІЯ – процес втрати етнічної традиції, що призводить до зникнення етносу як спільноти, при цьому окремі його представники можуть переходити в інший етнос, сприймаючи його етнічну традицію. Цей термін використовують у пасіонарній теорії етногенезу. Процес деетнізації зазвичай починається із втрати мови, згодом втрачається етнічна самосвідомість, і завершується цей процес втратою етнічної ідентифікації. Деетнізація може здійснюватися як добровільно, так і примусово. У першому випадку вона є частковою, бо в цій ситуації етноси, інтегруючись у нове етнічне докілья, утрачають лише певні ознаки своєї етнічності; у другому випадку вони змушені під асиміляційним тиском відмовлятися від своїх етнічних маркерів. Термін «деетнізація» в науковий обіг увів американський етнолог та етносоціолог Ф. Ріггс (1985 р.).

ДЕЗУРБАНІЗАЦІЯ (від франц. des – частина слова, що означає заперечення, і урбанізація) – процес, що проявляється в деконцентрації населення та розселення його за міста. Протилежний процес – урбанізація.

ДЕКЛАРАНТ – юридична чи фізична особа, яка самостійно здійснює декларування або від імені якої здійснюють декларування товарів і транспортних засобів, переміщуваних через митний кордон України.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ВІДМОВУ ВІД ІНОЗЕМНОГО ГРОМАДЯНСТВА – документ, у якому особа засвідчує свою відмову від громадянства іншої держави та зобов'язується не користуватися правами цієї держави й не виконувати обов'язків, пов'язаних із належністю до її громадянства.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ВІДСУТНІСТЬ ІНОЗЕМНОГО ГРОМАДЯНСТВА – документ, у якому особа повідомляє про відсутність у неї іноземного громадянства з обґрунтуванням причин такої відсутності.

ДЕКЛАРУВАННЯ – заявлення митному органу за встановленою формою точних відомостей про товари та транспортні засоби, які переміщують через митний кордон України.

ДЕКУЛЬТУРАЦІЯ – процес утрати (добровільної чи вимушеної) рис культури своєї етнічної спільноти.

ДЕЛІКАТНІ (ЧУТЛИВІ) ДАНІ – особисті дані, які за своєю природою під час обробки можуть становити небезпеку для суб'єктів даних і потребують посиленого захисту: дані про расове або етнічне походження, політичні погляди, релігійні або інші переконання; дані, що стосуються здоров'я чи статевого життя, судимостей (Конвенція Ради Європи про захист осіб стосовно автоматизованої обробки персональних даних (ETS № 108); Директива 95/46/ЕС «Про захист фізичних осіб стосовно автоматизованої обробки персональних даних та безперешкодного руху цих даних»).

ДЕМОГРАФІЧНА ІСТОРІЯ – складова частина процесу історичного розвитку людства, що відображає зміни динаміки кількості та відтворення населення під впливом соціально-історичних умов. Є об'єктом вивчення історичної демографії.

ДЕМОГРАФІЧНЕ ОМОЛОДЖЕННЯ – збільшення частки дітей чи молоді в загальній кількості населення. Його спричиняють зростання народжуваності та зменшення смертності новонароджених і дітей. Має, як правило, тимчасовий характер і в подальшому змінюється загальною закономірністю зміни вікової структури – демографічним старінням.

ДЕМОГРАФІЯ – наука про народонаселення, що досліджує його чисельність, щільність, географічний розподіл, склад і демографічну статистику (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ДЕМОСКОПІЯ (від грец. *demos* – народ і *skopeo* – дивлюсь, спостерігаю) – отримання інформації про населення за допомогою його перепису, досліджень та інших способів статистичних спостережень.

ДЕМШІНГ – увезення на митну територію країни імпорту товару за ціною, нижчою від порівняної ціни на подібний товар у країні експорту, що заподіює шкоду національному товаровиробнику подібного товару.

ДЕПОПУЛЯЦІЯ – зменшення абсолютної чисельності населення країни або територіальне чи звужене його відтворення, за якого чисельність майбутніх поколінь менша від попередніх.

ДЕПОРТАЦІЯ – вигнання, вислання з постійного місця проживання або держави окремих осіб чи народів. Застосовують як засіб карного чи адміністративного покарання.

ДЕПРИВАЦІЯ (від лат. *deprivatio* – втрата, позбавлення) – психічний стан, який виникає внаслідок сенсорної нестачі, позбавлення чогось необхідного, того, що викликає позитивні хвилювання, було насущною потребою. Термін використовують переважно для позначення браку спілкування дитини з матір'ю в перші роки життя, незадоволення її потреби в контакті, любові, увазі, ласці, зовнішній стимуляції, що призводить до затримки фізичного, інтелектуального й особистісного розвитку. Крім цього, депривація охоплює найрізноманітніші відчуття психічного дискомфорту, утрат, невдоволення, яких зазнає індивід або група людей щодо свого теперішнього стану, прагнення змінити становище так, щоб задовольнити свої насущні потреби. Вплив негативних життєвих ситуацій у разі депривації буває достатньо тривалим, що провокує широкий діапазон змін особистості – від легких відхилень до глибоких уражень розвитку інтелекту та характеру.

ДЕПРИВАЦІЯ ЕТНІЧНА (від лат. *deprivatio* – втрата; *ethnos* – народ) – процес, метою якого є підкорення однією етнічною спільнотою іншої. Зазвичай при цьому не дотримуються й не забезпечуються права на розвиток підкореної спільноти, що в підсумку призводить до розчинення (асиміляції) останньої в новому етнічному доквілі.

ДЕПРИВАЦІЯ У ДІТЕЙ – психічний стан дитини, якій довелося зазнати подвійної «зради» батьків, найтипівішими варіантами якої є від'їзд матері й алкоголізм та апатія батька або ж створення обома батьками нових сімей.

ДЕРЖАВА ПЕРЕБУВАННЯ – держава, на території якої трудовий мігрант здійснював, здійснює або має намір здійснювати оплачувану діяльність, не заборонену законодавством цієї держави.

ДЕРЖАВА ТРАНЗИТУ – держава, через яку мігрант-трудівник проїжджає до країни, що приймає, або з неї до країни постійного проживання.

ДЕРЖАВНА МИТНА ПОЛІТИКА – система принципів та напрямів діяльності держави у сфері захисту митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі, захисту внутрішнього ринку, розвитку економіки України та її інтеграції до світової економіки. Державна митна політика є складовою частиною державної економічної політики.

ДЕРЖАВНА МИТНА СПРАВА – установлення порядку й умов переміщення товарів через митний кордон України, їх митний контроль та митне оформлення, застосування механізмів тарифного й нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, справляння митних платежів, ведення митної статистики, обмін митною інформацією, ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, здійснення відповідно до закону державного контролю нехарчової продукції під час її ввезення на митну територію України, запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил, організація й забезпечення діяльності органів доходів і зборів та інші заходи, спрямовані на реалізацію державної політики у сфері державної митної справи.

ДЕРЖАВНА МІГРАЦІЙНА СЛУЖБА УКРАЇНИ – центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовує та координує Кабінет Міністрів України через міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у т. ч. протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

ДЕРЖАВНЕ МИТО – платіж, який отримують за здійснення юридичних дій та за видачу документів юридичного характеру уповноважені на те державні органи та який вони перераховують до бюджету.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ (РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ) – сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу держави та наддержавних органів на міграційний рух працездатного населення з метою його пристосування до потреб національної економіки, насамперед для розширеного відтворення значного капіталу, яке залежить від особливостей історичного розвитку країни, економічної кон'юнктури, умов відтворення. У регулюванні міжнародної міграції робочої сили важливим є

регулювання кількісного та якісного складу мігрантів. Для регулювання кількості іммігрантів використовують показник імміграційної квоти, який розраховують і затверджують щороку з урахуванням статевовікових ознак, освіти, рівня безробіття, наявності ринку житла тощо. Якісний склад працівників-мігрантів регулюється: процедурою визнання їхніх документів про освіту або професійну підготовку; роботою за фахом; установленням вікового цензу (більші шанси на в'їзд мають молоді працівники) тощо; додатковими вимогами до певних професій і спеціальностей; урахуванням окремих якостей особистості. Країни-експортери робочої сили намагаються впливати на міжнародну міграцію працівників: регулюють обсяги еміграції та якісний склад емігрантів; використовують еміграцію як засіб залучення валютних ресурсів в економіку країни. Держава прагне захистити права емігрантів за кордоном укладанням двосторонніх угод із країною-імпортером, використанням контрактної форми найму робочої сили для роботи за кордоном, відкриттям спеціальних установ, фондів, представництв, призначенням аташе з питань праці при посольствах, що займаються питаннями трудової міграції, дотриманням основних прав емігрантів тощо.

ДЕСЕГРЕГАЦІЯ (англ. *desegregation*) – започаткований у США рух проти дискримінації темношкірих американців. Після Громадянської війни у США в південних штатах було прийнято низку законів про сегрегацію, підкріплених у 1896 р. рішенням Верховного Суду, котрий визнав конституційним закон штату Луїзіана щодо існування розмежованих, хоч і однакових, приміщень для білих і темношкірих людей у по-тягах. Після Другої світової війни, під час якої понад мільйон темношкірих американців були призвані на військову службу, зміни стали неминучими, і в 1948 р. президент Трумен видав розпорядження припинити сегрегацію у збройних силах. Однак лише рух на захист громадянських прав 1950–60-х рр. привів до реальних соціальних реформ і до рішення Верховного Суду в 1954 р., спрямованого проти сегрегації в державних школах. Виступ Мартіна Лютера Кінга, «рейси свободи» та інші форми протесту призвели до припинення сегрегації та прийняття законів про громадянські (1964 р.) та виборчі (1965 р.) права. Чорні гето у великих містах США продовжували існувати, проте суто правові перешкоди на шляху до рівності рас були в основному ліквідовані. Сьогодні десегрегація характеризує рух проти примусового відділення чи ізоляції (сегрегації) будь-якої групи населення за статевою, віковою, расовою, етнічною, кастовою чи іншою ознакою.

ДИСКРИМІНАЦІЯ – 1) відсутність рівного ставлення до всіх людей у

випадку, коли не можна знайти обґрунтовані відмінності між тими, хто користується перевагами, і тими, хто не користується. Дискримінація заборонена щодо «раси, статі, мови чи релігії» (ст. 1 (3) Статуту ООН, 1945 р.); 2) ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами та свободами в будь-якій формі, установленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними (Закон «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»).

ДИСКРИМІНАЦІЯ НЕПРЯМА – 1) дискримінація, яка має місце тоді, коли вимога, критерій або практика не можуть бути виконані особами, котрих об'єднують за ознаками, наприклад, раси, кольору шкіри, мови, релігії, громадянства або країни походження чи етнічного походження або коли створюють для цих осіб незручні обставини, за винятком ситуації, коли ця вимога має об'єктивне й розумне виправдання. Останнє має місце, якщо вона переслідує законну мету та якщо дотримано розумного відношення пропорційності між ужитими заходами та переслідуваною метою (відповідно до Загальної стратегічної рекомендації Європейської Комісії проти расизму та нетерпимості (ЄКРН) № 7). Тобто непряма дискримінація не спрямована проти певної групи, принаймні відверто, але має чи може мати дискримінаційний ефект щодо неї; 2) (визначення в Україні) ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб, крім випадків, коли їх реалізація чи застосування має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними (Закон «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»).

ДИСКРИМІНАЦІЯ ПРЯМА – 1) будь-яке розрізнення, засноване на таких ознаках, як раса, колір шкіри, мова, релігія, громадянство або країна походження чи етнічне походження, що не має об'єктивного та розумного пояснення або виправдання. Різне ставлення не має об'єктивного й раціонального виправдання, якщо воно не переслідує законного права чи якщо немає розумного відношення пропорційності

між ужитими заходами та переслідуваною метою (відповідно до ЄКРН № 7). Пряма дискримінація, зокрема, може виражатися у вигляді текстів законів, правил, інструкцій; 2) (визначення в Україні) ситуація, за якої з особою та/або групою осіб за їх певними ознаками поводяться менш прихильно, ніж з іншою особою та/або групою осіб в аналогічній ситуації, крім випадків, коли таке поводження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними (Закон «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»).

ДИСТАНТНА СІМ'Я – сім'я, члени якої з різних причин перебувають на відстані і яка не може виконувати всіх своїх функцій. До цієї категорії належать, у першу чергу, сім'ї трудових мігрантів, у яких один із батьків або ж обоє стали заробітчанами. Важкими наслідками існування дистантних сімей є поширення явищ соціального сирітства та депривації у дітей.

ДИТИНА – будь-яка особа, яка не досягла віку 18 років, якщо за законодавством, яке застосовується до дітей, повноліття не настає раніше (Конвенція ООН із прав дитини).

ДИТИНА, РОЗЛУЧЕНА ІЗ СІМ'ЄЮ, – особа віком до вісімнадцяти років, яка прибуває чи прибула на територію України без супроводу батьків чи одного з них, діда чи баби, повнолітніх брата чи сестри, опікуна чи піклувальника, призначених відповідно до законодавства країни походження, або інших повнолітніх осіб, які до прибуття в Україну добровільно чи в силу звичаю країни походження взяли на себе відповідальність за виховання дитини.

ДІАСПОРА – 1) релігійна та мовно-культурна спільнота або сукупність індивідів, яка мешкає поза межами країни свого походження й утворює стійкі етнічні групи в країні мешкання, має соціальні інститути для підтримки та розвитку своєї ідентичності та спільності; 2) фізичні особи та члени мережі, об'єднання та громади, які залишили свою країну походження, але зберігають зв'язок зі своєю батьківщиною. Охоплює більш усталені поняття експатріантів, трудівників-мігрантів, що перебувають за кордоном тимчасово, іноземців із громадянством країни перебування, із подвійним громадянством і мігрантів другого та третього покоління.

ДІАСПОРА ГЛОБАЛЬНА – поширеність явища діаспор по всьому світу, їхня присутність практично в усіх розвинених країнах сучасного світу.

ДІАСПОРА МОБІЛІЗОВАНА – діаспора, яка накопичила історичний

досвід перебування в межах етнополітичного організму (де вона сформувалася), адаптувалася до умов життєдіяльності в ньому, здобула певний соціальний статус і прагне використати можливості своїх перспектив просування на вищі щаблі соціальної драбини.

ДІАСПОРА ПРОЛЕТАРСЬКА – діаспора, котра складається переважно з представників, зайнятих фізичною працею та які не мають досвіду (навиків) ефективних дій у своїх колективних інтересах.

ДІАСПОРА УКРАЇНСЬКА – одна з найчисельніших діаспор у світі. Термін утвердився в дослідницькій і публіцистичній літературі відносно недавно.

ДІАСПОРА ЦИФРОВА – діаспорні групи, які формують свої мережі зв'язку, використовуючи інтернет із метою поширення інформації серед розкиданих по інших країнах вихідців із тієї ж країни, мобілізації індивідів на певні рішучі дії. Зазвичай діаспорні мобілізатори створюють «укорінені в кіберпросторі організації» (CGO), які допомагають сприйняттю ліберальних демократичних цінностей у середовищі своїх громад, подоланню процесів маргіналізації та інтеграції членів діаспор у суспільство проживання та роблять внесок у безпеку країни перебування й у соціально-економічний розвиток своїх батьківщин.

ДІТИ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ – окрема соціально-демографічна когорта, яка виникає в суспільстві внаслідок міграційної поведінки батьків, має досвід дистанційного спілкування з ними та виховання, часто звертається за допомогою не до членів сімейного чи родинного кола, а до представників свого оточення, зокрема ровесників. Цих дітей часто називають «соціальними сиротами». Вони найбільш активно задіяні у формуванні вуличної етики та масової культури (молодіжні течії). Діти мігрантів мають власні інтереси, соціальні та духовні потреби. За відсутності належної уваги до них із боку родини, відповідальних осіб, а також держави ці діти самотужки задовольняють свої потреби. Небажання здобувати освіту, бути активними учасниками суспільства часто є проблемою їхнього переходу до рангу «втраченого покоління» нації.

ДОБРОБУТ – забезпеченість окремих індивідів, колективів, соціальних верств і груп, а також усього населення необхідними для життя матеріальними та нематеріальними благами.

ДОБРОВІЛЬНЕ ПОВЕРНЕННЯ – 1) організоване або незалежне повернення в країну походження, транзитну або іншу третю країну на підставі вільно вираженого бажання особи, яка повертається (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції); 2) виїзд іноземця або особи без

громадянства в установлений строк у країну походження або третю країну у випадках, пов'язаних із відмовою у визнанні біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, утратою чи позбавленням цього статусу, відхиленням відповідних апеляційних скарг (Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»).

ДОВІДКА ПРО ПОДАННЯ ОСОБОЮ ЗАЯВИ ПРО НАДАННЯ ЇЙ СТАТУСУ БІЖЕНЦЯ – документ, що засвідчує законність перебування особи на території України на вказаний період і є чинним для реалізації прав та виконання обов'язків.

ДОГОВІР КОМІСІЇ – договір, за якого одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням іншої сторони (комітента) за відповідну винагороду здійснити одну або кілька юридичних дій від свого імені, але за рахунок комітента.

ДОГОВІР КОНСИГНАЦІЇ – договір, відповідно до якого одна сторона (консигнатор) зобов'язується за дорученням іншої сторони (консигнанта) протягом певного часу за обумовлену винагороду продати з консигнаційного складу від свого імені товари, що належать консигнанту.

ДОГОВІР ПРО РЕАДМІСІЮ – угода між державами на основі взаємності, яку укладають із метою створення швидкої та ефективної процедури ідентифікації та безпечного впорядкованого повернення осіб, які більше не виконують умови для в'їзду або проживання на території держав, що є сторонами угоди, та з метою сприяння транзиту таких осіб на умовах співпраці (Угоди ЄС про реадмісію).

ДОДАТКОВА ДЕКЛАРАЦІЯ – у разі подання попередньої, тимчасової або періодичної митної декларації декларант або уповноважена ним особа повинні протягом визначених законодавством строків подати додаткову декларацію, яка містить точні відомості про товари, задекларовані за попередньою тимчасовою або періодичною митною декларацією, що подавалися б у разі декларування цих товарів за митною декларацією, заповненою у звичайному порядку.

ДОЗВІЛ НА ЗАСТОСУВАННЯ ПРАЦІ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА – 1) юридичний документ, виданий компетентним органом держави працедавцю, що дає дозвіл на застосування праці трудівників-мігрантів у країні, що приймає, на період дії такого дозволу; 2) дозвіл, виданий роботодавцям територіальними органами Державної служби зайнятості на застосування на конкретних посадах праці встановлених законом категорій іноземців та осіб без громадянства. Порядок видачі, продовження дії та анулювання дозволу на застосування праці

іноземців та осіб без громадянства затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 травня 2013 р. № 437.

ДОЗВІЛ НА ПРОЖИВАННЯ – 1) посвідка на тимчасове проживання – документ, що посвідчує особу іноземця або особу без громадянства та підтверджує законні підстави для тимчасового проживання в Україні (Закон «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»); 2) дозвіл, виданий органами влади держави-члена, який дозволяє громадянину третьої країни перебувати законно на її території (Регламент ЄС № 1030/2002 від 13 червня 2002 року, який установлює єдиний формат дозволів на проживання громадян третіх країн).

ДОКУМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА – сукупність заходів, за допомогою яких органи доходів і зборів переконуються у правильності заповнення митних декларацій, декларацій митної вартості та в достовірності зазначених у них даних, законності ввезення (пересилання) товарів на митну територію України або на територію вільної митної зони, вивезення (пересилання) товарів за межі митної території України або за межі території вільної митної зони, а також своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплаті митних платежів.

ДОКУМЕНТ № 9303 – документ ІКАО, у якому визначені технічні вимоги для машинозчитуваних проїзних документів. У наш час цей документ публікується у трьох частинах: 1. Машинозчитувані паспорти; 2. Машинозчитувані візи; 3. Машинозчитувані офіційні проїзні документи (Стандарти ІКАО, PRADO).

ДОКУМЕНТ, ЩО ПОСВІДЧУЄ ОСОБУ, – документ, виданий компетентним органом влади держави, призначений для підтвердження особистості людини, яка має цей документ (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ДОМІЦІЛІЙ (від лат. *domicilium* – оселя, притулок) – місце постійного або переважного перебування громадянина чи органу управління юридичної особи.

ДОХІД ТРУДОВИЙ – зарплати та інші виплати готівкою або натурою, отримані приватними особами-нерезидентами за роботу, виконану для резидентів та оплачену ними.

ДОХОДИ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ – сума заробітної плати найманих працівників, отриманої в різних секторах економіки іноземних країн за продаж робочої сили, та частково результати праці.

ДУБЛІНСЬКИЙ ІІІ РЕГЛАМЕНТ – Регламент ЄС № 604/2013, що

встановлює критерії та механізми визначення держави-члена, відповідальної за розгляд клопотання про міжнародний захист, поданого в одній із держав-членів громадянином третьої країни або особою без громадянства. Цей так званий Дублінський III Регламент замінює Дублінський II Регламент (від 18 лютого 2003 року № 343/2003), що встановлює критерії та механізми визначення держави-члена, відповідальної за розгляд клопотання про надання притулку, поданого в одній із держав-членів за допомогою третьої країни. Дублінський II Регламент, у свою чергу, змінив положення Дублінської конвенції (Конвенція, що визначає державу, яка відповідає за розгляд заяв про надання притулку, що подані в одній із держав-членів ЄС, підписана 1990 року та вперше набрала чинності 1997 року). Дублінська правова база призначена для запобігання пошуків притулку в різних країнах (*asylum shopping*), а також щоб упевнитись, що кожен справу заявника на притулок обробляє тільки одна з держав-членів.

Е

ЕКЗОГАМІЯ (від грец. *ekso* – зовні, поза; *gamos* – шлюб) – укладання шлюбів за межами однієї етнічної спільноти, що є характерною ознакою міжетнічної взаємодії. У науковий обіг термін був уведений англійським антропологом Дж. Мак-Леннаном у 1865 р. Феномен екзогамії вивчали дослідники Л. Морган, Е. Тейлор, К. Леві-Стросс, С. П. Толстов, Ю. І. Семенов. Щодо первіснообщинного ладу цей термін означав заборону шлюбів між представниками родинних колективів, яку вводили з метою позбутися негативних наслідків від шлюбів між родичами по крові, вийти за межі свого колективу й розширити соціальні відносини з іншими колективами, переборення конфліктів у колективі, причиною яких були шлюби між родичами.

ЕКЗОЕТНІК (від грец. *ekso* – зовні, поза; *ethnos* – народ) – особа, яка на цей час не є членом конкретної етнічної спільноти, але вона може бути членом іншої спільноти. Віднесення до певної спільноти базується на її етнічному походженні або її етнічній самоідентифікації. Така ситуація виникає, коли іммігранти потрапляють до країни, у якій на час їхнього в'їзду не було згуртованої спільноти вихідців із їхнього етносу, і на шляхах пошуку структурування в новому довіллі вони приєднуються до схожої в етнокультурному та ментальному плані спільноти людей, ідентифікуючи себе з нею. Або ж, виходячи з кон'юнктурних мотивів,

зараховують себе до більш престижної та соціально стабільної спільноти. Прикладом можуть бути випадки переселення українців до Америки наприкінці ХІХ та на початку ХХ ст., коли в офіційних документах вони записували себе як поляки; частина етнічних українців в Україні за радянських часів у переписах населення ідентифікувала себе як росіяни.

ЕКОЛОГІЧНІ БІЖЕНЦІ (ТЕХНОГЕННІ БІЖЕНЦІ) – особи, які були змушені залишити місце свого постійного проживання (шляхом переміщення в межах своєї країни або перетинання її кордону) внаслідок різкого погіршення стану навколишнього середовища через екологічні катастрофи або негативні наслідки техногенного розвитку.

ЕКОНОМІКА ВИСОКОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ – економіка, за якої підвищення заробітної плати зумовлює зростання продуктивності праці, що повністю компенсує збільшення витрат на робочу силу.

ЕКОНОМІКА ЕТНІЧНА – економічна діяльність (процес та його результати), пов'язана з представниками певного етнічного походження, зазвичай іммігрантами, і спрямована на задоволення їхніх соціальних, культурних потреб як етнічної (національної) меншості у суспільстві проживання. Концепцію етнічної економіки широко застосовують у західних поліетнічних країнах; її розробили західні вчені І. Лайт та Р. Волдінгер. Згідно з їхніми твердженнями, економіка є етнічною тоді, коли у ній беруть участь представники однієї етнічної спільноти, які об'єднуються на основі однієї й тієї ж етнічності й організують спільний бізнес. Довіра один до одного, основана на етнічній належності до однієї спільноти, дозволяє сформувати стійкі етнічні соціальні (економічні) мережі.

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ – приходить на зміну індустріальній та постіндустріальній епохам, характеризується випереджальним зростанням інвестицій у знання порівняно з ростом інвестицій у матеріальні активи (4 % в рік проти 2,2 % у середньому в 1990-і роки для країн Організації економічної співпраці та розвитку). Основи економіки знань заклали випускники Віденського університету Й. Шумпетер, Ф. Хайєк і Ф. Махлуп, засновником є Ф. Махлуп, автор книги «Виробництво та розповсюдження знань у США» (1962 р.). Зі зростанням ролі науки під економікою знань розуміють певний тип економіки, де сектор знань відіграє вирішальну роль, а виробництво знань стає джерелом зростання економіки. Близькими поняттями є інноваційна економіка, суспільство знань (knowledge society), інформаційне суспільство, високотехнологічна цивілізація. Для вдосконалення та розповсюдження принципів економіки знань створюють відповідні інститути, зокрема на світовому рі-

вні – Глобальна рада з економіки знань (ГКЕС – Global Knowledge Economics Council), яка розробляє термінологію і стандарти.

ЕКСКЛЮЗІЯ (від лат. *exclusio* – виключення) – виключення певних індивідів або груп із суспільних процесів, відмова їм у наданні загальнодоступних благ. Проявом такого явища є недоступність базових послуг для найуразливіших категорій населення: сиріт, безхатченків, жінок секс-індустрії, мігрантів, осіб і сімей у кризових умовах життя. Ексклюзія є результатом проблеми стигматизації, морального таврування таких осіб та їхнього відчуження й порушує принцип рівності всіх людей, затверджений міжнародним законодавством.

ЕКСПАТРІАНТИ – особи, що добровільно або примусово залишили батьківщину.

ЕКСПАТРІАЦІЯ – залишення батьківщини (еміграція), вислання за кордон, добровільний вихід із громадянства, позбавлення громадянства. Умови та наслідки цих актів визначаються національними законами окремих держав (про громадянство та ін.) й міжнародними договорами. Термін не має чіткого юридичного змісту й уживається все рідше.

ЕКСПЕРТНА ОЦІНКА – кількісна та якісна оцінка процесів, аналізованих експертом. Сукупність оцінок, здійснених різними експертами, дозволяє прогнозувати процеси, що не підлягають безпосередньому виміру або обліку.

ЕКСПЛУАТАЦІЯ – акт несправедливого використання іншої особи чи її праці з метою отримання власної вигоди, наприклад, сексуальна експлуатація, примусова праця або примусові послуги, рабство або практики, схожі з рабством, підневільний стан або вилучення органів (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції; Директива ЄС 2011/36/EU про запобігання та боротьбу з торгівлею людьми та захист її жертв).

ЕКСПОРТ (ЕКСПОРТ ТОВАРІВ) – продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності (у т. ч. з оплатою в негрошовій формі) з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів. При цьому термін реекспорт (реекспорт товарів) означає продаж іноземним суб'єктам господарської діяльності та вивезення за межі України товарів, що були раніше імпортовані на територію України.

ЕКСПОРТ (ІМПОРТ) КАПІТАЛУ – 1) вивезення за межі України (ввезення з-за меж України) капіталу в будь-якій формі (валютних коштів, продукції, послуг, робіт, прав інтелектуальної власності й інших

немайнових прав) із метою одержання прибутків від виробничої та інших форм господарської діяльності; 2) митний режим, відповідно до якого українські товари випускають для вільного обігу за межами митної території України без зобов'язань щодо їх зворотного ввезення.

ЕКСПОРТНА КВОТА – установлений державою обсяг продажу на експорт певних товарів. Обсяг квоти враховує міжнародні зобов'язання країни експортера.

ЕКСПОРТНЕ МИТО – мито, яке стягують митні органи до або на момент здійснення процедур митного оформлення вивезення товарів за кордон.

ЕКСТРАДИЦІЙНИЙ АРЕШТ – застосування запобіжного заходу у вигляді тримання особи під вартою з метою забезпечення її видачі (екстрадиції).

ЕКСТРАДИЦІЯ (видача затриманої особи) – форма міжнародної співпраці держав у боротьбі зі злочинністю, яка полягає в арешті й передачі однією державою іншій (за запитом) особи, яку підозрюють або обвинувачують у скоєнні злочину, або ж засудженого злочинця для притягнення до кримінальної відповідальності чи виконання вироку.

ЕЛЕМЕНТИ ЗАХИСТУ ДОКУМЕНТІВ – технологічні функції, внесені в документ на стадії виготовлення й персоналізації бланка документа для полегшення візуального та/або автоматичного виявлення підрбок і здобутих обманним шляхом документів (Стандарти ІКАО).

ЕМБАРГО – заборона експорту чи імпорту до будь-якої країни товарів, валюти, послуг (заборона зовнішньоекономічної діяльності з визначеною країною), засіб економічного та політичного впливу.

ЕМІГРАНТ – особа в умовах еміграції (Регламент ЄС № 862/2007 із міграційної статистики).

ЕМІГРАНТ ЛЕГАЛЬНИЙ – особа, яка законним шляхом прибула в іншу країну на постійне місце проживання або на тимчасову роботу.

ЕМІГРАЦІЯ – 1) виїзд з однієї держави з метою оселення в іншій (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції); 2) дія, якою особа, яка попередньо була резидентом держави-члена, припиняє проживати на території держави-члена на період, що становить щонайменше дванадцять місяців або має намір щодо такої його тривалості (Регламент ЄС № 862/2007 із міграційної статистики).

ЕМІГРАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНА – різновид соціальної мобільності громадян, пов'язаний із виїздом з України окремих верств і прошарків на-

селення, які з різних причин і мотивів залишають свою країну й облаштовуються в інших країнах. Свого часу з України емігрували бойки, галичани, гуцули, буковинці, лемки та інші. Наприкінці ХІХ ст. представники західноукраїнського населення виїжджали до США, Канади, Аргентини, Бразилії, де утворювали колонії. Це була так звана «заробітчанська еміграція», спричинена злиднями та негараздами «кляпотної монархії», які супроводжували тодішній соціально-економічний розвиток Австро-Угорської імперії, що розпадалася. Особливість регіональної еміграції полягає в тому, що емігранти, оселяючись на чужині компактними групами, створюють там цілісні осередки з регіональною культурою (звичками, смаками, традиціями). Із ними перекочовують сталі культурні форми, стійкі регіональні риси побуту, світогляду, характеру тощо. Залежно від культурних умов, які притаманні певним державам, така еміграція може «звужуватися» або «розширюватися», тобто постійно набувати менших або більших розмірів. Регіональна еміграція означає для України загострення етнічних, культурних, політичних і соціальних проблем, які вимагають обґрунтованих та адекватних політичних рішень.

ЕНДОГАМІЯ (від грец. *enthos* – усередині, вдома; *gamos* – шлюб) – укладання шлюбів у межах однієї етнічної спільноти.

ЕТНІЗАЦІЯ – зростання впливу етнічних чинників на розвиток суспільства, проникнення етнічності в певні сфери його життя. Цей процес активізувався у середині 1960-х рр. у США, а згодом і в Канаді, коли тут загострилися проблеми відносин між афроамериканцями, вихідцями з Латинської Америки та владою, яку в основному представляли білі. В Україні цей процес розгортається після проголошення нею незалежності, коли представники етнічних спільнот отримали можливість вільно маніфестувати свою етнічність, підтримувати й розвивати її. Виявами етнізації є такі приклади: представництво вихідців із етнічних спільнот в органах державного управління та місцевого самоврядування; діяльність громадських організацій національних меншин; пропагування через радіо, телебачення, культурно-мистецьку діяльність своєї етнічності.

ЕТНІЦИЗАЦІЯ – процес набуття індивідом етнічних маркерів, які дають підстави співвідносити його з певною етнічною спільнотою у двох випадках: примушення (внаслідок колонізації, завоювання одних народів іншими) та доброї волі людини (наприклад, із метою просування по соціальній драбині та заняття більш престижних ніш у суспільному житті країни проживання або в результаті тривалого перебування в іно-

етнічному довкіллі). Досить часто цей процес супроводжується втратою етнічності індивіда, пов'язаної з його походженням. Однак за сприятливих умов індивід може повертатися до своєї оригінальної етнічності, що в науковій літературі називається етнічним відродженням; у цьому контексті активізується процес етніцизації.

ЕТНІЧНА АНТИПАТІЯ (від грец. antipathia – неприязнь, неприйняття) – неприйняття, зневажливе ставлення представників однієї людської спільноти до представників іншої спільноти, що базується на етнічних ознаках. Зазвичай етнічна антипатія характерна представникам етнічних спільнот із могутнім силовим полем, які домінують у поліетнічному суспільстві.

ЕТНІЧНА ДИВЕРГЕНЦІЯ (від лат. divergere – віднаходити розбіжності) – поділ етнічної системи й поява нових систем такого типу шляхом відділення від певної етнічної спільноти її частини чи подрібнення цієї спільноти на кілька.

ЕТНІЧНА ДИСПЕРСИЗАЦІЯ (від лат. dispergere – поширювати, розсіювати) – відокремлення від первісного етносу невеликих етнічних груп і розселення їх на територіях, розташованих поза тими, де мешкає ядро етносу. Основним стимулом дисперсизації є міграція.

ЕТНІЧНА КАТЕГОРІЯ – окремі особи певного походження, яким властивий високий ступінь асиміляції і які, окрім походження, нічим іншим не пов'язані з відповідним етносом. У науковий обіг термін увів англійський етнолог Е. Сміт у своїй книзі «Етнічне відродження в сучасному світі». Прикладом етнічної категорії можуть бути вихідці з України та їхні нащадки, які тривалий час проживали в умовах іноетнічного довкілля та під його впливом, а також такі, які в процесі цілеспрямованої державної політики втрачали риси, що визначали їхню сутність як українців. Така ситуація мала місце в багатьох регіонах розселення представників українського етносу (Росія, США, Канада, Аргентина, Німеччина). За певних умов може відбуватися процес відродження етнічної самосвідомості, у якому представники етнічної категорії активніше залучаються до збереження й розвитку своєї етнічної самобутності в іноетнічному середовищі, перебираючи або ж відроджуючи все більше якостей (у побуті, культурі), через які вони зміцнюють свої зв'язки з ядром українського етносу й більшою мірою усвідомлюють себе українцями.

ЕТНІЧНА МАФІЯ (від італ. mafia – таємне товариство) – специфічні етнічні злочинні угруповання, зазвичай закритого типу, які прив'язані

до певної етнічної території, або ж угруповання іммігрантського походження.

ЕТНІЧНА МІГРАНТСЬКА СПІЛЬНОТА – спільнота, яка сформувалася на базі мігрантів, які тривалий час проживали на території певної країни й трансформувалися із суто емігрантської в етнічну спільноту.

ЕТНІЧНА ПАРЦІАЦІЯ (від лат. *partitio* – поділяю) – поділ єдиного етносу на кілька більш-менш рівних частин, при цьому нові частини не ототожнюють себе повністю зі старим етносом.

ЕТНІЧНА ПСЕВДОМЕНШИНА – несправжні, уявні, сконструйовані, вигадані тимчасові етнічні спільноти, які виникають у період політичної кон'юнктури й для яких етнічні чи національні маркери не виступають усталеними та зникають зі зміною політичної ситуації.

ЕТНІЧНА СЕПАРАЦІЯ (від лат. *separato* – відділяю) – відділення від основного етносу невеликої його частини, яка згодом перетворюється в окремий самостійний етнос.

ЕТНІЧНА СЕЦЕСІЯ (від лат. *secession* – вихід зі структури, організації) – вихід певної етнічної спільноти (етносоціального організму) зі складу федерації або конфедерації.

ЕТНІЧНЕ КОРИННЯ – джерела формування певної етнічності. Термін інтенсивно вживали у США під час етнополітичного ренесансу й загострення національного питання у 1960–1980-х рр.

ЕТНІЧНЕ ПОГРАНИЧЧЯ – територія поблизу кордонів (як мінімум двох держав, зазвичай до ста кілометрів), на якій проживають носії різних етнічностей або ж представники одного й того ж етносу по обидва боки кордону, що перебувають у постійній взаємодії. Прикладами етнічного пограниччя є українсько-угорське, українсько-польське, українсько-словацьке пограниччя тощо. На етнічному пограниччі в результаті міжетнічної взаємодії формуються специфічні ідентичності, які в літературі називають пограничними ідентичностями. Етнофори пограниччя часто є носіями двох, трьох, а іноді й більшої кількості ідентичностей.

ЕТНІЧНЕ ПРОФІЛЮВАННЯ (ПРОФАЙЛІНГ, ЕТНІЧНОВИБІРКОВИЙ ПІДХІД) – прийняття висновків, що ґрунтуються на етнічній належності, расі, національному походженні чи релігії, а не на об'єктивних даних або індивідуальній поведінці як основі для створення правоохоронних та/або слідчих рішень про те, хто був або може бути залучений до злочинної діяльності. Етнічний профайлінг належить до

ситуацій, у яких етнічна належність, раса, національність або релігія є визначальним критерієм для прийняття рішень правоохоронними органами, навіть при цьому будучи не єдиною підставою для прийняття таких рішень (Етнічний профайлінг у Європейському Союзі: всеохопний, неефективний і дискримінаційний. Правова ініціатива відкритого суспільства, 2009).

ЕТНІЧНИЙ МАКРОКОСМ – територіально визначена спільнота, яка складається з окремих етнічних спільнот. Ідентичність представників етнічного макрокосму контекстуально обумовлена. Наприклад, лемки, живучи у США, можуть називати себе українцями; йоруба, перебуваючи за межами Нігерії, можуть ідентифікувати себе як нігерійці.

ЕТНІЧНИЙ СПЛАВ – продукт (результат) міжетнічної взаємодії, який може бути конкретним або ж абстрактним, людського характеру (змішання людей різного етнічного походження).

ЕТНІЧНИЙ ЧУЖИНЕЦЬ – особа, яка є членом іноетнічної спільноти, що вступає на ринок робочої сили іншої спільноти, а також є іммігрантом.

ЕТНІЧНІ РЕСУРСИ – у контексті концепції етнічної економіки такими виступають можливості забезпечити представників меншості, зазвичай іммігрантської, місцем роботи, підібрати житло, допомогти облаштуватися на новому місці, визначитися з тактикою та стратегією дій в іноетнічному доквіллі.

ЕТНОБАРБИ (скорочений варіант від англ. suburbs – приміська зона) – приміські ареали (в Північній Америці) розміщення населення та ведення бізнесу, де відчутну частку формують представники певної етнічної меншини. Етнобарби зустрічаються навколо Ванкувера, Торонто (Канада), Вашингтона, Лос-Анджелеса, Нью-Йорка, Філадельфії (США). Ці етнічні громади мають розгалужені й щільні стосунки з подібними утвореннями поза своїми межами, а також із глобалізованими економічними організаціями, що сприяє підвищенню соціоекономічного розвитку в самих етнобарбах. Останні функціонують як соціальні мережі, у межах яких іммігранти можуть працювати й практикувати свій бізнес. Деколи етнобарби порівнюють із етнічними анклавом, наприклад, «чайна-таун»; однак між ними існує різниця, яка визначається місцем розміщення, а отже, і характером функціонування. «Тауни» – утворення в межах мегаполісів, а етнобарби – за їхніми межами.

ЕТНОГРАВІТАЦІЯ (від лат. gravitas – важкість) – термін, який корелює з терміном із фізики, де він означає універсальну фундаментальну

взаємодію між усіма матеріальними тілами. В етнологічних та етносоціологічних дослідженнях він означає стійке тяжіння певної етнічної спільноти до певного місця (центру місця), зазвичай території свого розміщення. Чітко визначені межі розміщення етнічних спільнот стимулюють етногравітацію їхніх членів.

ЕТНОДЕМОГРАФІЯ (від грец. *ethnos* – етнос; *thimos* – народ; лат. *graphie* – описування) – наука, яка вивчає етнічні (групові) відмінності в демографічній поведінці представників етнічних спільнот, вплив імміграції та еміграції на ситуацію на ринку праці, на динаміку етнонаціональної структури суспільств, на формування структурованого етнічного простору.

ЕТНОКОНВЕРГЕНЦІЯ (від лат. *convergo* – зближую) – процес наближення, проникнення різних етнічностей одна в одну (інколи і їхнє злиття) в результаті їхньої взаємодії, незважаючи навіть на кордони між державами. Процес етноконвергенції інтенсифікується з активізацією відносин між представниками різних етнічних спільнот, особливо коли створюються умови для міжкультурного діалогу. Останні великою мірою залежать, зокрема, від етнополітики держави та вправності етнокультурного менеджменту. В умовах сучасних глобалізаційних процесів етноконвергенція прискорюється і в міжнародному плані – розгортання відносин між державами стимулює взаємодію етнічностей та культур.

ЕТНОЛЕКТ (від грец. *ethnos* – народ; *lexis* – слово) – різновид мови, який сформували вихідці з етнічних спільнот, котрі проживають поза своєю етнічною територією.

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНА ДИСТАНЦІЯ – поняття, що характеризує ступінь близькості або відчуження етнічних груп. Етнопсихологічна дистанція є похідною від соціальної дистанції та виражається головним чином через установлення межі між «ми» і «вони» (не такі, як «ми»). Через цю дистанцію в етнопсихології визначають сприйняття етнічних груп та їхніх образів, симпатій та антипатій, розуміння і прийняття цілей, установок іншої групи.

ЕТНОФОР (від грец. *ethnos* – народ; *phoro* – несу) – індивід, який є носієм етнічної самосвідомості, характерних рис тієї чи іншої етнічної спільноти, передусім культури, мови, менталітету. Етнофор формується під впливом багатьох чинників, але насамперед – культурних традицій та етнічного доквілля, у яких упродовж певного часу перебуває особа.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ МІГРАЦІЇ – критерій оцінки стану системи зайнятості мігрантів, рівня їхніх доходів, розвитку систем

соціального захисту та соціального забезпечення мігрантів, обсягу міграційного капіталу.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКСПОРТУ – вигідність експорту, яку оцінюють співвідношенням вартості експортованого товару до його вартості на внутрішньому ринку.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ІМПОРТУ – вигідність імпорту, яку оцінюють співвідношенням вартості імпортованого товару, реалізованого на внутрішньому ринку за внутрішніми цінами, до його вартості в зовнішньоторговельних цінах.

ЕФЕКТИВНІСТЬ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ – характеристика, яка показує співвідношення між результатами та затратами, пов'язаними з територіальним переміщенням населення.

ЕФЕКТИВНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ – критерій оцінки: а) стану та динаміки змін у соціальній структурі мешканців території як серед мігрантів, так і серед осіб, які постійно проживають у регіоні; б) рівня соціальної напруги та соціальної безпеки, які детерміновані міграційною активністю населення; в) якісних змін соціально-демографічних характеристик населення регіону.

Є

ЄВРАЗІЙСЬКА ТЕОРІЯ МІГРАЦІЇ КУЛЬТУР (П. Н. Савицький) – теорія, у якій звернуто увагу на те, що культурні центри західного світу й усіх цивілізацій, які з ним пов'язані (Єгипту, Вавилону, Греції, Риму, США й Росії), у ході історії переміщуються від областей із високими середньорічними температурами до областей із нижчими середньорічними температурами, тобто з півдня на північ. Так, давньоєгипетська й вавилонська цивілізації були розташовані в областях, де середньорічна температура становить +20°C. Давньогрецька й давньоримська цивілізації перебували в областях із помірнішим кліматом та із середньорічною температурою +15°C. У раннє середньовіччя виникає франкська культура в областях із температурою +10°C. В епоху Нового часу поступово набувають потужності Англія й Німеччина із середньорічними температурами +8, +5°C. Якщо це об'єктивна закономірність, а не збіг, то, як зауважує П. Савицький, у ХХ–ХХІ ст. пульс культурного й політичного життя зрушиться до США, Канади й Росії. Уже в II пол. ХХ ст. європейська цивілізація втратила лідируючі позиції, які перейшли до США й СРСР, а після падіння СРСР – до США. Сам П. Савицький не пояснює,

чи виявлена закономірність у всесвітньо-історичному масштабі, чи вона діє лише в рамках місцевого розвитку, та причини такої географічної міграції культур. Він висунув лише припущення, що вона когерентна історії біологічної еволюції, коли виникнення нових панівних видів тварин супроводжувалося похолоданням клімату Землі. Легко помітити, що припущення про всесвітньо-історичний характер тенденції міграції культур до півночі суперечить самому духу євразійської концепції. Адже воно передбачає наявність єдиної лінійної історії та універсальних для всіх культур придатних закономірностей, що суперечить євразійському вченню про багатополлярний, багаточивілізаційний світ. У той же час припущення про те, що в рамках окремого місцевого розвитку культурні центри в ході історії зрушуються з півдня на північ, заслуговує на увагу та загалом підтверджується історичними фактами. Теорія знайшла відображення в гіпотезі «міграції культур».

ЄВРОСТАТ – статистична установа ЄС у межах Європейської Комісії, завданням якої є забезпечення органів ЄС та держав-членів порівняльними статистичними даними.

ЄВРОПЕЙСЬКЕ БЮРО З НАДАННЯ ПРИТУЛКУ – бюро, створене з метою сприяння реалізації Єдиної європейської системи притулку, зміцнення практичної співпраці між державами-членами з питань надання притулку та надання і/або координації надання підтримки для держав-членів зі збільшеним навантаженням на їх системи притулку.

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ – підписана в Римі під егідою Ради Європи 4 листопада 1950 року конвенція, яка ввела безпрецедентну систему міжнародного захисту прав людини з можливістю для осіб звернення до суду для примусового виконання їхніх прав.

ЄВРОПЕЙСЬКА МІГРАЦІЙНА МЕРЕЖА (ЄММ) – орган, заснований із метою забезпечення органів ЄС і держав-членів актуальною, об'єктивною та достовірною інформацією з питань міграції та притулку задля вироблення політичного курсу ЄС. Мережа також надає інформацію для громадськості. ЄММ співпрацює з національними контактними пунктами, які створюють у кожній державі-члені (Рішення ЄС 2008/381/ЄС).

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ФОНД (ESF) – фонд ЄС, що бере участь у створенні нових робочих місць, зменшенні безробіття та ін. Фонд надає субсидії для розвитку професійної освіти, фінансування програм зайнятості, розвитку галузей, що перебувають у кризовому ста-

ні, допомогу у працевлаштуванні молоді, мігрантів.

ЄДИНИЙ ДОЗВІЛ – дозвіл на проживання, виданий відповідними компетентними органами держави-члена ЄС, що дозволяє громадянину третьої країни легально проживати на її території в цілях роботи (Директива ЄС 2011/98/EU про єдину процедуру подачі заявки на отримання єдиного дозволу для громадян третіх країн із метою проживання та праці на території держави-члена).

«ЄДНІСТЬ У РІЗНОМАНІТНОСТІ» – варіант концепції культурного плюралізму, поширений у Канаді, згідно з яким ця поліетнічна країна, надаючи можливості розвитку культурам усіх етнічних спільнот, зберігає її цілісність та єдність. Ідеологія «єдності у різноманітності» поширена і в Європі. Згідно з нею етнокультурне розмаїття за вправного менеджменту може стати чинником інтегративного розвитку європейського континенту й індикатором демократичності.

Ж

ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ СІМ'Ї – сімейний цикл, послідовність істотних із соціального й демографічного погляду станів, у яких перебуває сім'я з моменту її створення до того, коли вона припинить своє існування. Зазвичай виділяють такі фази життєвого циклу сім'ї: до народження дитини, зростання, скорочення, старіння сім'ї.

ЖЕНЕВСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО СТАТУС БІЖЕНЦІВ – Конвенція, підписана в Женеві 28 липня 1951 р., із поправками, внесеними Нью-Йоркським протоколом від 31 січня 1967 р.

З

ЗАБОРОНА ЩОДО ПОДАЛЬШОГО В'ЇЗДУ В КРАЇНУ – 1) адміністративне або юридичне рішення, що на певний період забороняє в'їзд та перебування на території держави, яка видала таке рішення (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції; Директива ЄС 2008/115/ЕС щодо спільних стандартів і процедур у державах-членах для повернення громадян третіх країн, що незаконно перебувають на їх території); 2) прийняте на вказаних законних підставах рішення центра-

льного органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері міграції, Служби безпеки України або органу охорони державного кордону, що забороняє подальший в'їзд в Україну строком до трьох років (Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»).

ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ – обсяг роботи, який необхідно виконати Державній міграційній службі; проблеми та питання, які вона має розв'язати (вирішити), реалізуючи своє соціальне призначення.

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ – документ, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 р., у якому вперше було зведено ідеї, що є спільними для багатьох політичних, культурних та релігійних традицій. Декларація об'єднала основні права та свободи людей, у т. ч. громадські, політичні, економічні, соціальні, культурні, установила три види людських прав: 1) негативні – громадські та політичні права (ст. 2–21), сформульовані в негативній формі: вони обмежують негативні дії держави щодо фізичної особи й покликані забезпечити їй захист від будь-якого обмеження свободи; 2) позитивні – економічні, соціальні, культурні права (ст. 22–27), сформульовані в позитивній формі, які покладають на державу зобов'язання вчинити певні позитивні дії стосовно фізичної особи – гарантування й задоволення її базових мінімальних життєвих потреб (кожній базовій потребі відповідає певне позитивне право). Ці права спрямовані на забезпечення соціальної справедливості, захисту від зубожіння, участі в соціальному, економічному та культурному житті; 3) колективні права (ст. 28), які передбачають, що кожна людина має право на соціальний та міжнародний порядок, за якого права і свободи, зведені в Декларації, можуть бути реалізовані.

ЗАЙНЯТІСТЬ НЕПОВНА – трудова діяльність упродовж неповного робочого дня або під час сезонного періоду.

ЗАЙНЯТІСТЬ НЕРЕГЛАМЕНТОВАНА – трудова діяльність, яка не зареєстрована органами державної влади та не оподатковується ними (без укладання трудових угод, наприклад, комерційний туризм тощо).

ЗАЙНЯТІСТЬ ПОВНА – зайнятість працівника за нормою робочого часу, передбаченою згідно із законодавством, колективним або трудовим договором.

ЗАЙНЯТІСТЬ ПРОДУКТИВНА – зайнятість, що дає змогу забезпечити ефективне суспільне виробництво та задовольнити потреби працівника на рівні не менше встановлених законодавством гарантій.

ЗАКОНОДАВСТВО ДЕМОГРАФІЧНЕ – сукупність міжнародних і національних правових актів, які безпосередньо або опосередковано регулюють демографічні аспекти людського життя, передусім питання відтворення населення, його чисельності, соціальної та територіальної мобільності, композиції, зокрема вікової, етнічної, національної та іншої. Демографічне законодавство містить та інтегрує норми кількох галузей права – конституційного, державного, трудового, сімейного тощо.

ЗАКОНОДАВСТВО МІГРАЦІЙНЕ – один з основних методів державного управління, діяльність центральних органів державної влади з видання законів регулювання міграційних процесів; сукупність чинних законів, які регулюють міграційні процеси на визначеній території. Сюди належать законодавчі акти загальної дії (які регулюють соціально-економічні процеси загалом, що є дотичними до міграційних), законодавчі акти спеціальної дії (які регулюють безпосередньо міграційні процеси), міжнародні документи (конвенції, декларації, хартії, угоди тощо) та Конституція України (як основний закон країни).

ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ МІГРАЦІЇ – система правових актів, що визначають підстави та порядок в'їзду в Україну та виїзду з України громадян України, іноземців та осіб без громадянства, перебування в Україні іноземців та осіб без громадянства, імміграції та набуття (втрати) громадянства України, статусу біженця, пересування та вільний вибір місця проживання громадянами, підстави та порядок адміністративної відповідальності фізичних осіб за вчинення адміністративного делікту у сфері міграції.

ЗАКОРДОННИЙ УКРАЇНЕЦЬ – особа, яка є громадянином іншої держави або особою без громадянства, проте має українське етнічне походження або є походженням з України (Закон «Про правовий статус закордонних українців»).

ЗАПИТ СТОСОВНО ЗДІЙСНЕННЯ РЕАДМІСІЇ – письмове клопотання про реадмісію особи, яке надсилають компетентні органи держави, що запитує, компетентним органам запитуваної держави разом зі всіма документами та довідками, що містять інформацію про особу (Угоди ЄС про реадмісію).

ЗАПИТУВАНА ДЕРЖАВА (в контексті реадмісії) – держава, яка в рамках угоди про реадмісію приймає запит від іншої держави стосовно здійснення реадмісії або транзитного проїзду особи через свою територію (Угоди ЄС про реадмісію).

ЗАСТЕРЕЖЕННЯ – спеціальні умови, визначені в зовнішньоторгове-

льному договорі (контракті), згідно з якими контрагенти угоди узгоджують свої можливі дії у разі непередбачених, але вірогідних обставин. Такі застереження можуть стосуватися контрактних цін, курсів валют та ін.

ЗАСТЕРЕЖЕННЯ ЗАХИСНІ – певні умови зовнішньоторговельного договору (контракту), спрямовані на зниження негативного впливу факторів ризику в ході виконання договірних зобов'язань. Захисні застереження узгоджуються контрагентами угоди та полягають у можливості перегляду окремих зобов'язань (див. ВАЛЮТНЕ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ).

ЗАТРИМАННЯ (тримання під вартою) – рішення адміністративного або судового органу (їх посадових осіб) щодо обмеження свободи пересування особи, зазвичай за допомогою примусового ув'язнення. Існує два типи затримання: 1) затримання (тримання під вартою) через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення; 2) адміністративне затримання з метою забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ЗАХИСТ – діяльність, спрямована на забезпечення повного дотримання окремих прав людини згідно з відповідними галузями права, наприклад, прав людини, міжнародного гуманітарного права, міграційного права та права, що стосується біженців (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ – систематичне застосування набору інституційних, технічних і фізичних мір захисту, які зберігають право на недоторканність приватного життя стосовно збору, зберігання, використання та розкриття персональних даних (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ЗАХОДИ НЕТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – не пов'язані із застосуванням мита до товарів, які переміщують через митний кордон України, установлені відповідно до закону заборони та/або обмеження, спрямовані на захист внутрішнього ринку, громадського порядку та безпеки, суспільної моралі, на охорону здоров'я та життя людей і тварин, охорону навколишнього природного середовища, захист прав споживачів товарів, які ввозять в Україну, а також на охорону національної культурної та історичної спадщини.

ЗАЯВА – прохання (як правило, у письмовому вигляді), надане державним органам особою чи організацією, про здійснення ними якої-небудь

дії (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ЗАЯВА ПРО ВИЗНАННЯ БІЖЕНЦЕМ АБО ОСОБОЮ, ЯКА ПОТРЕБУЄ ДОДАТКОВОГО ЗАХИСТУ, – заява-анкета встановленого зразка, у якій іноземець або особа без громадянства просить визнати її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, із зазначенням та обґрунтуванням однієї з підстав для такого визнання (Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»).

ЗАЯВНИК – особа, яка офіційно надає запит у державний орган про яку-небудь юридичну дію, наприклад, надання статусу біженця, видачу візи або дозволу на роботу (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ЗАЯВНИК НА МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ – громадянин третьої країни або особа без громадянства, яка подала заяву про міжнародний захист, стосовно якої остаточне рішення ще не прийнято (Директива ЄС 2013/33/EU про стандарти прийому осіб, які подають заяву про надання міжнародного захисту; Директива ЄС 2013/32/EU про загальні процедури надання та позбавлення міжнародного захисту; Директива ЄС 2011/95/EU про стандарти для кваліфікації громадян третіх країн або осіб без громадянства, що користуються міжнародним захистом).

ЗБІГ (у біометрії) – процес порівняння взятого біометричного зразка з раніше збереженим його шаблоном та визначення рівня їх подібності. Рішення про збігання чи незбігання базується на оцінці, чи визначений рівень перевищує заданий поріг.

ЗБІР – платіж юридичних та фізичних осіб, який устанавлюють у твердих розмірах, за надання певних прав чи послуг або на відшкодування окремих видатків бюджету.

ЗДОРОВ'Я – стан повного фізичного, розумового й соціального благополуччя, а не просто відсутність захворювання або слабкості (Конституція Міжнародної організації здоров'я 1946 року).

«ЗЕМЛЯ БАТЬКІВ» – термін-метафора, який означає країну чи місце народження носіїв певної етнічності.

ЗЛОЧИНИ НЕНАВИСТІ – карні діяння, викликані забобонами або упередженим ставленням до певних груп людей. Виконавець злочину ненависті обирає жертву на основі її належності або начебто належності до певної групи. Якщо злочин складається з нанесення пошкоджень власності, таку власність обирають тому, що вона належить члену групи

жертв та може включати культові місця, приміщення для проведення культурних заходів, транспортні засоби або родинні приміщення (Попередження та реагування на злочини ненависті. Довідкове керівництво для НУО у регіоні діяльності ОБСЄ. 2009).

ЗМІНА СТАТУСУ – процедура, що дозволяє іноземцю, який законно перебуває в країні, звернутися щодо отримання іншого імміграційного статусу. Наприклад, законодавство може містити положення, що дозволяють негромадянину, який має студентську візу, після закінчення навчання звернутися щодо зміни статусу й заміни студентської візи на роботу (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ЗМІШАНІ ПОТОКИ (ЗМІШАНА МІГРАЦІЯ) – змішані рухи населення, що включають біженців, шукачів притулку, трудових мігрантів та інших мігрантів (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ЗНЕОСОБЛЕННЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ – 1) модифікація персональних даних таким чином, щоб не можна було визначити, якої конкретної особи стосується інформація, або щоб таке визначення потребувало непропорційно багато часу, витрат праці (Конвенція Ради Європи про захист осіб стосовно автоматизованої обробки персональних даних ETS № 108); 2) вилучення відомостей, які дають змогу прямо чи опосередковано ідентифікувати особу (Закон України «Про захист персональних даних»).

ЗНИЩЕННЯ, АБО РУЙНУВАННЯ – митний режим, відповідно до якого іноземні товари під митним контролем знищують або приводять до стану, який виключає можливість їх використання, з умовним повним звільненням від оподаткування митними платежами, установленими на імпорту цих товарів, та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

ЗОНА ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ – країни-учасниці угоди про взаємну вільну торгівлю ліквідують між собою торговельні бар'єри, але зберігають при цьому свої торговельні обмеження щодо третіх країн. У цій зоні зберігається митний контроль на всіх кордонах країн-учасниць. Метою такого контролю є оподаткування або заборона імпорту з третіх країн, який міг проникнути через низький митний тариф якоїсь із держав-учасниць. Подібне стосується й експорту з країн-учасниць ЄС.

ЗОНА МИТНОГО КОНТРОЛЮ – місце, визначене органами доходів і зборів у пунктах пропуску через державний кордон України або в інших місцях митної території України, у межах якого органи доходів і зборів здійснюють митні формальності.

ЗОНА СПРОЩЕНОГО МИТНОГО КОНТРОЛЮ – частина зони митного контролю з належним технічним та інформаційним обладнанням для здійснення контролю у спрощеному порядку.

ЗОНИ ЕТНОКОНТАКТНІ – території поселення представників різних етнічних спільнот, у межах яких реалізується міжетнічна взаємодія на індивідуальному та груповому рівнях. Зазвичай це суміжні ареали компактного розміщення представників етнічних спільнот. Приклади таких етноконтактних зон в Україні є на Закарпатті, на Буковині, у Криму, в Одеській області тощо. Своєрідні етноконтактні зони формуються на українсько-угорському, українсько-румунському, українсько-польському, українсько-російському пограниччі. Етноконтактні зони склалися також у великих, зазвичай поліетнічних містах сучасного світу – Брюссель, Київ, Кельн, Москва, Нью-Йорк тощо; розірвані (розсипані) зони – території, на яких сходяться межі двох чи більше етнічних батьківщин.

I

ІДЕНТИФІКАЦІЯ (пошук одного з багатьох) – процес установлення особи невідомого шляхом порівняння поданого біометричного зразка з усіма біометричними шаблонами осіб, що зберігаються в біометричній базі даних, щоб визначити, чи відповідає він якомусь із шаблонів (Стандарти ІКАО).

ІДЕНТИЧНІСТЬ ОСОБИ – набір різних особистих і фізичних особливостей, даних і якостей, які дозволяють відрізнити особу від інших. У біометричній системі особу, як правило, установлюють, коли людина реєструється в системі за рахунок використання так званих «первинних документів» (breeder documents), таких як свідоцтво про народження та свідоцтво про громадянство (Стандарти ІКАО).

ІКАО – Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО), орган ООН, до якого входять понад 180 держав-членів; займається, зокрема, установленням стандартів і вимог до паспортів та інших документів, включаючи візи.

ІММІГРАНТ – 1) особа в умовах імміграції (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції; Регламент ЄС № 862/2007 із міграційної статистики); 2) іноземець чи особа без громадянства, яка отримала дозвіл на імміграцію і прибула в Україну на постійне проживання або, перебуваючи в Україні на законних підставах, отримала дозвіл на імміграцію й

залишилася в Україні на постійне проживання (Закон України «Про імміграцію»).

ІММІГРАЦІЯ – 1) процес, відповідно до якого іноземці приїжджають у країну з метою подальшого в ній поселення та проживання; 2) прибуття в Україну чи залишення в Україні у встановленому законом порядку іноземців та осіб без громадянства на постійне проживання (Закон України «Про імміграцію»); 3) дія, якою особа встановлює своє місце проживання на території держави-члена на період, що становить або з наміром щодо його тривалості щонайменше дванадцять місяців, маючи попереднє місце проживання в іншій державі-члені або третій країні (Регламент ЄС № 862/2007 із міграційної статистики).

ІММІГРАЦІЙНЕ ЗАТРИМАННЯ (утримання під вартою) – адміністративна некаральна міра, що обмежує свободу пересування іммігрантів із нерегульованим статусом, яка є необхідною для запобігання їхньої можливої втечі й забезпечення співпраці з ними в період, коли рішення про повернення перебуває в стані підготовки. У деяких країнах шукач притулку може бути затриманий під час проведення процедури визначення статусу біженця, так само як і іноземець до прийняття рішення про допуск у країну (Згідно з документом за результатами обговорення на Нараді експертів із затримання нелегальних мігрантів 26–27 березня 2014 року, Група Східне партнерство з міграції та біженців).

ІМПОРТ (англ. import) – 1) купівля (у т. ч. з оплатою в негрошовій формі) українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в іноземних суб'єктів господарської діяльності товарів із увезенням або без увезення їх на територію України, включаючи купівлю товарів, призначених для власного споживання установами та організаціями України, розташованими за її межами; 2) митний режим, відповідно до якого іноземні товари після сплати всіх митних платежів, установлених законами України на імпорт цих товарів, та виконання всіх необхідних митних формальностей випускають для вільного обігу на митній території України.

ІМПОРТЕР – фізична або юридична особа, яка реалізує угоди із увезення товарів у свою країну.

ІМПОРТНА КВОТА – показник, що визначає обсяги можливого імпорту тих чи інших товарів. Використовується як засіб нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі.

ІМПОРТНА ЛЦЕНЗІЯ – дозвільний документ, який видає уповноважена державна структура для ввезення з-за кордону визначеного в

ліцензії товару.

ІНОЗЕМЕЦЬ – це особа, яка не перебуває у громадянстві України та є громадянином (підданим) іншої держави або держав.

ІНОЗЕМНА ВАЛЮТА – 1) валюта готівкою, грошові знаки (банкноти, білети державної скарбниці, монети), що перебувають в обігу і є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені або ті, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу; 2) платіжні документи у грошових одиницях іноземних держав та міжнародних розрахункових одиницях; 3) кошти у грошових одиницях іноземних держав, міжнародних розрахункових одиницях та у валюті з вільною конверсією, що діє на території України, які перебувають на рахунках і вкладах у банківсько-кредитних установах на території України та за її межами.

ІНОЗЕМНА ЮРИДИЧНА ОСОБА – підприємство, створене за законодавством іншим, ніж законодавство України, і розміщене за межами України.

ІНОЗЕМНІ ІНВЕСТИЦІЇ – усі види майнових та інтелектуальних цінностей, які вкладають іноземні суб'єкти господарської діяльності в Україні, у результаті чого утворюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект.

ІНСТИТУЦІЙНА РОЗБУДОВА (розбудова спроможності) – підвищення потенціалу урядів і громадянського суспільства шляхом поглиблення їх знань і підвищення кваліфікації (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ІНСТИТУЦІЙНА ТЕОРІЯ (J. D. Goss, V. Lindquist) – пов'язана з теорією міграційних мереж, яка зосереджується на факторах макrorівня. Представники інституційної теорії встановили, що з початком міжнародної міграції виникають приватні інституції та волонтерські організації. Вони покликані задовольнити попит, створений дисбалансом між значною кількістю людей, які шукають можливості в'їзду до багатих країн, та обмеженою кількістю імміграційних віз, які пропонують ці країни. Такий дисбаланс і бар'єри, створювані урядами розвинутих країн для зменшення кількості іммігрантів, формують прибуткові економічні ніші для підприємців та інституцій. Ці інституції сприяють розвитку міжнародного руху населення за певну оплату, що призводить до функціонування «чорного» ринку міграційних послуг. Оскільки такий підпільний ринок створює сприятливі умови для експлуатації та переслідування мігрантів, то це спричиняє створення добровільних гу-

манітарних організацій, покликаних захистити права легальних і нелегальних мігрантів.

ІНТЕГРАЦІЯ – процес, під час якого іноземних громадян приймають у суспільство в індивідуальному порядку і як групу. Конкретні вимоги до прийняття суспільством країни, що приймає, можуть суттєво змінюватися залежно від країни; відповідальність за інтеграцію лежить не лише на одній конкретній групі, а швидше на декількох сторонах: самих іммігрантах, уряді, організаціях і населенні країни, що приймає. Інтеграція не обов'язково передбачає постійне поселення. Проте вона передбачає взяття до уваги прав та обов'язків мігрантів і суспільств, що приймають, доступ до різноманітних послуг та ринку праці, визнання та повагу до цінностей, які пов'язують мігрантів та суспільства, що приймають, спільною метою (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ІНТЕГРАЦІЯ МІСЦЕВА (біженців) – довгострокове вирішення проблеми біженців, що передбачає їх постійне поселення в країні першого притулку та в підсумку – із наданням громадянства цієї країни (Довідник УВКБ ООН із термінології, том 1, 2006 р.).

ІНТЕГРАЦІЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВА – формування лояльного до держави населення та зменшення кількості людей, що не мають громадянства країни проживання.

ІНТЕГРАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА – досягнення кожним членом суспільства проживання конкурентоспроможності та соціальної мобільності.

ІНТЕГРАЦІЯ СТИМУЛЯТИВНА (від лат. stimulus – загострений кий) – інтеграція вихідців з інших країн, яку стимулюють державні структури суспільства проживання завдяки різним спеціальним програмам та заходам.

ІНТЕГРАЦІЯ ФАКУЛЬТАТИВНА – добровільна інтеграція вихідців із різних країн у суспільство проживання.

ІНТЕГРОВАНЕ УПРАВЛІННЯ КОРДОНАМИ (ІНТЕГРОВАНІЙ ПРИКОРДОННИЙ МЕНЕДЖМЕНТ) – комплекс заходів, що передбачає: 1) координацію діяльності компетентних державних органів із забезпечення безпеки й відкритості державного кордону; 2) забезпечення охорони державного кордону, пропуску в установленому порядку через державний кордон осіб, транспортних засобів і товарів, провадження інформаційної та оперативно-розшукової діяльності, проведення аналізу ризиків та здійснення запобіжних заходів;

3) провадження суб'єктами інтегрованого управління кордонами діяльності із запобігання, виявлення, розкриття (розслідування) транскордонних злочинів; 4) створення чотирирівневої системи контролю за в'їздом та перебуванням в Україні іноземців та осіб без громадянства; 5) забезпечення міжнародного, прикордонного та міжвідомчого співробітництва (Розпорядження КМУ від 27.10.2010 № 2031-р «Про схвалення Концепції інтегрованого управління кордонами»).

ІНТЕНСИВНІСТЬ ВИБУЛОГО НАСЕЛЕННЯ – відображає масштаби вибуття мігрантів у регіони у розрахунку на 1 000 осіб їхнього населення.

ІНТЕНСИВНІСТЬ ПРИБУЛОГО НАСЕЛЕННЯ – відображає масштаби прибуття мігрантів у регіони у розрахунку на 1 000 осіб їхнього населення.

ІНТЕРКУЛЬТУРАЛІЗМ – достатньо новий термін, яким називають намагання знайти компроміс між двома полярними підходами асиміляції та мультикультуралізму. Цей підхід є достатньо доброзичливим до поваги етнокультурно-релігійних особливостей меншин і направлений на врахування та вирівнювання деяких ситуацій неоднакового поводження, однак при цьому встановлює чіткі критерії для забезпечення виконання зобов'язань щодо цінностей, історії та традицій країни, що приймає (Губенко О. В. Проблема геополітичного вибору України і соціально-психологічні особливості мультикультурного синтезу як чинника соціально-історичного розвитку. *Збірник наукових праць*. Київ: Інститут соціальної та політичної психології АПН України. 2008. Вип. 7).

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ (від лат. *inter* – між і *natio* – народ) – розширення сфери діяльності за межі країни, розвиток зв'язків та співробітництва між країнами.

ІНТЕРПОЛ (Міжнародна організація кримінальної поліції (МОКП)) – єдина міжнародна організація, яка бере безпосередню участь у боротьбі зі злочинністю. Інтерпол був створений у 1923 р. як Міжнародна комісія кримінальної поліції (МККП) для координації боротьби різних країн із загальнокримінальними злочинами з центром у Відні. Сучасна назва Інтерпол використовується з 1956 р. Членами організації є більш ніж 150 держав. Штаб-квартира знаходиться в Ліоні (Франція). Вона також є регіональним центром для Європи, Середземномор'я, Північної Америки та Близького Сходу. Інші центри Інтерполу розквартировані в Найробі (для Східної Африки), Абіджані (для Західної Африки), Буенос-Айресі (для Південної Америки), Токіо (для

Азії) та Пуерто-Рико (для країн Карибського басейну та Центральної Америки). Із 1982 р. Інтерпол отримав в ООН статус міжнародної міждержавної організації. Основні завдання Інтерполу: забезпечувати та розвивати широке взаємне співробітництво всіх органів (установ) кримінальної поліції в рамках чинного законодавства країн та в дусі Загальної декларації прав людини; створювати та розвивати установи, які можуть успішно сприяти запобіганню та боротьбі з загальною кримінальною злочинністю.

«ІНШУВАННЯ» (від англ. othering) – термін, уживаний в англomовній антропологічній літературі для відтворення процесу формування відчуття відмінності від представників інших етнічних спільнот, певної окремішності. Часто цей процес супроводжується посиленою увагою до негативних рис інших, не подібних до себе, а деколи надміру концентрується на них, тим самим посилюючи етноцентризм. У цьому контексті поняття «іншування» близьке до поняття «етнічний стереотип».

ІРЕДЕНТА (від італ. irredentismo – незвільнений; такий, що перебуває під чужим володарюванням) – сукупність людей, які зазвичай компактно розселені в державах, що межують з їхніми історичними батьківщинами; найбільш очевидними ареалами такого розселення є прикордонні території. Прикладами іредентів є українці в Румунії, поляки в Литві, узбеки в Киргизії тощо.

ІРЕДЕНТИЗМ – термін, який використовували для означення захисту анексованих територій, керованих іншою державою. Сьогодні цей термін уживають для визначення політики певної держави, політичного руху, спрямованих на об'єднання народу, етносу, нації в рамках одного етнополітичного організму (держави). Іредентизм є формою етнічної мобілізації, яка передбачає воз'єднання території, на якій проживають члени іреденти, з територією титульного етносу. Найбільш поширеними типами іредентизму є: італійський іредентизм (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.), угорський іредентизм (у Північній Трансильванії), грецький іредентизм (енозис), румунський іредентизм (ідея Великої Румунії), німецький іредентизм (Південний Тіроль). Ідеї українського іредентизму наявні в дискусії про долю кубанських земель Краснодарського краю сучасної Росії, земель Воронезької та Курської областей із населенням українського походження.

ІСЛАМОФОБИЯ – негативне ставлення до ісламського світу, ісламської культури, що особливо очевидно виявляється в поліетнічних країнах Європи та Сполучених Штатах Америки, де проживає багато іммігрантів з ісламських країн.

ІСТОТНИЙ НЕДОЛІК – недолік, який робить неможливим чи неприпустимим використання товару (роботи, послуги) відповідно до його цільового призначення або не може бути усунутий щодо цього споживача, чи для його усунення необхідні великі затрати праці та часу, або він робить товар (роботу, послугу) іншим, ніж передбачено договором, чи проявляється знову після його усунення.

К

КАБОТАЖ – перевезення українських та іноземних товарів шляхом завантаження їх на морське (річкове) судно в одному пункті на митній території України і транспортування в інший пункт території України, де здійснюватиметься їх вивантаження. При цьому товари, увезені на митну територію України морським (річковим) судном, допускаються до каботажного перевезення між органами доходів і зборів або в межах зони діяльності одного органу доходів і зборів після їх перевантаження на інше морське (річкове) судно, що ходить під прапором України, або, за умови отримання на це дозволу центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері транспорту, на іноземне судно.

КАНАДИЗАЦІЯ – асиміляціоністська концепція, поширена в Канаді в першій половині ХХ ст., яка передбачала згуртування вихідців із різних країн навколо ідеї однорідної канадської нації на основі етнічного конгломерату переселенців з Англії; ідеологічний рух за етнічну гомогенізацію Канади. Щоправда, реалізувати цю концепцію не вдалося – Канада фактично залишилася двонаціональною державою, у ній існують дві великі етнічні спільноти: англоканадці та франкоканадці.

«КАНАДСЬКА МОЗАЙКА» – концепція етнокультурного розвитку Канади, яка була популярною в країні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. й трактувала Канаду як таку, що складається з великої кількості етнокультур, носіями яких виступали передусім іммігранти.

КАНАЛИ ПРОСТОРОВОЇ МОБІЛЬНОСТІ – способи (шляхи) переміщень населення, а також переміщень і поширення супровідних ресурсів – фінансових, професійних, знань, інформаційних, матеріальних, людських (мова йде про ближче соціальне оточення активномобільної особи). Залежно від правового статусу канали можуть бути легальними й нелегальними.

КАНАЛИ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ – способи (шляхи) виїзду робочої сили з країни.

КАНЦЕЛІНГ (англ. cancelling) – право фрахтувача розірвати чартер у випадку, якщо судно до визначеного терміну не прийшло в порт завантаження.

КАРГО – вантаж, який перевозять на судні, або страхування вантажів у разі транспортування.

КВОТА ІММІГРАЦІЇ – 1) кількісне обмеження. У контексті міграції в багатьох країнах установлюють квоти або граничні показники кількості мігрантів, яким щорічно дозволяють в'їжджати в країну (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції); 2) гранична кількість іноземців та осіб без громадянства, яким передбачено надати дозвіл на імміграцію протягом календарного року (Закон України «Про імміграцію»).

КВОТА РОБОЧИХ МІСЦЬ – закріплена норма робочих місць, у тому числі з гнучкими формами зайнятості, у відсотках до кількості робочих місць для обов'язкового працевлаштування громадян, які потребують соціального захисту.

КВОТУВАННЯ – кількісне обмеження як фізичного обсягу імпорту, так і його вартості. Основна мета квотування полягає в тому, щоб обмежити імпортно-експортні поставки певних товарів або повністю припинити імпорт-експорт деяких із них або всіх із певних країн чи з усіх країн.

КЛАСИФІКАЦІЯ МІГРАЦІЙ – це процес упорядкування теоретично-практичних знань, завдяки якому систематизують та узагальнюють наукові факти про міграції населення, а відтак – ґрунтовніше й кваліфікованіше вивчають та пояснюють різні міграційні ситуації, факти та явища.

КОЕФІЦІЄНТ ЕФЕКТИВНОСТІ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ – характеризує поповнення населення регіонів людськими ресурсами, а також визначає, наскільки ефективна міграція для регіону (тобто показує, який процент з усього населення, що мігрує, залишився на території досліджуваного регіону).

КОЕФІЦІЄНТ ІНТЕНСИВНОСТІ ВИБУТТЯ – відношення кількості вибулих мігрантів до населення певної території чи етнічного масиву.

КОЕФІЦІЄНТ ІНТЕНСИВНОСТІ МЕХАНІЧНОГО РУХУ – відношення чисельності мігрантів у конкретний період у певній адміністративно-територіальній місцевості до загальної чисельності населення цієї

території (конкретного населеного пункту, регіону, країни) за той самий період.

КОЕФІЦІЄНТ МІГРАЦІЙНИХ ЗВ'ЯЗКІВ – міжрайонний коефіцієнт, що дозволяє визначити як міграційні можливості району-донора мігрантів, що залежать від чисельності населення цього району, так і міграційну ємність населення району-реципієнта, що визначається чисельністю його населення.

КОЕФІЦІЄНТ НАРОДЖУВАНOSTІ СУМАРНИЙ – характеризує середню кількість дітей, народжених жінкою в гіпотетичному поколінні за все її життя, за умови збереження в кожній віковій групі наявного рівня народжуваності. Розраховується як сума вікових коефіцієнтів народжуваності по всіх вікових інтервалах, його розмір не залежить від вікового складу населення й характеризує середній рівень народжуваності в календарному році, для якого він визначається.

КОЕФІЦІЄНТ ПОТУЖНОСТІ МІЖРАЙОННИХ МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ – частка конкретного району як постачальника поселенців у загальному числі мігрантів району вселення. Показник потужності розкриває роль певного району у формуванні населення конкретної території, яка, з одного боку, визначається міграційною рухливістю населення, що проживає в місцях виходу, а з іншого – його загальною чисельністю.

КОЕФІЦІЄНТ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ МІГРАЦІЇ – це співвідношення чисельності вибулих та прибулих. Цей коефіцієнт (або відсоток – залежно від масштабу вимірювання) виражає рівень зворотного руху щодо прямого. Іноді його подають як коефіцієнт приживаності, що виправдано лише у випадку, коли розрахунки ведуться для періоду хоча б у 5–10 років. Якщо протягом тривалого часу зберігається перевищення числа прибулих над вибулими, то відношення чисел вибулих до прибулих характеризуватиме приживаність новоселів.

КОМПЕТЕНТНІ ОРГАНИ – органи державної влади країн, до компетенції яких належать питання, пов'язані з виконанням Конвенції.

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ – це сукупність його кількісних і якісних структурних елементів, які у взаємодії й оптимальному співіснуванні сприяють економічному та соціальному розвитку окремого регіону з випереджальними темпами щодо інших.

КОНСОЛІДАЦІЯ (від лат. *consolido* – зміцнюю, ущільнюю) – вид етнічних процесів, що полягає в злитті декількох, зазвичай близьких за

мовою і культурою, етносів (чи їхніх частин) у більш велику етнічну спільноту.

КОНСОЛІДАЦІЯ МІЖЕТНІЧНА – злиття кількох раніше самостійних, але споріднених за мовою та культурою народів у єдиний новий більший етнос. Так, в Африці на основі недавніх племінних об'єднань формуються значні етнічні спільноти хауса, йоруба та іґбо. Швидкими темпами відбувається консолідація багатьох народів Індії, Індонезії, Філіппін, інших країн Азії. Від міжетнічної дещо відрізняється внутрішньоетнічна консолідація, що характеризується подальшою згуртованістю вже сформованого етносу в міру його політичного, соціально-економічного й духовно-культурного розвитку. Упродовж 20-х рр. ХХ ст. значною мірою знівелювались побутово-культурні відмінності поморів та різних груп козацтва від решти російського населення, зміцніла українська самоідентифікація гуцулів, бойків і лемків тощо.

КОНСУЛЬСЬКА ПОСАДОВА ОСОБА – будь-яка особа, включаючи главу консульського офісу, на яку покладено обов'язок із виконання консульських функцій Конвенції про консульські відносини 1963 р. (Ст. 1 Віденської конвенції про консульські відносини 1963 року).

КОНСУЛЬСЬКИЙ ЗАХИСТ – консульські функції, спрямовані на надання допомоги громадянам, які перебувають за кордоном, у захисті їх прав та інтересів у місцевих судах. Зокрема, захист поширюється на мігрантів, заарештованих або ув'язнених, затриманих під нагляд в очікуванні суду або затриманих у будь-якій іншій формі. Такі мігранти повинні бути негайно поінформовані про право зв'язатися з консульським представництвом (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

КОНСУЛЬСЬКІ ФУНКЦІЇ – захист у державі перебування інтересів держави, яку представляють, та її громадян; сприяння розвитку торговельних, економічних, культурних і наукових зв'язків між представленою державою та державою перебування (Ст. 5 Віденської конвенції про консульські відносини 1963 р.).

КОНТАКТНА ІНТЕГРАЛЬНА СХЕМА (мікрочип) – мікросхема для збереження та обробки даних, яку вбудовують, наприклад, в ідентифікаційні картки. Захищений електронний елемент може зберігати такі персональні дані: прізвище, ім'я, дата народження, місце народження, орган, що видав документ, а також цифрове зображення обличчя власника. Щоб зчитати інформацію з ідентифікаційної картки з контактним чипом, її необхідно помістити в зчитувальний пристрій для забезпечення фізичного контакту з його електричними з'єднувачами. Стандартні

з'єднувачі (контакти), як правило, золотистого кольору, є видимими елементами чипа (Глосарій публічного онлайн-реєстру ідентифікаційних та проїзних документів PRADO (<http://prado.consilium.europa.eu/en/glossaryPopUp.html>)).

КОНТАКТНИЙ ПУНКТ (консультаційний пункт) (у контексті співпраці та взаємодії установ країн ЄС із прикордонних питань) – спеціально обладнане місце, створене, як правило, у пункті пропуску двох суміжних держав на основі відповідних домовленостей між їх компетентними органами для обміну інформацією, важливою для контролю на кордоні, наприклад: 1) зміни в законодавстві держав; 2) про обставини, що призводять до ускладнень під час перетинання державного кордону; 3) про надзвичайні ситуації в пунктах пропуску через державний кордон та на під'їзних шляхах; 4) про обстановку, яка може вплинути на організацію здійснення спільного контролю; 5) про осіб, яким відмовлено у в'їзді на територію держави та причини відмови; 6) про порушення або спроби порушення законодавства держав під час перетинання державного кордону.

КОНТРАБАНДА – переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, учинене у великих розмірах, а також незаконне переміщення історичних та культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних, вибухових речовин, наркотичних засобів.

КОНТРОЛЬ МІГРАЦІЙНИЙ – діяльність уповноважених державних органів, спрямована на реалізацію державної міграційної політики, захист державної безпеки та національних інтересів України у сфері міграції, забезпечення дотримання законодавства в цій сфері, ефективне управління міграційними процесами, боротьбу з незаконною міграцією.

КОНТРОЛЬ НА КОРДОНІ – 1) діяльність, здійснювана на кордоні, відповідно до і для цілей Регламенту ЄС 562/2006, у відповідь виключно на здійснення або намір здійснити перетин цього кордону, незалежно від будь-яких інших міркувань. Діяльність складається з перевірок на кордоні (border checks) та нагляду за кордоном (border surveillance) (Регламент ЄС від 15 березня 2006 р. № 562/2006).

КОНТРОЛЬОВАНІ ПРИКОРДОННІ РАЙОНИ – ділянка місцевості, яка визначена в межах території району та міста, прилеглої до державного кордону або до узбережжя моря, що охороняється Державною прикордонною службою, а також у межах територіального моря, внутрішніх вод, частини вод прикордонних річок, озер та інших водойм і ро-

зташованих у цих водах островів (Закон «Про державний кордон України»).

КОНФІСКАЦІЯ – примусова безоплатна передача предмета, що став знаряддям учинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, у власність держави за рішенням суду.

КОНФОРМІЗМ – поведінка трудового мігранта, зазвичай скерована на уникнення ситуацій, коли слід проявляти соціальну активність у досягненні цілей та відстоювати право на збереження власної ідентичності.

КОНЦЕПЦІЯ КОРДОНІВ Ф. ТЕРНЕРА – концепція, згідно з якою асиміляція іммігрантів має відбуватися в чітко визначених географічних межах, зазвичай тих, якими позначаються кордони країни (США).

КОНЦЕПЦІЯ «ТРЕТЬОГО КОМПОНЕНТА» («третьої сили») – концепція, згідно з якою іммігранти, що прибувають до Канади, складають третій етнонаціональний компонент канадського суспільства поряд з англоканадцами та франкоканадцами. До третього компонента належать, наприклад, італійці, німці та вихідці з інших країн; до цієї категорії належать також і українці, які мешкають у Канаді з кінця ХІХ століття.

КОРДОН – 1) лінія та вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору (Закон «Про державний кордон України»); 2) кордон (внутрішній у межах ЄС): а) сухопутні кордони, у тому числі річкові та озерні, між державами-членами; б) аеропорти держав-членів для внутрішніх перельотів; в) морські, річкові та озерні порти держав-членів для регулярних поромних сполучень між державами-членами; г) сухопутні кордони держав-членів, включаючи річкові та озерні кордони та аеропорти, річкові та озерні порти, у тому випадку, якщо вони не є внутрішніми кордонами (Регламент ЄС № 562/2006 – Шенгенські прикордонні правила).

КОРДОН ЗЕЛЕНИЙ – термін, який використовують для характеристики частини сухопутного кордону держави між пунктами пропуску. Водний кордон (річкова або берегова лінія) також може мати назву «блакитний кордон» (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

КРАЇНА ГРОМАДЯНСЬКОЇ НАЛЕЖНОСТІ – країна чи країни, громадянином (підданим) якої (яких) особа є (Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»).

КРАЇНА-ЕКСПОРТЕР (донор) РОБОЧОЇ СИЛИ – країна, із якої ви-

їжджає населення з метою працевлаштування в іншій країні.

КРАЇНА-ІМПОРТЕР (реципієнт) РОБОЧОЇ СИЛИ – країна, що приймає мігрантів з інших країн і використовує їхню працю.

КРАЇНА ПОПЕРЕДНЬОГО ПОСТІЙНОГО ПРОЖИВАННЯ – країна, у якій іноземець або особа без громадянства постійно проживали до прибуття в Україну (Закон «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»).

КРАЇНА ПОСТІЙНОГО (ЗВИЧАЙНОГО) ПРОЖИВАННЯ – країна, у якій особа проживає, тобто країна, у якій вона має місце для проживання, де зазвичай проводить час щоденного відпочинку. Тимчасова поїздка за кордон, щоб відпочити, провести відпустку, відвідати друзів і родичів, із ділових причин, із метою лікування або релігійного паломництва не змінює країни постійного проживання цієї особи (Рекомендації ООН із питань статистики міжнародної міграції; Регламент ЄС № 862/2007 із міграційної статистики).

КРАЇНА ПОСТІЙНОГО ПРОЖИВАННЯ ОСОБИ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА – країна, у якій особа без громадянства постійно проживала до прибуття в країну, що приймає.

КРАЇНА ПОХОДЖЕННЯ – країна, яка служить джерелом міграційних потоків (законних або незаконних) (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

КРАЇНА ПРИЗНАЧЕННЯ – країна, що є основним місцем призначення міграційних потоків (урегульованих або нерегульованих) (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

КРАЇНА, ЩО ПРИЙМАЄ – країна, на території якої проживають або тимчасово перебувають іноземці та особи без громадянства на основі національного законодавства та/або міжнародного договору.

КРОСКУЛЬТУРНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ (міжкультурний менеджмент) – це здатність керувати різними ставленнями, культурою, релігіями та звичками людей із метою досягти найкращих результатів у бізнесі. Ацуші Фунакава вважає, що кроскультурний менеджмент вивчає, як люди та організації в глобальному середовищі враховують культурні розбіжності, що виходять за межі однієї країни. Річард Мід визнає кроскультурний менеджмент як співпрацю з представниками іншої культури, максимальну толерантність до розбіжностей та визнання пріоритетів партнерів-іноземців, коли розробляються спільні пріоритети. На думку Ненсі Адлера, кроскультурний менеджмент вивчає по-

ведінку людей та організаційну поведінку в культурах, прагне зрозуміти й поліпшити взаємодію між працівниками, клієнтами, постачальниками та партнерами з різних країн.

КСЕНОФОБИЯ – міжнародно прийнятого визначення ксенофобії не існує. Хоча це явище можна описати як ставлення, забобони й поведінку, яка заперечує, виключає й часто очорнює людей, ґрунтуючись на думці, що ці люди є іноземцями і не входять до суспільства або нації. Існує тісний зв'язок між расизмом і ксенофобією. Як різновид ксенофобії можна виділити мігрантофобію (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

КУЛЬТУРА (від лат. *cultura* – обробка, виховання, освіта, розвиток, пошанування) – властивий усякій стійкій спільноті людей комплекс специфічних і більш-менш унормованих способів і форм соціальної інтеграції; регуляція поведінки, пізнання, комунікації, оцінки й символічного позначення довколишнього світу, є основою для самоідентифікації суспільства та особистості. Культура виступає як концентрований, організований досвід людства, основа розуміння, осмислення навколишньої дійсності, інтеграції будь-якого суспільства, реалізації потенцій людини. У багатьох визначеннях культури підкреслюється її ігровий і символічний характер, здатність до соціального та історичного самовідтворення, адаптивних змін і саморозвитку. Кожна особистість виступає відносно культури у декількох іпостасях: як «продукт» культури, що за своєю її норми, цінності, технології діяльності в процесі соціалізації; як «споживач» культури, використовуючи її норми та правила, типові способи самоідентифікації й самореалізації у своїй соціальній практиці; як «виробник» культури, творчо породжуючи нові її форми; як «транслятор» культури, що передає інформацію про її норми, цінності, зразки іншим людям.

КУЛЬТУРНА АКРЕТАЦІЯ (від лат. *accretio* – приріст) – розширення, поглиблення впливу культури певної етнічної спільноти за рахунок поглинання елементів культури інших етнічних спільнот, збагачення новими культурними характеристиками. Такий стан властивий для поліетнічної країни, на території якої активно взаємодіють носії різних етнічностей.

КУЛЬТУРНА ОРІЄНТАЦІЯ – навчальні курси для мігрантів, які хочуть отримати відомості про країну, що приймає; до таких курсів може входити вивчення історії, географії, культури і т. д. (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

КУЛЬТУРНЕ РОЗМАЇТТЯ – розмаїття форм культур відповідно до часу та простору. Культурне розмаїття виражається у співіснуванні та обміні різними культурними практиками та в наданні й споживанні послуг і товарів різних культур (Конвенція ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження; Декларація щодо культурного розмаїття, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 7 грудня 2000 року).

КУЛЬТУРНИЙ ДУАЛІЗМ (від лат. duo – два) – стан, коли індивід сповідує дві культурницькі традиції та є носієм двох культур.

Л

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ (від лат. legalis – законний) – будь-яка державна процедура або програма, за допомогою якої країна дозволяє іноземцям, що перебувають у ній із порушенням законодавства, отримати законний статус.

ЛІДЕРИ-АКОМОДАЛІСТИ (від лат. accomodatio – пристосування) – етнічні лідери, які сприяють пристосуванню іммігрантів до нового етнічного довкілля. Їхня діяльність стала особливо помітною в 1920-х рр., зокрема у США після масового приниження іммігрантів; вони намагалися організувати супротив політиці приниження й вимагали поваги до інших культур.

ЛІНІЯ ПАСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ – умовна лінія в межах пункту пропуску, яку перетинають іноземці та особи без громадянства, що вже пройшли прикордонно-митні формальності. За таку лінію не допускають осіб, у яких ще не перевірено документи, особисті речі, вантаж тощо, а також не проставлено в їх закордонних паспортах спеціальні відмітки про проходження ними прикордонно-митних формальностей.

ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ МІГРАНТА – відображає його максимальні можливості (здоров'я, моралі, інтелекту, освіти, професіоналізму, культури, креативності, мотивації), що можуть використовуватись та розвиватись у різних видах життєдіяльності – особистісно-побутовій, професійній, освітній, науковій, творчій, громадській, суспільній.

М

МАЙНОВІ ПОДАТКИ – прями податки з юридичних та фізичних осіб, об'єктом оподаткування яких виступає рухоме й нерухоме майно.

МАРГІНАЛІЗАЦІЯ – руйнування державного суспільства, що являє собою процес розпаду соціальних груп, розрив традиційних зв'язків між людьми, утрату індивідами об'єктивної належності до певної спільноти, відчуття належності до визначеної професійної чи етнічної групи (наприклад, у результаті безробіття чи міграції).

МАРГІНАЛЬНІСТЬ ЕТНІЧНА – одночасна етнокультурна належність до двох етнічних культур, що стимулює формування подвійної етнічної самосвідомості. Етнічна маргінальність виникає внаслідок тривалого проживання в середовищі інших етнічних спільнот. Такий стан характерний передусім для нащадків етнічно змішаних шлюбів та представників етнічних спільнот, зазвичай меншин, які включені в іноетнічне середовище.

МАРНУВАННЯ МІЗКІВ (нераціональне невикористання потенціалу висококваліфікованих іммігрантів) – невизнання навичок (і кваліфікації), набутих іммігрантами за межами країни, які не дозволяють їм повною мірою використовувати свій потенціал.

МАСОВИЙ НАПЛИВ – 1) раптове прибуття іноземців до країни, у великій їх кількості (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції); 2) прибуття до держав-членів ЄС великої кількості переселенців із певної країни або географічного регіону, незалежно від того, чи їх прибуття було спонтанним або в рамках допомоги, наприклад, через програму евакуації (Директива ЄС 2001/55/ЄС); 3) прибуття в країну осіб, які потребують тимчасового захисту згідно із Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту».

МАШИНОЗЧИТУВАНА ЗОНА (МЗЗ) – фіксована ділянка, розташована на сторінці даних паспорта або іншого проїзного документа (а також посвідчення особи у вигляді картки, візові наклейки), на якій містяться обов'язкові та додаткові дані (два рядки даних для паспорта, три лінії на візу), відформатована для машинного зчитування з використанням методів оптичного розпізнавання символів (Optical character recognition – OCR; Стандарти ІКАО).

МАШИНОЗЧИТУВАНІ ПАСПОРТИ / ПРОЇЗНІ ДОКУМЕНТИ – документи, сторінка яких складається з двох зон: 1) зона візуальної пе-

ревірки, що містить інформацію про тип документа, зображення обличчя власника документа, персональні дані, а також дані про видачу та термін дії документа; 2) машинозчитувана зона, що містить деяку інформацію із зони візуальної перевірки (Глосарій публічного онлайн-реєстру ідентифікаційних та проїзних документів PRADO (<http://prado.consilium.europa.eu/en/glossaryPopup.html>)).

МЕЖІ МОРСЬКОГО ПОРТУ – це межі території морського порту та його акваторії.

МЕНТАЛІТЕТ – рівень і структура індивідуальної, колективної та національної свідомості відповідних економічних суб'єктів (окремого індивіда, трудового колективу та працездатного населення, а загалом – усього народу), їхньої культури, духовності, способу мислення, які істотно впливають на діяльність цих суб'єктів, на формування й розвиток системи суспільних відносин, у т. ч. економічних.

МЕНШИНА БЕЗПРАВНА – зазвичай мігрантського походження, що позбавлена можливості користуватися своїми етнічними атрибутами та власністю, яка їй належала раніше.

МЕНШИНА ВИСЕЛЕНА – мігрантська етнічна спільнота, яка примусово виселена зі своєї етнічної батьківщини.

МЕНШИНА ГЛОБАЛЬНА – домінантна нація у світовій ієрархії етнічних спільнот.

МЕНШИНА ЕМІГРАНТСЬКА – меншина в поліетнічній країні, утворена внаслідок переселення частини населення з іншої країни на постійне місце проживання, якщо такою її оцінюють ззовні – з погляду країни виходу переселенців.

МЕНШИНА ЕТНІЧНА – групи, що відрізняються за своєю національною належністю від більшості населення певної держави. У різних країнах цей термін використовують у різних значеннях. Так, у Китаї та В'єтнамі нацменшинами офіційно називають усі етноси країни, за винятком найбільш багаточисельного, тобто так званого «титульного» етносу. В Індонезії до нацменшин відносять лише іммігрантські групи, відокремлюючи їх від усіх корінних народів країни, незалежно від чисельності останніх. У деяких мусульманських країнах, зокрема в Ірані, нацменшини виділяють не за етнічними, а за релігійними ознаками – до них належать усі, хто не сповідує державну релігію, а саме – християни (вірмени, ассирійці), іудеї (євреї), езиди, зороастрійці. У Європі нацменшинами переважно вважають такі етнічні групи, які, не маючи рівноправного статусу з панівною (титульною) нацією, намагаються його до-

сягти, інколи у формі територіальної (чи хоча б національно-культурної) автономії, а інколи – державної незалежності. Останньої, зокрема, намагаються досягти баски в Іспанії, мешканці Шотландії тощо. Нацменшини в деяких країнах можуть складати значну частку населення (наприклад, у Росії – 20 %, Казахстані – від 40 % до половини всього населення). Зростання або зниження частки нацменшин у населенні конкретних країн пов'язано з відмінностями природного відтворення окремих етнічних спільнот, змінами в їхній самосвідомості та особливо з наростанням міграційної активності. Зокрема, через істотне зростання міграційних потоків суттєво збільшується впродовж останніх десятиліть частка населення іноземного походження в багатьох розвинутих країнах світу. Так, у США чисельність мексиканців, пуерториканців та інших іспаномовних вихідців із Латинської Америки досягає 20 млн осіб, а в Німеччині іноземці вже складають 8 % населення, у Швейцарії – понад 19 %, у Люксембурзі – близько 37 %.

МЕНШИНА ЕТНОКУЛЬТУРНА – меншинна група населення, яка має своєрідні культурні характеристики, зміст яких визначається етнічним походженням і які виявляються у процесі взаємодії з іншими.

МЕНШИНА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА – термін (певною мірою компромісний, умовно сконструйований), який використовують для позначення меншинної групи населення, що має як суто етнічні, так і національні риси, зокрема елементи політичної волі до формування власних управлінських структур і прагнення відігравати помітну роль у політичному житті країни проживання.

МЕНШИНА ІММІГРАНТСЬКА – меншина в поліетнічній країні, утворена внаслідок переселення частини населення з іншої країни на постійне місце проживання, якщо такою її оцінюють з погляду країни поселення.

МЕНШИНА КОЛОНІАЛЬНА – це нащадки давнього населення завойованих і заселених колоністами територій, які в процесі пограбування, знищення й витіснення були позбавлені успадкованої економічної основи життя й соціальна структура та культура яких була вкрай зруйнована. Приклади етнічних меншин колоніального типу легко віднайти в багатьох поліетнічних країнах світу: індіанці в Північній Америці, аборигени Австралії, полінезійське населення Австралії, пігмеї та бушмени Африки.

МЕНШИНА МОВНА – один з елементів національно-демографічної структури поліетнічного суспільства. Це іншоетнічні спільноти, які

проживають окремо від основного масиву свого етносу, або етнічні меншини в інонаціональному середовищі. Цей термін досить умовний, майже збігається з поняттям «національні меншини», оскільки, на відміну від титульної нації та її мови, їхня мова є мовою меншин. Мовні меншини виникають, з одного боку, унаслідок відокремлення частини народу, мовно-етнічними, культурно-побутовими та іншим особливостями якого є політико-територіальна й історико-географічна ізоляваність, а з іншого – унаслідок зміни кордону, міграції, еміграції, депортації частини, а то й усього населення в інші регіони чи за кордон. Основою мовних меншин є такі етнічні ознаки: мова, спільність походження, самоназва, культура тощо.

МЕНШИНА НЕТРАДИЦІЙНА – це меншина, яка відрізняється від національних, етнічних, лінгвістичних та релігійних меншин, що історично проживають на території певної країни чи регіону та є меншинами в так званому традиційному розумінні, що відображено в національному та міжнародному законодавстві. Нетрадиційними для України будуть меншини, які походять, наприклад, із країн Африки чи Азії. Тоді як традиційними є угорці, грузини, молдавани тощо (Міжнародна група з прав меншин (Minority Rights Group International) – <http://www.minorityrights.org/>).

МЕНШИНА РЕГІОНАЛЬНА – група населення, яке з різних причин усупереч уніфікації та асиміляції зберегло етнічну ідентичність, або ж, завдячуючи етнічним і політичним рухам, заново хоче відкрити й оживити «призабуті» етнічні традиції й культуру, а також окремі образи минулого. До таких меншин, зокрема, належать баски й каталонці в Іспанії, валлійці та шотландці у Великій Британії тощо.

МЕНШИНА РЕЛІГІЙНА – один з елементів конфесійної структури поліетнічного суспільства. Це спільноти вірян різних конфесій, які проживають окремо від основного масиву вірян своєї конфесії в інорелігійному середовищі. Інакше кажучи, релігійні вірування (конфесії), яких дотримується частина громадян держави поза домінантною для неї конфесією, прийнято визначати як меншини релігійні. Вони виникають унаслідок зміни кордонів, міграції, еміграції чи депортації частини, а іноді й усього населення, яке дотримується певного віровчення. Основою таких менших нерідко є етнічні ознаки, спільність походження, культури. Релігійні меншини, як правило, дифузійно розкидані серед вірян найбільш поширеної на цій території конфесії. Вони утворюються внаслідок відокремлення частини народу, культурно-побутові, мовно-етнічні та інші особливості якого завдяки політико-територіальній, істо-

рико-географічній ізольованості трансформуються на релігійно-політичній, релігійно-культурній, релігійно-світоглядній основах.

«МЕНШИНА СПЕЦІАЛЬНА» – поняття, яке застосовують у законодавстві й політичних практиках Республіки Македонія; означає необхідність у понад 50 відсотків представників меншини мати у виборному органі (парламенті) для обрання на певну позицію в ньому вихідця з цієї меншини.

МЕРЕЖІ ДІАСПОРНІ – термін, який сьогодні інтенсивно вживає західна соціогуманітаристика та який досить вдало відтворює сучасні процеси, що відбуваються в діаспорному середовищі, й акцентує увагу на рухливості та динаміці соціальних, культурних, етнічних синхронних і діахронних зв'язків між членами діаспор; дослідники розрізняють діаспорні соціальні мережі, діаспорні етнічні мережі й діаспорні етнокультурні мережі.

МЕРЕЖІ ЕТНІЧНІ СОЦІАЛЬНІ – мережі, які формуються на основі довіри між членами однієї й тієї ж етнічної спільноти. Вони зазвичай властиві іммігрантському компоненту країни проживання. Завдяки поширенню інформації по цих мережах іммігрантам вдається більш успішно адаптуватися в новому суспільстві, зайняти адекватні ніші в ньому.

МЕРЕЖІ ПРОСТОРОВОЇ МОБІЛЬНОСТІ – 1) сукупність каналів, розташованих у певних просторових координатах; 2) сукупність зв'язків, які виникають у ході переміщень.

МЕТА – це протиправний результат, наслідок, якого прагне досягти особа вчиненням адміністративного правопорушення.

МЕТОД ВИВЧЕННЯ МІГРАЦІЙ – спосіб пізнання міграційних явищ, процесів та пов'язаних із ними чинників. Прийом або система спеціальних прийомів, складних пізнавальних процедур, які застосовують для дослідження міграційної сфери. Теоретичні методи передбачають певний рух думки з використанням теоретичних уявлень, ідей, концепцій. Це, як правило, загальнонаукові методи: індукція, дедукція, аналіз, синтез, моделювання, абстрагування, порівняння та класифікація. Емпіричні методи орієнтовані на безпосереднє вивчення об'єктів дослідження, здебільшого контактування з ними, із застосуванням спеціальних приладів, установок чи матеріальних засобів. Основними методами емпіричного дослідження міграцій є: спостереження, опитування, експеримент. Зокрема, найбільш поширеним є метод статистичного спостереження, що полягає в безпосередній фіксації кожного окремого факту переміщення в місці прибуття, вибуття та транзиту мігрантів. У

міграціології також широко застосовують різні методи опитування (анкетування, інтерв'ю, експертне дослідження), які дають змогу не тільки оцінити масштаби міграції населення, напрямки міграційних рухів, а й виявити їх основні причини, наслідки, а також спрогнозувати розвиток міграційних процесів.

МЕТОДИ ПРАВОВОГО ВПЛИВУ НА МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ – способи, прийоми, засоби, які використовують для управління міграційними процесами в Україні, розширення окремих видів міграції в умовах розвитку туристичного бізнесу, контролю та впорядкування потоків біженців, якісної протидії нелегальній міграції з боку держави.

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОСТОРОВОЇ МОБІЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ – це інструменти цільового впливу на фактори формування та процеси реалізації просторової мобільності населення у визначених просторових обмеженнях. Об'єктом регулювання є фактори формування й напрями реалізації просторової мобільності населення (туристичної та міграційної активності). Суб'єктом регулювання можуть бути державні й недержавні органи, а також ринкові інститути. Механізми бувають нормативно-правові, адміністративні, інформаційні, соціально-економічні, валютно-фінансові та соціогуманітарні.

МЕШКАНЦІ ПРИКОРДОННОЇ ЗОНИ (у контексті угод між Україною та державами-членами ЄС про місцевий прикордонний рух) – особи, які постійно проживають у прикордонній зоні на період, визначений у двосторонній угоді між державою-членом ЄС та прикордонною третьою державою, який становить не менше одного року, що підтверджується відповідним документом (Регламент ЄС № 1931/2006 про місцевий прикордонний рух).

МИТНА ПІЛЬГА – переваги у вигляді зниження або відміни мита й обмежень, які надають окремим юридичним та фізичним особам.

МИТНИЙ БРОКЕР (посередник) – підприємство, що здійснює декларування товарів і транспортних засобів, переміщуваних через митний кордон України, і має ліцензію на право здійснення митної брокерської діяльності, видану спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі митної справи. Митним брокером може бути тільки підприємство-резидент. Від імені цього підприємства декларування товарів і транспортних засобів, які переміщують через митний кордон України, може здійснювати його відокремлений структурний підрозділ (філія, представництво тощо).

МИТНИЙ КОНТРОЛЬ – діяльність спеціально уповноважених органів виконавчої влади та їх службових осіб у пунктах пропуску через державний кордон України з перевірки відповідності вантажів і транспортних засобів вимогам митного, санітарного, ветеринарного, фітосанітарного, радіологічного, екологічного та інших видів контролю, установлених виключно законами та міжнародними договорами України.

МИТНИЙ КОРДОН (customs border) – межа території, на якій діє єдине митне законодавство. Митний кордон України збігається з її державним кордоном, крім меж штучних островів, установок і споруд, створених у виключній (морській) економічній зоні, на які поширюється виключна юрисдикція України. Межі території зазначених островів, установок і споруд становлять митний кордон України.

МИТНИЙ ПОСТ – митний орган, який входить до складу митниці як відокремлений структурний підрозділ і в зоні своєї діяльності забезпечує виконання завдань, покладених на митні органи.

МИТНИЙ РЕЖИМ – комплекс взаємопов'язаних правових норм, що відповідно до заявленої мети переміщення товарів через митний кордон України визначають митну процедуру щодо цих товарів, їх правовий статус, умови оподаткування й обумовлюють їх використання після митного оформлення, а саме: 1) конкретний порядок переміщення товарів через митний кордон України залежно від їх призначення; 2) правовий статус товарів, що проявляється через межі прав фізичних та юридичних осіб щодо розпорядження товарами, які переміщують (можливість використовувати, відчужувати, обов'язок повернути через певний строк тощо); 3) обсяг митних та інших платежів, які необхідно сплатити у зв'язку з переміщенням цих товарів; 4) умови перебування товарів та їх припустиме використання на митній території чи за її межами; 5) додаткові вимоги до товару, а також до правового статусу особи, яка переміщує його через митний кордон (у випадках, передбачених митним законодавством).

МИТНИЦЯ (customs, customs house) – територіальний орган центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову й митну політику та підпорядковується йому. Митниця в зоні своєї діяльності забезпечує виконання завдань, покладених на органи доходів і зборів. Є юридичною особою, має самостійний баланс, рахунки в органах, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, печатку та бланк із зображенням Державного Герба України та зі своїм найменуванням.

МИТО – податок на товари та інші предмети, які переміщують через митний кордон України.

МИТО АВТОНОМНЕ – мито, яке держава встановлює самостійно, тобто без будь-яких обов'язків перед іншою державою, і застосовує до будь-яких предметів і товарів незалежно від їх походження. Величина мита може бути змінена відповідно до інтересів країни без узгодження з країнами-партнерами. Цей вид мита, як правило, досягає значних розмірів і є об'єктом дискусій на дво- або багатосторонніх переговорах для отримання поступок в обмін на зниження його ставок.

МИТО АДВАЛОРНЕ (advalerum duty) – мито, яке нараховують у відсотках до митної вартості товарів та інших предметів, які обкладають МИТОМ.

МИТО КОМПЕНСАЦІЙНЕ (compensatory duty) – збір, який стягують у випадках увезення товарів, під час виробництва або вивезення яких прямо або непрямо було використано субсидії, якщо таке ввезення може завдати шкоди вітчизняним виробникам подібних товарів або перешкоджає організації чи розширенню виробництва подібних товарів.

МИТО КОНВЕНЦІЙНЕ (договірне) – мито, яке встановлюють на базі дво- або багатосторонньої угоди з іншими державами або угоди про створення митного союзу, і тому не може бути змінено державною владою в односторонньому порядку. Воно не змінюється впродовж тривалого часу, що має велике значення для аналізу тих митних бар'єрів, із якими експортер стикається на ринку інших країн.

МИТО СЕЗОННЕ (season duty) – мито, яке застосовують із метою оперативного регулювання ввезення та вивезення окремих товарів. При цьому ставки митних зборів, передбачені митним тарифом, не застосовують. Може бути встановлене сезонне ввізне й вивізне мито на строк не більше чотирьох місяців із моменту їх установа.

МИТО СПЕЦІАЛЬНЕ – мито, яке застосовують: як засіб захисту українських виробників; як засіб захисту національного товаровиробника в разі, коли товари ввозять на митну територію України в обсягах та (або) за таких умов, що заподіюють значну шкоду або створюють загрозу заподіяння значної шкоди національному товаровиробнику; як запобіжний засіб щодо учасників зовнішньоекономічної діяльності, які порушують національні інтереси у сфері зовнішньоекономічної діяльності; як заходи у відповідь на дискримінаційні та (або) недружні дії інших держав, митних союзів та економічних угруповань, які обмежують здійснення законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньое-

кономічної діяльності та (або) ущемляють інтереси України.

МІГРАНТ – 1) особа, яка здійснює просторові переміщення, незалежно від їх причин, тривалості та просторових меж; 2) термін уживають стосовно окремих осіб або членів сімей, що переїжджають до країни або регіону з метою поліпшення матеріальних або соціальних умов проживання та поліпшення перспектив для себе та членів сім'ї.

МІГРАНТ ДОВГОСТРОКОВИЙ – особа, яка переїжджає в іншу країну з країни свого звичайного проживання щонайменше на один рік, таким чином, країна призначення, по суті, стає її новою країною звичайного проживання. З точки зору країни походження ця людина буде довгостроковим емігрантом, а з точки зору країни прибуття – довгостроковим іммігрантом (Рекомендації ООН із питань статистики міжнародної міграції; Довідник зі статистичної термінології ОЕСР).

МІГРАНТИ ВИМУШЕНІ – репатріанти (особи, які повертаються на батьківщину), переміщені особи (вимушені переселенці, депортовані), особи, що шукають політичного притулку, біженці. На початок ХХІ ст. загальна кількість людей, що вимушено покинули постійне місце проживання, становила близько 50 млн осіб, половина з яких – біженці.

МІГРАНТИ ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНІ ПРАЦЮЮЧІ (МІГРАНТИ КВАЛІФІКОВАНІ) – особи, щодо яких завдяки їхній кваліфікації застосовують режим сприяння допуску в країну, яка не є їхньою батьківщиною; на них поширюється менше обмежень щодо терміну перебування, зміни місця роботи й воз'єднання з родиною (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

МІГРАНТИ ЛЕГАЛЬНІ – вид мігрантів за правовою ознакою, які перетинають міжнародні кордони на законних підставах, тобто мають в'їзну візу на певний термін або, перебуваючи в іншій країні, продовжили термін її дії.

МІГРАНТИ НАПВЛЕГАЛЬНІ – вид мігрантів за правовою ознакою, які в'їхали до якоїсь країни на законних підставах, тобто мають візу, але через різні обставини відмовляються покидати цю країну й залишаються в ній після завершення терміну, обумовленого в'їзною візою. Це також ті особи, які прибули до якоїсь країни легально, але попри наявність туристичної візи влаштувалися на роботу.

МІГРАНТИ НЕЛЕГАЛЬНІ – 1) вид мігрантів за правовою ознакою, які, покинувши країну постійного проживання, проникли на територію іншої держави без офіційного дозволу, тобто без візи на в'їзд до неї; 2) іноземці або особи без громадянства, які перетнули державний кор-

дон поза пунктами пропуску або в пунктах пропуску, але з уникненням прикордонного контролю й невідкладно не звернулися із заявою про надання статусу біженця чи отримання притулку в Україні, а також іноземці або особи без громадянства, які законно прибули в Україну, але після закінчення визначеного їм терміну перебування втратили підстави для подальшого перебування та ухиляються від виїзду з України (Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»).

МІГРАНТИ ПОЛІТИЧНІ – мігранти, які покидають свою країну з політичних мотивів. Це може бути примусовим, вимушеним або добровільним актом. У першому випадку людей оголошують дисидентами, позбавляють громадянства й силоміць випроводжують із країни їхнього постійного проживання. У другому випадку люди вимушені покинути свою країну через репресії й переслідування за політичну діяльність, дискримінацію за політичні переконання, а також через громадянські війни та збройні конфлікти. У третьому випадку особи можуть добровільно залишати власну країну з огляду на політичну нестабільність у ній, прихід до влади сил, які не викликають політичних симпатій тощо. Політичними мігрантами стають, як правило, громадяни тоталітарно-авторитарних, посттоталітарних країн або країн, що розвиваються. Покидаючи власну країну, вони намагаються легально чи нелегально виїхати до західних правових демократичних держав.

МІГРАНТИ ПОСЕЛЕНІ – особи, які прибули до іншої країни в чітко визначене місце поселення.

МІГРАНТИ ПРАЦЕВЛАШТОВАНІ – особи, яким після перебування в країні працевлаштування протягом кількох років надають дозвіл (посвідку) на проживання в ній із невизначеним строком і дозвіл на роботу без особливих обмежень.

МІГРАНТИ ПРАЦЮЮЧІ, ПОВ'ЯЗАНІ З РЕАЛІЗАЦІЄЮ ПРОЄКТУ, – особи, допущені в країну на визначений термін для зайнятості в певному проєкті, реалізованому в цій державі роботодавцем.

МІГРАНТИ-ПРОФЕСІОНАЛИ – мігранти, які мають високу кваліфікацію та/або добре володіють певною професією.

МІГРАНТИ ТРАНЗИТНІ – особи, які прямують до певної країни й у силу певних обставин змушені на деякий час зупинитися в третій країні, а згодом перебираються до бажаного місця поселення, тобто перетинають одну чи кілька країн із метою мігрувати до країни кінцевого призначення.

МІГРАНТИ, ЩО ПРАЦЮЮТЬ ЗА КОНТРАКТОМ, – люди, які

працюють за межами своєї країни за контрактним договором, що встановлює строк зайнятості й тип виконуваної ними роботи.

МІГРАНТИ, ЩО ПРАЦЮЮТЬ ТИМЧАСОВО, – особи, які допущені в країну, що не є їхньою батьківщиною, для здійснення протягом обмеженого терміну професійної діяльності.

МІГРАНТ ІЗ НЕВРЕГУЛЬОВАНИМ СТАТУСОМ – особа, яка внаслідок незаконного в'їзду або закінчення встановлених строків перебування не має законного статусу в транзитній країні або країні, що приймає. Також це поняття включає тих осіб, які законно прибули в транзитну країну або країну призначення, але залишилися на триваліший час, ніж дозволено, або, як наслідок, були незаконно працевлаштовані (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

МІГРАНТ КОРОТКОСТРОКОВИЙ – особа, яка переїжджає в іншу країну з країни свого звичайного проживання щонайменше на три місяці (але не більше ніж на один рік), за винятком випадків, коли міграція в цю країну відбувається з метою відпочинку, відпустки, відвідування друзів або родичів, службової потреби або лікування (Рекомендації ООН із питань статистики міжнародної міграції; Довідник зі статистичної термінології ОЕСР; Регламент ЄС № 862/2007 із міграційної статистики).

МІГРАНТ НЕЗАКОННИЙ – іноземець чи особа без громадянства, яка в будь-який спосіб (поза пунктами пропуску або в пунктах пропуску через державний кордон, але з уникненням прикордонного контролю) незаконно перетнула державний кордон і протягом трьох діб не звернулася із заявою про отримання притулку в Україні, надання статусу біженця чи тимчасового гуманітарного захисту, а також іноземець чи особа без громадянства, яка законно прибула в Україну, але після закінчення визначеного строку перебування втратила підстави для подальшого перебування та ухиляється від виїзду з України, або яка самовільно змінила свій правовий статус під час перебування в Україні.

МІГРАНТОФОБИЯ – упередження й дискримінація щодо біженців, вимушених переселенців, осіб, що шукають притулку, та мігрантів загалом.

МІГРАНТ ТАЄМНИЙ – особа, яка прибула до іншої країни, оминаючи закони країни поселення, і приховує своє іммігрантське походження.

МІГРАНТ ТРУДОВИЙ – громадянин України, який здійснював, здійснює або здійснюватиме оплачувану діяльність у державі перебування, не заборонену законодавством цієї держави.

МІГРАНТ ТРУДОВИЙ ПРИКОРДОННИЙ – трудовий мігрант, який зберігає своє звичайне місце проживання в сусідній державі, у яку він зазвичай повертається щодня або принаймні один раз на тиждень.

МІГРАНТ ТРУДОВИЙ СЕЗОННИЙ – трудовий мігрант, робота якого за своїм характером залежить від сезонних умов і яку він виконує лише протягом частини року.

МІГРАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ – здатність суб'єкта (окремої людини, групи людей, населення певної території) змінювати місце перебування на певний час, що супроводжується ініціативною діяльністю (працею, навчанням) та змінами людського потенціалу згідно з потребами, цілями та поглядами. Потреби при цьому детермінуються впливом оточення та його можливостями (наприклад, потреби якісного навчання, гідної оплати та умов праці). Цілі формуються внаслідок потреб за результатами діяльності (наприклад, цілі особистісного розвитку в нових умовах), а погляди – власним досвідом або сформованим на основі соціального оточення (наприклад, погляди щодо космополітизму, привабливості культури певної країни).

МІГРАЦІЙНА АМНІСТІЯ (грец. αμνηστια – прощення) – легалізація незаконних міграцій; їх регулярно проводять у багатьох країнах.

МІГРАЦІЙНА КОГОРТА – сукупність мігрантів, що об'єднані спільним періодом міграції у визначений населений пункт чи район. Міграційну когорту визначають за результатами перепису населення на основі даних про тривалість проживання.

МІГРАЦІЙНА СИТУАЦІЯ – це сукупність форм міграційної активності та поведінки населення або ж сукупності міграційних активностей та поведінок різних її носіїв під час побудови територіально-соціальних взаємин і функціональної взаємодії в середовищі конкретних територіальних суспільних систем (адміністративно-територіальних, соціально-економічних та інших видів утворень тощо).

МІГРАЦІЙНА УСТАНОВКА – психічний регулятор поведінки, схильність особистості, яка визначає узгодженість дій, детермінованих позитивним або негативним ставленням до зміни місця та умов життя.

МІГРАЦІЙНЕ ПРАВО – підгалузь адміністративного права, що здійснює регулювання суспільних відносин, пов'язаних із переміщенням населення через зовнішні та внутрішні кордони адміністративно-територіальних утворень, яке відбувається з метою зміни постійного місця проживання або тимчасового перебування на певній території.

МІГРАЦІЙНИЙ КАПІТАЛ – соціально-економічна категорія, яку використовують для позначення запасів соціально-економічних та інших ресурсів (земля, машини, споруди, сировина, професійні навички та знання), що генерують потік благ (товарів і послуг) у часі та є результатом міграційної активності населення.

МІГРАЦІЙНИЙ ПРОСТІР – водна, повітряна й сухопутна територія, по якій здійснюється рух міграційних потоків природного та соціального походження, що забезпечує переміщення, переселення, пересування об'єктів та суб'єктів матеріального світу. Такий простір можна уявити як земну поверхню, на якій здійснюється переміщення та переселення з одного місця в інше, між континентами та материками, регіонами, державами, населеними пунктами. Як і соціальний, міграційний простір постійно накопичує в собі людський потенціал, привносить у конкретні ландшафтні зони певні збудження, видозміни, інновації – гармонію чи дисгармонію.

МІГРАЦІЙНИЙ ПРОФІЛЬ – інструмент збору та аналізу всієї необхідної інформації для формування політики у сфері міграції та розвитку й моніторингу її реалізації (Комюніке Європейської Комісії СОМ(2007) 247 щодо застосування глобального підходу до міграції у східних та південно-східних регіонах, що межують із Європейським Союзом).

МІГРАЦІЙНИЙ ЦИКЛ – 1) сукупність взаємопов'язаних процесів, явищ, що притаманні міграції населення, поетапно відбуваються в часі й просторі, створюючи певну послідовність розвитку міграції. Міграційні цикли характерні для всіх видів міграції, але їхні структури суттєво відрізняються. Для зворотних міграцій циклічність є властивістю, що визначає наявність циклів як сукупності взаємозв'язаних процесів, які протягом певного проміжку часу створюють закінчене «коло» дій, пов'язаних із міграцією; для незворотної міграції цикл – це послідовний ряд взаємозв'язаних процесів; 2) період часу, який включає виїзд із країни постійного проживання, транзит, в'їзд до країни, що приймає, перебування та здійснення оплачуваної трудової діяльності в цій країні, а також повернення до країни постійного проживання.

МІГРАЦІЙНІ ОБЛІГАЦІЇ – це спеціальні державні облігації, які уряд країни поширює серед своїх мігрантів та діаспори.

МІГРАЦІЙНІ ПОСЛУГИ – це послуги, споживання яких є необхідною або основною передумовою позитивного здійснення індивідом міграційного процесу на всіх його стадіях (міграційна мобільність, пере-

міщення, адаптація).

МІГРАЦІЯ – переміщення осіб через адміністративний або державний кордон, що супроводжується зміною їхнього правового статусу.

МІГРАЦІЯ БЛИЖНЯ – міграція населення в сусідні країни в межах певного регіону.

МІГРАЦІЯ ВАЛОВА (брутто-міграція) – сукупність мігрантів на визначеній території за певний період. Визначають як суму прибулих і вибулих мігрантів для конкретної адміністративно-територіальної одиниці. Характеризує міграційний обіг, абсолютні розміри міграції. Часто визначають відносний показник інтенсивності міграційного обігу.

МІГРАЦІЯ ВДАЛА – міграція, наслідки якої емігрант оцінює позитивно.

МІГРАЦІЯ ВИМУШЕНА – переселення людей як за межі певної країни, так і всередині неї, обумовлене причинами (політичними, національними, расовими, військовими, екологічними), які ставлять під загрозу людське життя і які вимагають швидкого рішення про міграцію.

МІГРАЦІЯ ВНУТРІШНЬОРЕГІОНАЛЬНА (ВНУТРІШНЯ) – 1) (визначення в Україні) міграція населення, яка відбувається в межах одного регіону (Автономна Республіка Крим, область, м. Київ, Севастополь (міськрада)); 2) переміщення людей з одного регіону країни в інший із метою залишення в новому місці проживання (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

МІГРАЦІЯ ВПОРЯДКОВАНА – рух особи з її звичайного місця проживання на нове місце проживання з дотриманням законів та правил щодо виїзду з країни походження та транзиту через іншу або в'їзд на територію країни призначення або країни, що приймає (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

МІГРАЦІЯ ДАЛЕКА – міграція населення до країн за межами регіону.

МІГРАЦІЯ ДІЛОВА – міграція висококваліфікованих спеціалістів (менеджерів, ІТ-працівників), професіоналів, які пересуваються в межах внутрішніх ринків праці або міжнаціональних корпорацій і міжнародних організацій, використовуючи міжнародні ринки праці рідкісних професій. Багато країн підтримують таких мігрантів і мають спеціальні програми щодо «професійної та ділової міграції», щоб сприяти в'їзду в країну відповідних фахівців.

МІГРАЦІЯ ДОБРОВІЛЬНА (суверенна) – міграція, за якої мігрант здійснює переміщення свідомо та добровільно.

МІГРАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНА – міграція, яка виникає, коли особи змушені покинути місце свого постійного проживання й переміщуються в межах своєї країни чи перетинають її кордони внаслідок різкого погіршення стану навколишнього середовища чи екологічної катастрофи. Людей, що переселилися через зміни в навколишньому середовищі, зазвичай не розглядають у статусі біженців, навіть якщо вони при цьому змушені перетинати державні кордони й переселятися в іншу країну. Екологічні мігранти можуть сподіватися, як правило, на захист із боку своєї країни.

МІГРАЦІЯ ЕКОНОМІЧНА – переміщення людей під тиском соціально-економічних обставин, які призвели до погіршення їхнього становища, або ж у результаті сформованої ідеї можливостей поліпшення життя поза межами країни проживання.

МІГРАЦІЯ ЗВОРОТНА – переміщення особи, яка повертається в країну походження або місце постійного проживання, зазвичай після хоча б річного перебування в іншій країні. Таке повернення не завжди може бути добровільним. Зворотна міграція також включає добровільну репатріацію (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

МІГРАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА – соціальні переміщення в межах національної території або в міждержавному просторі тієї категорії осіб, які займаються розумовою діяльністю, створюють суспільні блага та матеріальні цінності внаслідок інтелектуальної діяльності. У внутрішньодержавному просторі інтелектуальна міграція означає переїзд із села до міста, перехід від фізичної до розумової праці, тобто соціальну мобільність за вертикаллю та горизонталлю, але обов'язково пов'язану з інтелектуальною діяльністю. В основі такої міграції лежать мотиви та причини світоглядного характеру, навіть якщо мова йде про возз'єднання сімей або родин, міжнародні шлюби тощо. На міждержавному рівні інтелектуальна міграція – це «втеча мізків» за кордон, перетягування інтелектуальних ресурсів з однієї країни в іншу; міграція осіб, що мають науковий ступінь кандидата або доктора наук, виїжджають за кордон із власної волі або на запрошення, працюють переважно у високоінтелектуальних сферах: освіта, наука, технології. Держави світу, їх фізичні та юридичні особи заохочують інтелектуальну міграцію, тому що вона сприяє соціально-культурному розвитку. За інтелектуальним потенціалом активно полюють ті підприємства й фірми, транснаціональні корпорації чи об'єднання, що успішно використовують його для інноваційних перетворень, причому як у сфері виробництва, так і в мистецтві, культурі, науці.

МІГРАЦІЯ КАПІТАЛУ – переміщення капіталу всередині галузей і сфер економіки однієї країни, між ними, а також з однієї країни в іншу з метою отримання вищих прибутків.

«МІГРАЦІЯ КЛІМАТИЧНА» – переселення людей, пов'язане зі зміною кліматичних умов, у яких вони мешкали.

МІГРАЦІЯ МАЯТНИКОВА («човникова», прикордонна) – 1) регулярні переміщення людей з одного населеного пункту в інший на роботу чи навчання. Регулярність відповідає режиму праці або навчання. Маятникова міграція розвинулася в умовах урбанізації. В її основі – невідповідність у розміщенні виробництва та розселення людей. Головні напрямки – із села в місто, із малого міста у велике. Значна маятникова міграція спостерігається також у приміських зонах великих міст і міських агломераціях; 2) щоденне, рідше щотижневе переміщення з однієї країни до іншої та у зворотному напрямку; 3) короткотермінова міграція, метою якої є купівля-продаж товарів у різних країнах та отримання відповідного прибутку на різниці між купівельною ціною й ціною продажу. Найпоширеніша така міграція на прикордонних територіях.

МІГРАЦІЯ МІЖДЕРЖАВНА – міграція населення за межі України або прибуття до України з інших країн.

МІГРАЦІЯ МІЖРЕГІОНАЛЬНА – міграція населення з одного регіону в інший у межах України.

МІГРАЦІЯ НАПІВЛЕГАЛЬНА – в'їзд до країни або перебування в країні мігрантів із частковим порушенням вимог її законодавства щодо міграційних переміщень.

МІГРАЦІЯ НЕВРЕГУЛЬОВАНА – переміщення людей, що відбувається поза регулювальними нормами країни відправлення, транзитної країни та (або) країни, що приймає. Чіткого або загальноприйнятого визначення неврегульованої міграції не існує. Із точки зору країни призначення – це в'їзд, перебування або працевлаштування в країні без необхідного дозволу або необхідних документів, відповідно до імміграційних правових актів. Із точки зору країни вибуття неврегульованість розглядають, наприклад, у випадках, коли особа перетинає міжнародний кордон без чинного закордонного паспорта або іншого проїзного документа або не виконує адміністративних вимог для вибуття з країни (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

МІГРАЦІЯ НЕЗАКОННА – незаконне перетинання державного кордону іноземцями та особами без громадянства (крім випадків, коли такий перетин здійснено з обґрунтованою та підтвердженою відповідно до

чинного законодавства метою набуття статусу біженця чи отримання притулку), перебування та ухилення від виїзду з України після закінчення визначеного терміну законного перебування та втрати підстав для подальшого перебування, а також самовільна зміна свого правового статусу під час перебування в Україні.

МІГРАЦІЯ НЕЛЕГАЛЬНА – в'їзд до країни без дозволу органів державної влади та з порушенням вимог законодавства держави щодо міграційних процесів; добровільне або вимушене переміщення населення (іноземців або осіб без громадянства) через державні кордони з метою зміни місця перебування або проживання, транзитного проїзду, здійснюване з порушенням законодавства, чинного на території держави міграції.

МІГРАЦІЯ ОРГАНІЗОВАНА ПРИМУСОВА ПОЛІТИЧНА – це примусове випровадження осіб із країни їхнього постійного проживання, яке супроводжується позбавленням громадянства та здійснюється внаслідок оголошення таких осіб дисидентами (інакодумцями, які виступають проти панівної в країні чи суспільному осередку ідеології, суспільного ладу); окрім того, це також примусові масові переміщення осіб із зони воєнних та збройних конфліктів, що розгортаються на території держави проживання.

МІГРАЦІЯ ПІДТРИМАНА (організована міграція) – переміщення мігрантів, що відбувається за підтримки держави, кількох держав або міжнародної організації, на противагу спонтанній, самостійній міграції (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

МІГРАЦІЯ ПОЛІТИЧНА – процес міждержавного переміщення тих громадян, які, займаючись політичною діяльністю, емігрують (мігрують) унаслідок можливих або вже розпочатих переслідувань із боку урядів, певних суспільних сил чи фракцій, що загрожують їх фізичному існуванню. Така міграція настає в результаті зміни політичних режимів. У тих країнах світу, де особа, що належить до опозиційного табору, може бути фізично або морально знищена, створюються умови для політичної міграції. Політичний мігрант може розраховувати на повернення на батьківщину лише тоді, коли зміни, що відбуваються в державі, знімають реальні загрози його фізичному існуванню й дозволяють рееміграцію. Міжнародний захист політичних емігрантів, які зазнають дискримінаційних утисків або переслідувань, розпочинається із забезпечення державами впускання їх на свою територію.

МІГРАЦІЯ ПРИМУСОВА – міграційний рух, у якому існує елемент

примусу, у тому числі загроза життю та джерелам існування, незалежно від того, чи він виник у результаті природних або антропогенних причин (наприклад, рух біженців і внутрішньо переміщених осіб, а також осіб, переміщених у результаті стихійних лих або екологічних катастроф, хімічних або ядерних катастроф, голоду або проєктів розвитку) (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ МІЖНАРОДНА – переміщення працездатного населення з однієї країни в іншу в пошуках роботи, вищої заробітної плати, кращих умов життя, у процесі якого відбувається становлення та розвиток рис інтернаціональної людини-працівника та формування інтернаціональної вартості робочої сили. Міграція робочої сили міжнародна виникає та розвивається із становленням та еволюцією світової торгівлі й міжнародної міграції капіталу.

МІГРАЦІЯ ТИМЧАСОВА – обмежене в часі переміщення особи, пов'язане з перетинанням державного кордону або меж адміністративно-територіальних одиниць із подальшим поверненням до місця проживання.

МІГРАЦІЯ ТРАНЗИТНА – переміщення через країни, які розташовані між країною виїзду та в'їзду мігранта.

МІГРАЦІЯ ТРАНСКОРДОННА – одна з форм участі країни в міжнародному ринку робочої сили для успішного розвитку її господарських зв'язків, посилення соціально-культурної орієнтації населення. Із цією метою укладають двосторонні угоди, які передбачають обмін спеціалістами в різних секторах економіки. Створення міжнародного ринку праці повинно містити не тільки економічні механізми регулювання попиту й пропозиції робочої сили, а й об'єктивний процес зростання двох головних чинників виробництва – праці та капіталу. Становленню міжнародного ринку праці сприяло зростання здатності робочої сили до міжрегіональних та міжгалузевих переміщень, спрямованих у зони найбільш динамічного соціально-економічного розвитку.

МІГРАЦІЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНА – вид міграції, який виходить за межі однієї держави та нації, має міжетнічні масштаби, чітко виражені поліетнічні ознаки та риси, характерну спрямованість руху через кордони й територію, наприклад, Східну й Центральну Європу, Азію, Африку, Північну або Південну Америку. Така міграція означає міграційний рух, який протікає через кордони двох або більше державотворчих націй, спрямовується через умовний, тобто явно визначений етносоціальний простір, від однієї нації до іншої, від другої до третьої і т. д. Теоре-

тично та практично транснаціональна міграція пронизує державні й національні кордони в різних напрямках, які перехрещуються, створюють враження хаотичного руху. Проте людські транснаціональні переміщення завжди мають мету, завдання та перспективи, тому що носії міграційної самосвідомості в пошуках іншої країни проживання розраховують на кращі умови життя чи реалізації власних здібностей.

МІГРАЦІЯ ТРУДОВА – 1) переміщення людей зі своєї країни в іншу з метою наймання на роботу. У більшості країн трудову міграцію регулює національне міграційне законодавство. Крім того, деякі країни відіграють активну роль у врегулюванні зовнішньої трудової міграції та створенні сприятливих умов для своїх громадян за кордоном; 2) переміщення особи, пов'язане з перетинанням державного кордону або меж адміністративно-територіальної одиниці з метою виконання або пошуку роботи (Закон України «Про зайнятість населення»).

МІГРАЦІЯ ТРУДОВА ЗОВНІШНЯ – переміщення громадян України, пов'язане з перетинанням державного кордону, із метою здійснення оплачуваної діяльності в державі перебування.

МІГРАЦІЯ ТРУДОВА МІЖНАРОДНА – переміщення населення через державні кордони з метою вступу в трудові відносини з роботодавцями в іншій країні.

МІГРАЦІЯ ТУРИСТИЧНА – епізодичні територіальні переміщення населення, здійснювані самотійно чи за сприяння туристичних фірм.

МІГРАЦІЯ ЦИРКУЛЯРНА – повторюване переміщення осіб із місця їх постійного проживання до місця (місць) призначення, якщо від'їзд та повернення відбуваються більше одного разу. Циркулярна міграція може відбуватися як між країнами, так і всередині країни. Поняття «циркулярна міграція» відрізняється від зворотної міграції тим, що в останній має місце один від'їзд та одне повернення після тривалої відсутності, а також від щоденних поїздок на роботу в інший населений пункт, під час яких особа щоночі повертається до одного місця проживання.

МІЖКОРПОРАТИВНО ПЕРЕВЕДЕНИЙ ПРАЦІВНИК – працівник компанії, якого тимчасово переводять у її іноземне представництво (відділення, філію, офіс, спільне підприємство тощо).

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА – підтримка, надана міжнародним співтовариством: гуманітарна допомога, фінансові відрахування та послуги навченого персоналу (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

МІЖНАРОДНА КООПЕРАЦІЯ – взаємодія двох або більше суб'єктів

господарської діяльності, серед яких хоча б один іноземний, під час якої відбувається спільна розробка або спільне виробництво, спільна реалізація кінцевої продукції та інших товарів на основі спеціалізації у виробництві проміжної продукції (деталей, вузлів, матеріалів, а також устаткування, що використовується в комплексних поставках) або спеціалізації на окремих технологічних стадіях (функціях) науково-дослідних робіт, виробництва та реалізації з координацією відповідних програм господарської діяльності.

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ – узагальнене позначення захисту, який передбачає і надання статусу біженця, і додатковий захист (Директива ЄС 2011/95/EU про стандарти кваліфікації громадян третіх країн або осіб без громадянства, що користуються міжнародним захистом).

МІЖНАРОДНИЙ МІНІМАЛЬНИЙ СТАНДАРТ – доктрина, за якої негромадянин користується певними стандартними правами, безпосередньо визначеними міжнародним публічним правом, незалежно від власних прав країни перебування. Держава зобов'язана дотримуватися мінімальних стандартів, установлених міжнародним правом щодо негромадян, які перебувають на її території, або їх майна (наприклад, відмова в правосудді, необґрунтоване затримання або перешкодження доступу до судів є порушенням мінімальних міжнародних стандартів, гарантованих міжнародним правом). У деяких випадках рівень захисту, гарантований міжнародними мінімальними стандартами, може бути вищим за стандарти, які держава застосовує щодо власних громадян (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

МІЖНАРОДНИЙ ТЕРОРИЗМ – здійснювані у світовому чи регіональному масштабі терористичними організаціями, угрупованнями, у тому числі за підтримки державних органів окремих держав, із метою досягнення певних цілей суспільно небезпечні насильницькі діяння, пов'язані з викраденням, захопленням, убивством ні в чому не винних людей чи загрозою їх життю та здоров'ю, зруйнуванням чи загрозою зруйнування важливих народногосподарських об'єктів, систем життєзабезпечення, комунікацій, застосуванням чи загрозою застосування ядерної, хімічної, біологічної та іншої зброї масового ураження.

МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ – це сукупність іноземного (в'їзного) та зарубіжного (виїзного) туризму.

МІЖНАРОДНІ ТРАНСПОРТНІ КОРИДОРИ (МТК) – сукупність найбільш технічно оснащених магістральних транспортних комунікацій, як правило, різних видів транспорту, що зв'язують різні країни й

забезпечують перевезення пасажирів і вантажів у міжнародному сполученні на напрямках їх найбільшої концентрації.

МНОЖИННЕ ГРОМАДЯНСТВО (біпатризм, полігромадянство) – одночасна належність особи до громадянства двох або більше держав. (Європейська конвенція про громадянство, ратифікована Україною у 2006 році).

МОБІЛЬНІСТЬ (від лат. mobilis – рухомий) – 1) потенційна готовність або здатність населення до зміни свого територіального статусу; 2) здатність до швидкого переміщення; рухливість та здатність швидко орієнтуватись в обставинах, знаходити потрібні форми діяльності.

МОБІЛЬНІСТЬ АКАДЕМІЧНА – є одним з основних положень Болонського процесу, що створює можливості для особистісного розвитку, розвитку міжнародної співпраці між фізичними особами й установами, поліпшення якості вищої освіти й наукової діяльності та сприяння Європейському виміру вищої освіти. Мобільність викладачів забезпечується шляхом стандартизації наукових ступенів та спрощення перетину кордонів для них. Серед найбільших перешкод на шляху до забезпечення мобільності залишаються питання імміграції, визнання, недостатнього фінансового заохочення та негнучкий механізм виплат допомоги.

МОБІЛЬНІСТЬ ОСВІТНЯ – це основний вимірник впливу потреб навчання та здобуття освіти й бажання до зміни місця перебування. Вона містить освітню мобільність школярів і вчителів, академічну мобільність студентів і викладачів та наукову мобільність аспірантів, докторантів, науковців.

МОБІЛЬНІСТЬ ПРОСТОРОВА – це така властивість, яка відображає бажання, готовність і можливості до зміни місця перебування у визначених просторово-часових координатах, що в ході реалізації супроводжується процесами капіталізації людського потенціалу. Просторова мобільність має різні характеристики – суб'єктність, рівневість, темпологічність, трансформаційність, цілеорієнтованість, потенційність, функціональність, регульованість, вимірність. Важливою характеристикою є масштабність, яка розкриває бажання, готовність і можливості переміщень на певну відстань.

МОБІЛЬНІСТЬ РОБОЧОЇ СИЛИ – ступінь готовності працівників переїжджати з одного регіону країни в інший (географічна мобільність), змінювати один вид занять на інший (міжпрофесійна мобільність).

МОБІЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ МІГРА-

НТІВ – це здатність трудових мігрантів зберігати, підтримувати й передавати права та вигоди від програми соціального страхування з однієї країни в іншу та між населеними пунктами в країні.

МОВА НЕНАВИСТІ – усі види висловлювань, які поширюють, розпалюють, підтримують або виправдовують расову ненависть, ксенофобію, антисемітизм та інші форми ненависті, викликані нетерпимістю, у тому числі нетерпимістю, що виявляється у формі агресивного націоналізму та етноцентризму, дискримінації меншин і ворожого ставлення до них, а також іммігрантів та осіб, що за своїм походженням належать до іммігрантів (Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № 97(20)).

МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ – умовний візирець, аналог або стандарт соціального захисту, які використовують під час соціального страхування в розвинених країнах світу. До таких моделей належать: 1) соціально-демократична у скандинавських країнах, за якої держава бере на себе головну відповідальність за соціальний захист населення; 2) неоліберальна модель, за якої соціальний захист здійснюють здебільшого наймані працівники та працедавці; 3) змішана модель, яка базується на участі держави та підприємців у забезпеченні соціального захисту, що здійснюється під контролем держави; 4) модель Беверіджа, що передбачає охоплення кожного громадянина соціальною страховою або грошовою допомогою, а головним завданням держави повинен стати захист громадян мінімальними соціальними доходами.

МОДЕЛЬ ІНТЕГРАЦІЇ ІНТЕРАКТИВНА – модель, яка базується на взаємовпливі, пристосуванні партнерів один до одного за умови повної поваги до особливостей кожного.

МОДЕЛЬ ІНТЕГРАЦІЇ МОНІСТИЧНА – меншість у тоталітарному суспільстві, вимушена підпорядковуватись інтересам більшості.

МОДЕЛЬ ІНТЕГРАЦІЇ ПЛЮРАЛІСТИЧНА – модель, що передбачає партнерські відносини, за яких співіснування партнерів можливе в разі зміни суттєвих для них рис.

МОНОПОЛІЯ – виключне право на здійснення певного виду діяльності, яке надають окремим особам, групі осіб або державі.

МОНОПОЛЬНА ЦІНА – особливий вид ціни, що утворюється не з огляду на попит і пропозицію, а під впливом монопольного становища товару (виробника) на певному ринку.

МОТИВ – це усвідомлене особою внутрішнє спонукання, яким вона керувалася під час учинення проступку (корисливі, хуліганські мотиви

тощо).

МОТИВАЦІЯ МІГРАЦІЙНА – психічний стан особи, який спонукає її до досягнення особистих цілей економічного, соціального й психологічного характеру через зміну місця мешкання.

МОТИВАЦІЯ МІГРАЦІЙНО-ТРУДОВА – комплекс спонукальних причин і стимулів (матеріальних, соціальних, соціально-психологічних та ін.), що найбільше відповідають суб'єкту праці, його уявленню про реальну трудову ситуацію, спроможну найповніше реалізувати в цей час потреби найманого працівника, враховуючи співвідношення чинників затрат праці, результатів, винагород, ризиків.

МОТИВИ МІГРАЦІЙНІ ЕКОНОМІЧНІ – прагнення мігранта поліпшити свій матеріальний стан, зміцнити економічний статус, матеріальний добробут своєї сім'ї чи необхідність позбутися надмірних заборгованостей, погашення кредитів тощо.

МОТИВИ МІГРАЦІЙНІ ПСИХОЛОГІЧНІ – це потреба заробітчанина в самореалізації, самоповазі, пов'язана з потребою інтелектуально-духовного розвитку, розширення культурних обріїв, досягнення вищої якості життя, із набуттям (удосконаленням) нового трудового, професійного, загалом життєвого досвіду тощо.

МОТИВИ МІГРАЦІЙНІ СОЦІАЛЬНІ – це бажання потенційного мігранта підвищити свій соціальний статус (авторитет, престиж).

МУЛАТИ (від лат. *mulus* – змішаний) – нащадки від змішаних шлюбів білих та негрів.

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ – інтеграційний підхід, що визнає, управляє та максимізує переваги культурного розмаїття. За такого підходу мігранти й далі відрізняються від більшості населення своєю мовою, культурою та соціальною поведінкою, а населення не піддає загрозам національну ідентичність мігрантів (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

Н

НАВІГАЦІЙНИЙ ПЕРІОД (*navigation period*) – календарний час, упродовж якого експлуатують річковий флот. Його визначають із моменту виходу суден із зимового відстою до постановки їх на наступний зимовий відстій.

НАДАННЯ ПРИТУЛКУ – захист іноземців або осіб без громадянства, які є визначними державними, політичними або громадськими діячами, інших осіб, визначених законами України, які шукають захисту від переслідувань, що становлять загрозу їхньому життю або здоров'ю чи спрямовані на позбавлення волі в державі громадянства (підданства) або постійного проживання, за діяльність, що не суперечить цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй і спрямована на захист принципів демократії, прав і свобод людини, від застосування юрисдикції держави громадянства (підданства) або постійного проживання, що надається Україною на її території.

НАЙКРАЩІ ПРАКТИКИ – засоби та способи успішного застосування наявних норм і принципів як на міжнародному, так і на національному рівні. Кращі практики можуть бути застосовані у вигляді робочих інструкцій, кодексів поведінки, підзаконних нормативно-правових актів, але вони не повинні призводити до ослаблення або скасування чинного законодавства. Ознаки, що характеризують найкращі практики, – новаторство, розвиток творчих рішень; позитивний вплив на рівень дотримання прав мігрантів; стійкий ефект, особливо коли залучають самих мігрантів; потенціал для подальшого розвитку.

НАПРЯМИ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ – спрямованість міжнародної міграції робочої сили в певні регіони чи країни.

НАРОД – 1) сукупність окремих соціальних спільнот (націй, народностей, племен, окремих верств тощо) у процесі їхньої взаємодії на основі спільного походження, мови та культури, унаслідок чого вона виступає суб'єктом і творцем історії, усіх матеріальних і нематеріальних (у т. ч. духовних) цінностей; 2) в економічному контексті – населення певної країни, яке на спільній території виступає сукупною продуктивною силою суспільства, забезпечує власне розширене відтворення, а також відповідне відтворення економічних благ.

НАРОДОНАСЕЛЕННЯ – сукупність індивідів і домогосподарств, які проживають на певній території та відповідно до біосоціальної сутності людини здійснюють власну життєдіяльність у межах певного ладу, вступають між собою в суспільні відносини (економічні, правові, політичні, національні, культурні, сімейні тощо), підпорядковуючись при цьому відповідним законам і закономірностям на різних етапах розвитку людської цивілізації.

НАСЕЛЕННЯ АВТОХТОННЕ (від грец. avtos – сам; той, що виник на місці проживання) – 1) населення (або його предки), яке з давніх-давен

проживало на певній території та відіграло вирішальну роль в етногенезі певного народу (певних народів); б) туземне, аборигенне населення, яке зберігає традиційні системи життєзабезпечення, особливі форми господарської діяльності, культурницькі традиції, звичаї, обряди, сповідує давні релігії.

НАСЕЛЕННЯ АЛОХТОННЕ (від грец. *allos* – інший, прийшлий) – населення, що в певний час прийшло на територію, на якій уже проживали представники інших народів, однак вони та їхні нащадки стали структурним компонентом населення нової країни, території.

НАСЕЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНО АКТИВНЕ – частина населення, потенційно здатна брати участь у створенні матеріальних і нематеріальних благ. До нього, за методологією ООН, належать наймані працівники, підприємці, члени сімей, які допомагають найманим працівникам, а також безробітні, які прагнуть отримати роботу (крім учнів, студентів та утриманців).

НАСЕЛЕННЯ ЗАЙНЯТЕ – частина населення, зайнята у сферах матеріального та нематеріального виробництва, а також особи, які перебувають на дійсній службі у збройних силах, учні та студенти денних форм навчання, особи, які виховують малолітніх дітей, інші категорії населення, визначені чинним законодавством.

НАТУРАЛІЗАЦІЯ – надання державою громадянства іноземцю шляхом офіційного акту за його заявою. У міжнародному праві правила натуралізації не обумовлюють детально, але воно визнає право кожної держави натуралізувати тих, хто не є її громадянами і хто звернувся за отриманням її громадянства (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

НАЦІОНАЛЬНИЙ РЕЖИМ – іноземні суб'єкти господарської діяльності мають обсяг прав та обов'язків не менший, ніж суб'єкти господарської діяльності України. Національний режим застосовують щодо іноземних суб'єктів усіх видів господарської діяльності, пов'язаної з їх інвестиціями на території України, а також щодо експортно-імпортних операцій іноземних суб'єктів господарської діяльності тих країн, які входять разом з Україною до економічних союзів.

НАЦІОНАЛЬНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ – повноваддя певної нації на своїй території у сфері політики, права, ідеології, культури та в інших сферах суспільного життя на підставі власності народу на національне багатство.

НАЦІОНАЛЬНІСТЬ – це слово використовують як синонім до терміна

«громадянство» (citizenship) на позначення належності особи до певного громадянства. Належність до етнічної групи, якій властиві однакова етнічна ідентичність, мова (діалект), культура, походження, історія і яка може проживати на території однієї або кількох держав.

НАЯВНА КІЛЬКІСТЬ (у деяких джерелах – база, контингент) (у міграційній статистиці) – кількість осіб певної категорії, які проживають у певній країні або регіоні на визначену дату, наприклад, 1 січня чи 31 грудня. Залежно від категорії осіб може бути: наявна кількість населення (population stock), наявна кількість мігрантів (migrant stock) і т. д. (Рекомендації ООН із питань статистики міжнародної міграції; Довідник зі статистики населення Євростату).

НАЯВНА КІЛЬКІСТЬ ІМІГРАНТІВ (у міграційній статистиці) – кількість іммігрантів, що проживає в країні в певний момент часу (Рекомендації ООН із питань статистики міжнародної міграції; Довідник зі статистики населення Євростату).

«**НЕБЕЗПЕЧНА БАГАТОКУЛЬТУРНІСТЬ**» – концепція, яка наголошує на негативних аспектах багатокультурності, зокрема таких: культурні відмінності стають на перешкоді вільної інтеграції іммігрантів та їхніх дітей у суспільство, яке їх приймає, передусім на ринку праці, у соціальному й політичному житті; культурні відмінності можуть, з одного боку, призвести до самоізоляції, а з іншого – до посилення ксенофобських почуттів та настроїв із боку членів суспільства проживання, підґрунтям яких часто виступає нерозуміння й несприйняття ними культури прибулих у нове суспільство. Таку концепцію часто використовують лідери праворадикальних рухів (скажімо, у ХІХ ст. – англосаксонські шовіністи у США, сьогодні – екстремальні націоналісти в Австрії, Німеччині, Франції), виступаючи проти допуску у свої країни вихідців з інших країн, носіїв інших культур, відмінних від таких титульних етнічних спільнот – білих англосаксів, австрійців, німців, французів.

НЕВІД'ЄМНИЙ – характеристика, яку використовують у контексті прав людини для визначення характеру права, якого не можуть позбавити індивідуума, або яке не може бути переадресованим, асигнованим або невизнаним.

НЕГРОМАДЯНИН (ЧУЖИНЕЦЬ) – особа, яка не є громадянином певної держави (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

НЕДИСКРИМІНАЦІЯ – відмова проводити відмінності негативного характеру між людьми тільки тому, що вони належать до певної категорії. Дискримінація заборонена міжнародним правом. Так, наприклад, у

ст. 26 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. зазначено: «Усі люди рівні перед законом і мають право без усякої дискримінації на рівний захист закону. У цьому відношенні всякого роду дискримінація повинна бути заборонена законом, і закон повинен гарантувати всім особам рівний та ефективний захист проти дискримінації за будь-якою ознакою: раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження або іншої обставини».

НЕЗАКОННЕ ВВЕЗЕННЯ МІГРАНТІВ – забезпечення з метою одержання, прямо або посередньо, будь-якої фінансової або іншої матеріальної вигоди, незаконного в'їзду до будь-якої держави-учасниці будь-якої особи, яка не є її громадянином або не проживає постійно на її території (Ст. 3 (а) Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітрю, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятого резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року, ратифікованого Законом України від 4 лютого 2004 року № 1433-IV).

НЕЗАКОННЕ ПЕРЕТИНАННЯ – незаконним є перетинання державного кордону України будь-яким способом поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів або за документами, що містять недостовірні відомості про особу, чи без дозволу відповідних органів влади. Правопорушенням також є спроба такого перетинання. За вказані правопорушення передбачено адміністративну відповідальність (Кодекс України про адміністративні правопорушення).

НЕПОВНОЛІТНІЙ – особа, яка, згідно із законом країни, не досягла повноліття, тобто ще не має права користуватися певними громадянськими та політичними правами (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

НЕПОВНОЛІТНІЙ БЕЗ СУПРОВОДУ – особа, яка не досягла повноліття та яку не супроводжують батьки, опікун чи інша доросла людина, які за законом або звичаєм несуть за неї відповідальність.

НЕРЕЗИДЕНТИ – 1) юридичні особи, утворені відповідно до законодавства інших держав, які здійснюють свою діяльність за межами України, а також їх відокремлені підрозділи з місцезнаходженням на території України, які не здійснюють господарську діяльність відповідно до законодавства України; 2) розташовані на території України дипломатичні представництва, консульські установи, інші офіційні представни-

цтва іноземних держав та міжнародних організацій, які мають дипломатичні привілеї та імунітет; 3) фізичні особи: іноземці та особи без громадянства, громадяни України, які мають постійне місце проживання за межами України, у тому числі ті, які тимчасово перебувають на території України.

НОВА БАТЬКІВЩИНА – фіксація переходу й отримання на законних підставах громадянства нової країни особою чи групою осіб, які були перед тим громадянами іншої країни. Батьківщина в загальному розумінні – країна, у якій люди народилися і є її громадянами; місце народження кого-небудь; політичне, соціальне та культурне середовище, у якому працює народ. На сучасному етапі розвитку суспільства, коли відбуваються безпрецедентні за масштабами міграційні процеси, усе частіше виникає ситуація зміни попередньої, «першої» батьківщини тощо.

НОМАДИЗМ (від грец. nomados – кочівник) – систематичне переміщення окремих груп населення, вид його просторової мобільності, обумовлений характером виробництва й способом життя. Кочівництво особливо характерне для народів, що проживали в степах, напівпустелях і пустелях.

НОНРЕФУЛМЕНТ – основний принцип міжнародного права про біженців, закладений у Женевській конвенції про статус біженців 1951 р., згідно з якою «договірні держави не будуть жодним чином висилати або повертати біженців на кордон країни, де їх життю або свободі загрожує небезпека внаслідок їх раси, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань». Це положення, однак, «не може застосовуватися до біженців, які розглядаються з поважності причин як загроза безпеці країни, в якій вони перебувають, або засудженим у вчиненні особливо тяжкого злочину, або таким, що представляють громадську загрозу для країни» (Ст.ст. 33/1 і 33/2 Женевської конвенції про статус біженців, 1951 р.).

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ – це сукупність правових засобів державного впливу на діяльність Державної міграційної служби України за допомогою норм, законодавчих, підзаконних та інших правових актів, спрямованих на врегулювання всіх сфер діяльності Державної міграційної служби України.

О

ОБ'ЄКТ МІГРАЦІЙНОГО ПРАВА – це міграційні процеси та їхня типологія за юридично значущими підставами, а також система правових норм, що регулює ці процеси.

ОБЛІК НАСЕЛЕННЯ – 1) збір даних про число мешканців певної території; 2) конкретний вид отримання відомостей про населення.

ОБМІН ІНТЕЛЕКТАМИ (циркуляція розумів) – зворотна міграція висококваліфікованих мігрантів.

ОБОВ'ЯЗКИ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ – це необхідна поведінка Державної міграційної служби України, тобто така, якої вимагає від неї законодавство, а її виконання забезпечує сила державного впливу аж до примусу.

ОБРОБКА ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ (визначення в Україні) – будь-яка дія або сукупність дій, таких як збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання й поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення персональних даних, у тому числі з використанням інформаційних (автоматизованих) систем (Закон України «Про захист персональних даних»).

ОМБУДСМЕН, АБО ОМБУДСМАН (від швед. ombudsman – представник) – посадова особа, до повноважень якої належать функції контролю за дотриманням законних прав і свобод громадян із боку органів державної влади (на різних рівнях управління) та посадових осіб, тобто отримання, вивчення та підготовка офіційних повідомлень за скаргами громадян на дії влади (у деяких країнах до компетенції уповноважених із прав людини належать також міграційні питання). Здебільшого це офіційна посада в державі при парламенті, яка в різних країнах має різну назву. В Україні це Уповноважений Верховної Ради з прав людини. Уперше така посада затверджена у Швеції ще в 1809 році. Сфери захисту прав людини омбудсменами дуже різноманітні – в освіті, медицині, професійній діяльності, міграції тощо. До функцій омбудсмена належать: розв'язання конфліктних ситуацій; правове просвітництво; правова консультація; аналітична діяльність (Див. також УПОВНОВАЖЕНИЙ ІЗ ПРАВ ЛЮДИНИ).

ОПТАЦІЯ (від лат. optatio – бажання, вибір) – право на добровільний вибір громадянства в разі зміни належності території, переході її від однієї держави до іншої на основі угод про переселення, які укладають за-

цікавлені держави з урахуванням етнічних особливостей населення, яке на них проживає. Згідно з цими угодами жителям території, що переходить від однієї держави до іншої, може бути надане право оптації – збереження попереднього громадянства або ж вибір громадянства держави, до якої територія переходить.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРИЙОМУ – комплекс заходів, які застосовують для задоволення матеріальних і психосоціальних потреб осіб, які шукають притулку, біженців та іммігрантів.

ОСНОВНІ ПРАВА ЛЮДИНИ – права людини, які є особливо значущими та які не можна обмежувати за жодних обставин. Так, ст. 4 (1) Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. дозволяє частково вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань «у період надзвичайного стану в державі, при якому життя нації знаходиться під загрозою», але забороняє будь-які відступи згідно зі ст. 6 (право на життя), ст. 7 (катування), ст. 8 (1) та 8 (2) (рабство й підневільний стан), ст. 11 (позбавлення волі за невиконання договірних зобов'язань), ст. 15 (застосування зворотної сили закону в кримінальному законодавстві), ст. 16 (визнання правосуб'єктності), ст. 18 (свобода думки, совісті та релігії). Однак існує тенденція до сприйняття всіх прав людини як загальних, неподільних, взаємозалежних і взаємопов'язаних, що розглядаються справедливо й рівноцінно, на однаковій основі та з однаковою увагою (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ОСОБА БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА – це особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином.

ОСОБА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНА – 1) громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або яка самотійно покинула своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру; 2) особа, групи осіб, яких змусили покинути свої домівки або місця звичного проживання, у тому числі в результаті збройного конфлікту або щоб уникнути його наслідків, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини, стихійних або викликаних діяльністю людини лих, і які не перетинали міжнародно визнані державні кордони.

ОСОБА, ЯКА ПОТРЕБУЄ ДОДАТКОВОГО ЗАХИСТУ, – особа, яка

не є біженцем, але потребує захисту, оскільки змушена була прибути в Україну або залишитися в Україні внаслідок загрози її життю, безпеці чи свободі в країні походження через побоювання застосування щодо неї смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання або загальнопоширеного насильства в ситуаціях міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту чи систематичного порушення прав людини і не може чи не бажає повернутися до такої країни внаслідок зазначених побоювань.

ОСОБА, ЯКА ШУКАЄ ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ, – іноземець чи особа без громадянства, яка в установленому законодавством порядку звернулася з клопотанням про надання їй притулку, статусу біженця чи тимчасового гуманітарного захисту в Україні.

ОСОБИ ВРАЗЛИВІ – неповнолітні, неповнолітні без супроводу, інваліди, люди похилого віку, вагітні жінки, батьки-одиначки з неповнолітніми дітьми та особи, які зазнали катувань, згвалтування або інших серйозних форм психологічного, фізичного або сексуального насильства (Директива ЄС 2008/115/ЄС щодо спільних стандартів та процедур у державах-членах для повернення громадян третіх країн, що незаконно перебувають на їх території).

ОСОБИСТИЙ ОГЛЯД – виняткова форма митного контролю, який проводять за письмовим рішенням керівника органу доходів і зборів або особи, яка виконує його обов'язки, якщо є достатні підстави вважати, що громадянин, який прямує через митний кордон України чи перебуває в зоні митного контролю або у транзитній зоні міжнародного аеропорту, приховує предмети контрабанди чи товари, які є безпосередніми предметами порушення митних правил або заборонені для ввезення в Україну, вивезення з України чи транзиту через територію України.

ОСОБИСТІ РЕЧІ – товари, нові й такі, що були у вжитку, призначені для забезпечення звичайних повсякденних потреб фізичної особи, які відповідають меті перебування зазначеної особи відповідно в Україні або за кордоном і які переміщують через митний кордон України в ручній поклажі, супроводжуваному та несупроводжуваному багажі та не призначені для підприємницької діяльності, відчуження або передачі іншим особам.

ОСОБИ, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДО КОМПЕТЕНЦІЇ УПРАВЛІННЯ ВЕРХОВНОГО КОМІСАРА ООН У СПРАВАХ БІЖЕНЦІВ (УВКБ ООН), – загальний термін, який використовують щодо всіх осіб,

яким УВКБ ООН уповноважене надавати захист і допомогу, зокрема біженцям, шукачам притулку, особам без громадянства і внутрішньо переміщеним особам.

ОСОБИ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ, – це іноземці та особи без громадянства, які масово вимушені шукати захисту в Україні внаслідок зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, зіткнень на етнічній основі, природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження.

ОСУДНІСТЬ – здатність особи, яка вчиняє адміністративне правопорушення, усвідомлювати свої дії та керувати ними.

ОФЦЕР ЗВ'ЯЗКУ З ПИТАНЬ ІММІГРАЦІЇ – представник однієї з держав-членів ЄС, працевлаштований за кордоном іміграційною службою або іншими компетентними органами з метою встановлення та підтримання контактів із владою країни, що приймає, для сприяння запобіганню та боротьбі з незаконною іміграцією, поверненню імігрантів із нерегульованим статусом та управління врегульованою міграцією (Регламент ЄС № 377/2004 щодо офіцерів зв'язку з питань іміграції).

ОХОРОНА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ – 1) здійснення Державною прикордонною службою України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах, а також Збройними Силами України в повітряному та підводному просторі відповідно до наданих їм повноважень заходів із метою забезпечення недоторканності державного кордону України (Закон «Про державний кордон України»); 2) нагляд за кордоном (Border surveillance) – нагляд за кодоном між пунктами пропуску та нагляд за пунктами пропуску поза встановленими годинами їх роботи з метою попередження фактів уникнення прикордонних перевірок особами, що мають намір перетнути кордон (Регламент ЄС від 15 березня 2006 р. № 562/2006).

ОХОРОНА ПРАЦІ – система забезпечення безпеки життя та здоров'я трудівників-мігрантів у ході трудової діяльності, яка включає правові, соціально-економічні, організаційно-технічні, санітарно-гігієнічні, лікувально-профілактичні, реабілітаційні та інші заходи й засоби, установлені відповідно до законодавства сторони, що приймає.

П

ПАЛЕРМСЬКІ ПРОТОКОЛИ – додаткові протоколи до Конвенції проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.): Протокол проти незаконного ввезення мігрантів по суші, морю і повітря; Протокол про попередження, припинення і покарання торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми; Протокол проти незаконного виготовлення й обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї.

ПАНЕЛЬ «СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА» З ПИТАНЬ МІГРАЦІЇ ТА ПРИТУЛКУ – платформа співробітництва та діалогу у сфері міграції та притулку між країнами «Східного партнерства» та державами-членами ЄС, ініційована у 2011 році. Панель прагне сприяти наближенню стандартів через обмін кращими практиками між відповідними державними структурами в країнах «Східного партнерства», державах-членах ЄС та між усіма зацікавленими сторонами, залученими до сфери міграції та надання притулку.

ПАСАЖИР – особа, що пересувається на транспортному засобі (човні, автобусі, автомобілі, літаку, трамваї і т. д.), але не керує ним (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ПАСПОРТ – проїзний документ, виданий урядовим органом країни з метою поїздки за кордон, який посвідчує особу та громадянство його власника.

ПАСПОРТ ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ – документ, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України на території України.

ПАСПОРТ ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ ДЛЯ ВИЇЗДУ ЗА КОРДОН – документ, що посвідчує особу, підтверджує громадянство України особи, на яку він оформлений, за кордоном і дає право цій особі на виїзд з України і в'їзд в Україну (Закон «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус»).

ПАСПОРТНИЙ ДОКУМЕНТ (визначення в Україні) – виданий уповноваженими державними органами України чи іншої держави або статутними організаціями ООН документ, що підтверджує громадянство, посвідчує особу пред'явника, дає право на в'їзд або виїзд із держави і визнаний Україною (Закон України «Про прикордонний контроль»).

ПАСПОРТ ООН – проїзний документ, виданий ООН своїм співробіт-

никам для службових поїздок, який визнають і приймають держави як чинний проїзний документ (Загальна конвенція ООН 1946 року про привілеї та імунітети).

ПЕНЯ – штрафна санкція, суму якої стягують із платників за порушення строків сплати податків та платежів або термінів перерахування їх до бюджету організаціями, які утримують чи приймають їх.

ПЕРВИННИЙ ДОКУМЕНТ – документ, справжній або підроблений, який може служити основою для видачі інших ідентифікаційних документів (у тому числі шахрайським шляхом (Оксфордський словник англійської мови)).

ПЕРЕВИЩЕННЯ СТРОКУ ПЕРЕБУВАННЯ – перебування в країні понад строк, на який було надано дозвіл (строк, зазначений у візі, посвідці на проживання або строк перебування в умовах безвізового режиму).

ПЕРЕВІЗНИК – 1) (визначення в Україні) будь-яка фізична або юридична особа, яка здійснює на комерційній основі чи за власний кошт діяльність із перевезення пасажирів чи (та) вантажів через державний кордон (Закон України «Про прикордонний контроль»); 2) власник або замовник транспортного засобу. Термін «перевізник» зазвичай уживають щодо авіа-, автобусних, залізничних або морських компаній. За законом деяких держав цей термін позначає будь-якого власника транспортного засобу, який перевозить особу на її територію.

ПЕРЕВІРКА (ВЕРИФІКАЦІЯ) – процес порівняння поданого біометричного зразка особи з раніше збереженим його біометричним шаблоном для підтвердження їх ідентичності.

ПЕРЕВІРКА ДОКУМЕНТІВ ТА ВІДОМОСТЕЙ – форма митного контролю, спрямована на перевірку документів і відомостей, поданих під час здійснення митних операцій, із метою встановлення достовірності відомостей, справжності документів та (або) правильності їх заповнення та (або) оформлення.

ПЕРЕКАЗ ВАЛЮТНИХ КОШТІВ ЗА МЕЖІ УКРАЇНИ – переказ грошових (валютних) коштів на користь (на рахунок) іноземного суб'єкта господарської діяльності або у банківсько-кредитну установу, що не є суб'єктом господарської діяльності України.

ПЕРЕКАЗИ КОШТІВ – процедура передачі зароблених або отриманих коштів мігрантів до бенефіціарів країн їхнього походження.

ПЕРЕКАЗИ ПРИВАТНІ НЕОПЛАЧЕНІ – оціночний грошовий

еквівалент майна, переміщеного мігрантами в момент їхнього від'їзду за кордон, і наступні посилки товарів на батьківщину.

ПЕРЕМІЩЕННЯ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН ДЕРЖАВИ – здійснення дій з увезення на митну територію держави чи вивезення з цієї території товарів або транспортних засобів будь-яким способом, включаючи пересилання в міжнародних поштових відправленнях, використання трубопровідного транспорту і ліній електропередач. До вказаних дій належать: під час увезення товарів чи транспортних засобів на митну територію держави і під час вивезення з території зон вільної торгівлі на іншу частину митної території держави – фактичний перетин митного кордону; під час вивезення товарів чи транспортних засобів з іншої частини митної території держави на територію зон вільної торгівлі – подання митної декларації чи інші дії, безпосередньо направлені на реалізацію намірів вивезення або ввезення товарів чи транспортних засобів.

ПЕРЕСЕЛЕННЯ БІЖЕНЦІВ – переміщення біженців із країни, у якій вони шукали притулок, до іншої країни, яка погодилася їх визнати (Довідник УВКБ ООН із термінології, том 1, 2006 р.).

ПЕРСОНАЛІЗАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ, ЩО ПОСВІДЧУЮТЬ ОСОБУ, – уведення особистих даних власника майбутнього документа в бланк документа. У зв'язку з технологічною складністю (використання лазера для гравіювання даних у багатошаровому полікарбонатному пластику, електронне нанесення біометричних даних на електронний чип та інші антиконтрафактні технології), персоналізацію сучасних документів, що посвідчують особу, проводять не за місцем подачі заяви про видачу документа, а в спеціалізованих установах (в Україні – Центр персоналізації документів).

ПЕРСОНАЛЬНІ ДАНІ – будь-яка інформація, яка стосується конкретно визначеної особи або особи, що може бути конкретно визначеною (Конвенція Ради Європи про захист осіб стосовно автоматизованої обробки персональних даних (ETS № 108)).

ПЕРША КРАЇНА ПРИТУЛКУ – перша країна, у якій біженець або переміщена особа за межами своєї країни можуть отримати або отримали доступ до процедури визнання статусу біженця.

ПІДПИСКА ПРО НЕВИЇЗД – один із заходів заборони, що полягає в отриманні від обвинуваченого письмового зобов'язання не відлучатися з місця проживання чи тимчасового місцезнаходження до закінчення попереднього розслідування і суду.

ПІДРОБКА, НЕЗАКОННІ ЗМІНИ В ДОКУМЕНТІ – шахрайська

зміна будь-якої частини документа.

ПІДРОБКА, НЕСАНКЦІОНОВАНЕ ВИГОТОВЛЕННЯ – не-санкціоноване виготовлення документа будь-якими засобами.

ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЇ – стратегії, методологічна платформа пізнання міграційних явищ і процесів. На основі аналізу 700 наукових джерел В. А. Іонцев виділив 17 основних наукових підходів у дослідженні міграції населення: економічний, демографічний, міграційний, соціологічний, політичний, системний, географічний, екологічний, історичний, етнографічний, психологічний, біологічний, генетичний, філософський, юридичний, типологічний, методологічний. Названі підходи містять 45 наукових напрямів, теорій і концепцій, 15 із яких припадає на економічний підхід: меркантилізм, класична теорія, мальтузіанство, марксизм, неокласична теорія, теорія людського капіталу, теорія світового ринку праці, економічна теорія міграції Тодаро, кейнсіанство, теорія «зворотного зв'язку» економічних циклів, нова економічна теорія міграції, економіка сімейної міграції, теорія сегментованого (двоїстого) ринку праці, теорія «світових систем», новий міжнародний економічний порядок, теорія «процвітання» або «технологічного розвитку». Як правило, підходи до аналізу міграційних процесів виділяють через призму різних дисциплін. Зокрема Т. Н. Юдіна виділила й проаналізувала методологічні підходи семи таких дисциплін: історія, антропология, демографія, економіка, політологія, право, соціологія.

ПІЛЬГИ (преференції) – надання переваги, часткове або повне звільнення від виконання встановлених правил, обов'язків або полегшення умов виконання їх.

«ПЛАВИЛЬНИЙ КАЗАН» – концепція етносоціального розвитку, яка була однією з панівних у США наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. і згідно з якою всі етнічні спільноти (зазвичай це спільноти іммігрантського походження) «переплавляються» в єдину американську націю.

«ПЛАВИЛЬНИЙ КАЗАН МІСЬКИЙ» – «переплавлення» іммігрантів у великих містах Америки, яке відбувалося значно швидшими темпами, ніж в інших місцях проживання вихідців із різних країн світу.

«ПЛАВИЛЬНИЙ КАЗАН ПОТРІЙНИЙ» – концепція, згідно з якою іммігранти у США «переплавляються» за трьома найпоширенішими на той час (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) віросповіданнями: протестант – католик – іудей.

ПЛАН ДІЙ – план заходів із зазначенням конкретних дій і відповідальних за їх виконання з метою досягнення цілей та завдань, визначених

відповідною стратегією.

ПЛАТА – платіж до бюджету за використання ресурсів, які перебувають у загальнодержавній власності, на основі певної еквівалентності взаємовідносин платників із державою. Плату встановлюють у твердих ставках з одиниці ресурсів у їхньому фізичному вимірі.

ПЛАТНИК ПОДАТКІВ – фізична чи юридична особа, а також група осіб без статусу юридичної особи, на яку відповідно до Митного кодексу, Податкового кодексу та інших законів України покладено обов'язок сплачувати податки та інші обов'язкові платежі.

ПОВЕДІНКА ДЕМОГРАФІЧНА – система взаємопов'язаних дій або вчинків, направлених на зміну або збереження демографічного стану суб'єкта. Суб'єктами демографічної поведінки, як правило, виступають окремі індивіди, сім'я, мала група, набагато рідше – нація, населення регіону тощо. Розрізняють демографічну поведінку в широкому й вузькому розумінні цього терміна. У широкому розумінні демографічна поведінка включає дії, пов'язані з відтворенням і міграцією населення, а також із соціальною мобільністю. У вузькому розумінні – тільки з відтворенням населення безпосередньо (з народжуваністю та смертністю) або опосередковано (зі шлюбністю і розлучуваністю). Демографічна поведінка є складним результатом взаємодії фізіологічних і психологічних характеристик індивіда, умов його життєдіяльності, а також духовних норм і цінностей груп, що його оточують, і суспільства загалом.

ПОВЕДІНКА МІГРАЦІЙНА – 1) один із видів демографічної поведінки, сукупність дій чи вчинків, які логічно призводять до міграції населення, унаслідок чого змінюються деякі чи більшість характеристик життєвого становища мігранта. У загальному вигляді міграційна поведінка включає зовнішні стимули міграції (ймовірна перспектива зміни деяких умов життя) і зовнішні стимули до стабілізації (сила звички до цього середовища тощо); 2) сукупність дій і відносин, що опосередковують переселення індивідів або відмову від нього.

ПОВЕРНЕННЯ – дія або процес повернення особи до точки відправлення. Повернення може бути в межах територіальних кордонів держави, як у випадку з поверненням осіб, переміщених усередині країни. Також повернення може бути з країни, що приймає (транзитної країни або країни призначення), у країну походження.

ПОВІТРЯНЕ СУДНО – будь-який пілотований державний або цивільний апарат, що самостійно прибуває на митну територію України або

вибуває за її межі.

ПОВНОВАЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ – це коло її прав та обов’язків, які вона реалізує та виконує як щодо суб’єктів, що перебувають поза межами її організаційної системи, так і щодо тих суб’єктів, що перебувають у її безпосередньому підпорядкуванні, тобто входять до внутрішньоорганізаційної структури системи ДМС України.

ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ – комплекс заходів із боку держави та організацій (підприємств, фірм і компаній), спрямованих на забезпечення бідних верств населення доходом, достатнім для задоволення матеріальних і соціальних потреб, необхідних для нормальних умов життя та відтворення робочої сили.

ПОДОРОЖАНИН (ТОЙ, ХТО ПОДОРОЖУЄ) – особа, яка рухається з одного місця в інше, незалежно від причини.

ПОДОРОЖАНИН СУМЛІННИЙ – особа, яка має намір виключно в’їхати в країну із законною метою та, на думку компетентних органів, не має наміру порушити умови в’їзду або перебування в цій країні.

ПОЛІГРОМАДЯНСТВО – одночасна належність особи до громадянства двох або більше держав.

ПОЛІТИКА БАГАТОКУЛЬТУРНОСТІ – це специфічний підхід у політиці поліетнічної держави, коли під час прийняття рішень ураховують наявну культурну різноманітність і створюють умови для безконфліктної взаємодії представників різних етнічних спільнот, які є носіями цієї різноманітності. Політика багатокультурності містить низку заходів законодавчого та операціонального характеру, які здійснює держава та які мають забезпечити існування й розвиток культур (або їхніх елементів) різних компонентів етнонаціональної структури поліетнічного суспільства, їхньої взаємодії між собою та з культурами титульних етносів.

ПОЛІТИКА ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ – комплексна система заходів, реалізована органами державної влади у співпраці з недержавними організаціями, які (заходи) орієнтовані на забезпечення демографічних, валеологічних, освітніх, економічних, еколого-безпекових умов гідного, соціально справедливого й активного життя сучасного суспільства. Мета політики – створення й розширення можливостей людини та протидія втратам людського потенціалу.

ПОЛІТИКА МІГРАЦІЙНА ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНА – вироблення та впровадження державними органами заходів для забезпечення

свободи пересування населення, оптимізації міжрегіонального перерозподілу громадян.

ПОЛІТИКА МІГРАЦІЙНА ДЕРЖАВНА – система правових, адміністративних, організаційно-фінансових заходів та інформаційне забезпечення державними й неурядовими організаціями впорядкування міграційного простору, регулювання трудового міграційного руху населення з позицій національних пріоритетів, кількісного та якісного складу міграційних потоків, їхньої соціальної, демографічної та економічної структури.

ПОЛІТИКА МІГРАЦІЙНА РЕГІОНАЛЬНА – 1) практична діяльність відповідних державних інституцій (місцевих органів внутрішніх справ, служби безпеки України та охорони кордону) у тісній співпраці та взаємодії з підприємницькими та громадськими структурами щодо реалізації методів та форм державного управління міграційними процесами з метою досягнення визначених стратегічних завдань розвитку регіону; 2) особливий інституційно й законодавчо оформлений вид діяльності органів державної влади й місцевого самоврядування, пов'язаний системою суспільних відносин щодо моніторингу за міграційною ситуацією в межах відповідної території, а також територіальної організації, контролю та регулювання міграційної активності її мешканців (автохтонного населення та зовнішніх мігрантів). Є засобом реалізації державної міграційної політики на регіональному рівні.

ПОЛІТИКА УКРАЇНИ МІГРАЦІЙНА – це сукупність державних законодавчо легітимних заходів для визначення напрямів і спрямувань урядових впливів на розвиток та інтенсивність перебігу міграційних процесів, є елементом державного плану проектування бажаного населення.

ПОЛІТИКА УКРАЇНИ МІГРАЦІЙНА ДЕРЖАВНА – сукупність заходів, які здійснює держава щодо регулювання міграційних процесів із метою захисту національних інтересів, безпеки та територіальної цілісності, забезпечення належного соціально-економічного, демографічного, науково-освітнього розвитку держави.

ПОМИЛКОВА РЕАДМІСІЯ – реадмісія особи, яку здійснюють у разі невиконання відповідних вимог договору про реадмісію, що було встановлено протягом трьох місяців після передачі особи. У такому випадку держава, що запитує, приймає особу назад (Угода між Україною та ЄС про реадмісію осіб).

ПОПЕРЕДЖЕННЯ – офіційне попередження правопорушника стосов-

но недопустимості таких діянь у майбутньому. Попередження виносять у формі постанови про накладення адміністративного стягнення.

ПОСАДОВІ ОСОБИ ПІДПРИЄМСТВ – керівники та інші працівники підприємств (резиденти й нерезиденти), які в силу постійно або тимчасово виконуваних ними трудових (службових) обов'язків відповідають за додержання вимог, установлених КЗпП, законами та іншими нормативно-правовими актами України, а також міжнародними договорами України, укладеними у встановленому законом порядку.

ПОСАДОВІ ОСОБИ ПРЕДСТАВНИЦТВ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ ТА МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ – акредитовані в Україні глави дипломатичних представництв та члени дипломатичного персоналу, посадові особи консульських установ, представники іноземних держав при міжнародних організаціях, посадові особи міжнародних організацій.

ПОСВІДКА НА ПОСТІЙНЕ ПРОЖИВАННЯ – документ, що підтверджує право іноземця чи особи без громадянства на постійне проживання в Україні.

ПОСВІДЧЕННЯ БІЖЕНЦЯ – паспортний документ, який посвідчує особу його власника та підтверджує факт надання йому в Україні статусу біженця і є чинним для реалізації прав та виконання обов'язків, передбачених законодавством України.

ПОСЕЛЕННЯ ДИФУЗІЙНЕ (асимілянт) – структура міграції, за якої передбачено розподіл мігрантів серед аборигенного населення, що відбувається за умови терпимості місцевого населення та мігрантів у ставленні один до одного й відсутності кардинальних культурних і світоглядних розбіжностей.

ПОСЕЛЕННЯ КОМПАКТНЕ – структура міграції, яка передбачає спільне проживання на одній, порівняно невеликій, території представників одного етносу, що є мігрантами. Це спільне проживання на невеликій території представників одного етносу, що прибули сюди як мігранти.

ПОСТІЙНЕ МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ – місцезнаходження офіційно зареєстрованого головного органу управління (контори) суб'єкта господарської (зовнішньоекономічної) діяльності.

ПОСТІЙНЕ МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ – місце проживання на території будь-якої держави не менше одного року громадянина, який не має постійного місця проживання на території інших держав і має намір проживати на території цієї держави протягом будь-якого строку, не

обмежуючи таке проживання певною метою, і за умови, що таке проживання не є наслідком виконання цим громадянином службових обов'язків або зобов'язань за договором (контрактом).

ПОСТІЙНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО НЕРЕЗИДЕНТІВ В УКРАЇНІ – розташоване на території України представництво іноземних компаній та фірм, міжнародних організацій і їхніх філіалів, що не мають імунітету та дипломатичних привілеїв, створене в будь-якій організаційній формі без статусу юридичної особи, через яке повністю або частково здійснюють підприємницьку діяльність нерезиденти, а також громадяни, які представляють в Україні нерезидента та перебувають із ним у трудових відносинах.

ПОТЕНЦІАЛ ДЕМОГРАФІЧНИЙ – сумарний додатковий продукт (різниця між обсягами вироблених та спожитих матеріальних благ і платних послуг), що буде створений усіма сучасними жителями досліджуваного регіону та потенційними прибулими з числа нині живих протягом усього періоду їхнього проживання в цьому регіоні за умови, що впродовж усього життя кожного покоління повікові рівні смертності, міграції, трудової активності, виробництва та споживання будуть дорівнювати сучасній інтенсивності цих процесів в окремих вікових групах.

ПОТЕНЦІАЛ МІГРАЦІЙНИЙ – інтегральна сукупність кількісних та якісних характеристик економічно активного населення окремої території з певним рівнем мобільності й цілим спектром мотивацій до зміни місця проживання, способу життя. У кількісному вимірі є відносною величиною, яка враховує різний ступінь вираження готовності особи до міграції (бажання, готовність і здатність).

ПОТЕНЦІАЛ ТРУДОВИЙ РЕГІОНУ – сукупність якісних та кількісних характеристик трудових ресурсів, які визначають максимальні можливості регіону щодо виробництва високоякісної конкурентоспроможної продукції та надання послуг відповідно до попиту регіонального, національного та міжнародного товарних ринків.

ПОТІК (у міграційній статистиці) – кількість осіб певної категорії, які пересуваються з метою поселення з країни або в країну чи певний регіон у певний проміжок часу, зазвичай один рік. Залежно від категорії осіб може бути: потік мігрантів (migrant flow), потік біженців (refugee flow) і т. д. (Рекомендації ООН із питань статистики міжнародної міграції; Довідник зі статистики населення Євростату).

ПОТІК МІГРАЦІЙНИЙ – 1) міждержавне переміщення певних категорій мігрантів, що зумовлене об'єктивною нерівномірністю світового

економічного розвитку; 2) загальна чисельність мігрантів (чи міграцій), що мають спільні райони прибуття й вибуття протягом певного проміжку часу; один із показників напрямків міграцій. Аналіз міграційних потоків, який проводять із допомогою коефіцієнтів міграції, необхідний для визначення раціональності міграційних зв'язків; 3) сукупність одиничних міграційних переміщень, об'єднаних спільністю напрямку, який визначається районами вибуття (прибуття) мігрантів упродовж певного календарного проміжку часу; 4) різновид масового соціального переміщення матеріальних та людських ресурсів, який можна класифікувати за певною належністю до окремих верств і прошарків населення (соціальна мобільність робочої сили, наукових кадрів), за національним походженням або віросповіданням (етнічна та релігійна міграція), за видом і способом виробництва (інвестиції, капітали, ресурси), а також за каналами та напрямками відтоку чи притоку.

ПОШУКИ ПРИТУЛКУ В РІЗНИХ КРАЇНАХ – феномен, відповідно до якого шукач притулку подає запит на притулок до більше ніж однієї держави-члена ЄС або обирає для себе якусь конкретну державу ЄС як перевагу з-поміж інших на основі бачення більш високих стандартів умов притулку та гарантії соціального забезпечення (Матеріали Європейської міграційної мережі).

ПРАВА ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ – це закріплені у законодавстві можливості, якими може скористатися Державна міграційна служба України з метою виконання покладених на неї завдань.

ПРАВА ЛЮДИНИ – розроблена на основі прийнятої ООН Загальної декларації прав людини сукупність основних прав особистості, які значною мірою визначають соціальну політику розвинених країн світу. Головним серед них є право на життя, оскільки позбавлення цього права унеможливує реалізацію інших прав людини, їхній захист.

ПРАВОВЕ ЛІМБО – ситуація, за якої мігрант із неврегульованим статусом проходить процедуру повернення, проте вислання якого призупинено, відкладено або не виконується з різних причин, наприклад, через юридичні, гуманітарні чи технічні перешкоди, при цьому така особа не забезпечена явним правом залишитися в країні (наприклад, отримати посвідку на проживання) і, таким чином, часто позбавлена основних прав (Матеріали Агентства Європейського Союзу з фундаментальних прав).

ПРАВОВИЙ СТАТУС ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ

УКРАЇНИ – це сукупність прав, обов’язків та відповідальності Державної міграційної служби України, які визначають її особливе місце серед інших центральних органів виконавчої влади України.

ПРАВОВІ НОРМИ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПЕРЕВІЗНИКА – право, яке накладає адміністративні або кримінальні санкції на перевізників, що доставляють на територію держави осіб без чинних в’їзних документів (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ПРАВОВЛАСНИК – особа, якій відповідно до закону належать майнові права на об’єкт права інтелектуальної власності, або особа, яка діє від її імені в межах наданих повноважень.

ПРАВО НА ВИЇЗД – 1) право особи залишати будь-яку країну, включаючи власну. Таке право є складовою права на свободу пересування, яким наділені всі без винятку люди; 2) громадянин України має право виїхати з України, крім випадків, передбачених Законом України «Про порядок виїзду з України і в’їзду в Україну громадян України», та в’їхати в Україну.

ПРАВО НА ПОВЕРНЕННЯ – право кожної особи на повернення у власну країну. Одна зі складових права на свободу пересування. Згідно зі ст. 13 (2) Загальної декларації прав людини 1948 р., «кожна людина має право... повертатися у свою країну». Ст. 12 (4) Міжнародного пакту про громадянські й політичні права 1966 р. засвідчує: «Ніхто не може бути безпідставно позбавлений права на в’їзд у свою власну країну».

ПРАВО ПРИТУЛКУ – право на надання притулку (держава може надати притулок на своїй території будь-якій особі на свій розсуд) та право на отримання притулку.

ПРЕДМЕТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНОГО ПРАВА – відносини, що виникають між державними органами влади й мігрантами щодо реалізації їхнього правового статусу під час в’їзду в країну, перебування або проживання на її території та під час виїзду з країни.

ПРЕКАРИЗАЦІЯ ЗАЙНЯТОСТІ (англ. precarious – сумнівний, небезпечний, ризикований, негарантований, нестабільний) – поширення багатоманітних форм нестандартної (атипової) зайнятості та пов’язане з цим збільшення прошарку людей, які відчувають хиткість, ненадійність, нестабільність свого соціального буття. Цей незахищений соціальний клас називають прекаріатом. Найбільш уразливими в цьому сенсі є категорії населення, що зайняті малокваліфікованою працею, сезонні працівники та нелегальні трудові мігранти. Проте на сьогодні лави «прекаріїв» усе

частіше поповнюють і представники так званих креативних професій (спеціалісти у сфері інформаційних технологій, програмісти тощо), а також жінки, молодь і студенти. Розповсюдження прекаріату призводить до стрімкого зниження рівня безпеки та гігієни праці. Першочергово це стосується недотримання базових правил з охорони праці та посилення експлуатації працівників. До цього слід додати й ущемлення соціальної захищеності працівників (гарантій заробітної плати, ефективної діяльності профспілок у сфері охорони праці, права на відпочинок та на відпустку, різнобічних допомог тощо). Суттєво знижується й мотиваційна складова у ставленні працівника до безпеки на робочому місці.

ПРИЖИВАНІСТЬ НОВОСЕЛІВ – одна з характеристик міграційних процесів, пов'язана з переходом мігрантів до складу постійного населення.

ПРИКОРДОННА ЗОНА (у контексті угод між Україною та державами-членами ЄС про місцевий прикордонний рух) – територія адміністративних одиниць держав договірних сторін, яка не перевищує 30 кілометрів від спільного кордону; якщо частина такої адміністративної одиниці лежить на відстані між 30 та 50 кілометром від лінії кордону, то вона тим не менш визнається частиною прикордонної зони. Як приклад можна навести Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху.

ПРИКОРДОННА СМУГА (визначення в Україні) – ділянка місцевості, яку встановлюють безпосередньо уздовж державного кордону на його сухопутних ділянках або уздовж берегів прикордонних річок, озер та інших водойм у межах територій селищних і сільських рад, прилеглих до державного кордону, і яка не може бути меншою від ширини смуги місцевості, що розташована в межах від лінії державного кордону до лінії прикордонних інженерних споруджень (Закон «Про державний кордон України»).

ПРИКОРДОННИЙ КОНТРОЛЬ (визначення в Україні) – державний контроль, який здійснює Державна прикордонна служба України та який включає комплекс дій і систему заходів, спрямованих на встановлення законних підстав для перетинання державного кордону особами, транспортними засобами і переміщення через нього вантажів. Прикордонний контроль здійснюють із метою протидії незаконному переміщенню осіб через державний кордон, незаконній міграції, торгівлі людьми, а також незаконному переміщенню зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, боєприпасів, вибухових речовин,

матеріалів і предметів, заборонених до переміщення через державний кордон (Закон України «Про прикордонний контроль»).

ПРИКОРДОННИЙ РАЙОН – територія, яка знаходиться в межах 30 кілометрів від спільного сухопутного кордону між Україною та державою-членом, а також територія морських портів, зокрема митні зони та міжнародні аеропорти України й держав-членів.

ПРИКОРДОННИЙ ТРУДІВНИК – трудівник-мігрант, який зберігає своє звичайне місце проживання в сусідній державі, у яку він зазвичай повертається кожен день або принаймні один раз на тиждень (Міжнародна конвенція ООН про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей).

ПРИМУСОВЕ ВИДВОРЕННЯ – процедура фізичного вислання з країни за рішенням суду, ухваленим за позовом відповідних органів виконавчої влади (орган, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері міграції, органи охорони державного кордону, органи Служби безпеки України). Для забезпечення виконання рішення про примусове видворення особу поміщають у пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні (Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»).

ПРИМУСОВЕ ПОВЕРНЕННЯ – 1) обов'язкове повернення людини в країну походження, транзитну або третю країну на основі адміністративного чи судового рішення; 2) процедура повернення за рішенням відповідного органу виконавчої влади (що забезпечує реалізацію державної політики у сфері міграції, органу Служби безпеки України або органу охорони державного кордону), який зобов'язує особу самостійно залишити територію України в зазначений строк (Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»).

ПРИНЦИП ГРУНТУ – правило, за яким громадянство дитини визначають за місцем її народження (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ПРИНЦИП ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ – це основоположні керівні ідеї діяльності Державної міграційної служби України, які визначають основні напрями її діяльності.

ПРИНЦИП КРОВІ – правило, за яким громадянство дитини визначають за громадянством її батьків, незалежно від місця її народження.

ПРИНЦИП РІВНОПРАВНОГО ПОВОДЖЕННЯ – принцип, згідно з яким не може бути прямої або непрямой дискримінації на основі расової

чи етнічної належності (Директива ЄС 2000/43/ЄС про виконання принципу рівного поводження з особами незалежно від їх расового чи етнічного походження).

ПРИСКОРЕНА ПРОЦЕДУРА РЕАДМІСІЇ – реадмісія особи, яку було затримано в прикордонному районі України або держави-члена ЄС протягом 48 годин із моменту незаконного перетинання нею державного кордону (морських портів та аеропортів включно) безпосередньо з території держави-члена ЄС або України (Наказ МВС та Державної прикордонної служби від 12.11.2010 № 552/862 «Про затвердження Інструкції з реалізації положень Угоди між Україною та ЄС про реадмісію осіб»).

ПРИТІК ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНИХ ПРАЦІВНИКІВ – вигоди для країни внаслідок імміграції висококваліфікованих осіб.

ПРИТУЛОК – форма захисту, яку надає держава на своїй території на основі принципу неприпустимості вислання (*non-refoulement*), міжнародного або національного визнання прав біженців (наприклад, доступ до праці, соціального забезпечення та охорони здоров'я). Надають особі, яка не в змозі або не бажає звертатися за захистом до відповідних органів її країни громадянства та/або місця проживання, зокрема, через побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою раси, віросповідання, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ПРИТУЛОК ДИПЛОМАТИЧНИЙ – притулок, який держава може надати поза межами своєї території в місцях, які мають імунітет від юрисдикції держави, що приймає, особі, яка добивається захисту від влади, що переслідує її. Дипломатичний притулок може бути надано в дипломатичних місцях та особистих резиденціях глав місій, на військових або повітряних суднах, але не в будівлях міжнародних організацій або консульствах. Не існує права особи на отримання дипломатичного притулку або зобов'язання держави надати його.

ПРИТУЛОК ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ – захист, наданий державою іноземцю на своїй території, від виконання правосуддя країни походження. Захист базується на принципі неприпустимості висилки (*non-refoulement*) і дає можливість користуватися деякими міжнародно визнаними правами.

ПРОЇЗНИЙ ДОКУМЕНТ – офіційний документ (наприклад, паспорт, віза, офіційний проїзний документ), що посвідчує особу, який видає урядова установа або міжнародна організація для переміщення людей

через міжнародні кордони і гарантує урядовим органам інших держав, що його власник може повернутися до країни, яка видала такий документ. Загальноприйнятим проїзним документом вважають паспорт, у якому зазначено громадянство власника. Проте іноді використовують документи, у яких не вказане громадянство (згідно з термінологією ІКАО, офіційний проїзний документ (official travel document) – це: 1) проїзний документ біженця (Refugee travel document), у тому числі виданий згідно з Конвенцією 1951 року про статус біженців; 2) проїзний документ особи без громадянства (Stateless person travel document), у тому числі виданий згідно з Конвенцією 1954 року про статус осіб без громадянства; 3) паспорт іноземця (Alien's passport), виданий урядовим органом резиденту-іноземцю; 4) паспорт ООН (United Nations Laissez-Passer)).

ПРОМІЖНА МИТНИЦЯ – будь-який митний орган, де здійснюють часткове довантаження, розвантаження, перевантаження товарів або інші операції з товарами, пов'язані з необхідністю зміни транспортного засобу, митного режиму, усунення загрози псування вантажу тощо.

ПРОТЕКЦІОНІЗМ (від англ. «захист») – політика, спрямована на захист власної промисловості та власного товаровиробника від зарубіжних конкурентів на внутрішньому ринку. Для нього характерні високі митні тарифи й обмеження імпорту. Уперше започаткований в Англії у XVI столітті для захисту підприємців від голландських та французьких товарів, для чого було встановлено високі ставки мита на товари, які виробляли в Англії. Разом із цим було обмежено чи заборонено ввезення товарів на іноземних суднах. 400 років такої політики дозволили Англії стати могутньою морською державою та вийти на перше місце за економічним розвитком.

ПРОЦЕДУРА РЕАДМІСІЇ (у контексті реадмісії) – процедура передачі особи згідно з положеннями угоди про реадмісію та імплементаційного протоколу (у разі його наявності) (Угоди ЄС про реадмісію).

ПРОЦЕСИ ЕТНОГЕНЕТИЧНІ – процеси, у результаті яких виникають нові етнічні спільноти.

ПРОЦЕСИ ЕТНОДЕМОГРАФІЧНІ – зміни кількісного, вікового, гендерного складу населення всередині етнічних спільнот.

ПРОЦЕСИ ЕТНОЕВОЛЮЦІЙНІ – процеси, які відбуваються в середовищі певної етнічної спільноти й викликають зміни у змісті етнічності, однак не призводять до зміни етнічної належності її членів.

ПРОЦЕСИ ЕТНООБ'ЄДНАВЧІ – процеси, у результаті яких частини

етносів об'єднуються в один етнос, зміцнюючи його кількісно та якісно.

ПРОЦЕСИ ЕТНОРОЗДІЛЬЧІ – процеси, які розділяють певний етнос, етнічну спільноту.

ПРОЦЕСИ ЕТНОТРАНСФОРМАЦІЙНІ – процеси, які призводять до зміни етнічної належності осіб, до зникнення певних етнічних спільнот, до появи нових спільнот.

ПРОЦЕСИ РЕГІОНАЛЬНІ КОНСУЛЬТАЦІЙНІ – неформальні консультаційні зустрічі, на яких представники держави та міжнародних організацій обговорюють необхідність співробітництва щодо проблем міграції та біженців. До консультаційних зустрічей допускають також участь інших зацікавлених сторін (неурядові організації або інші представники громадянського суспільства).

ПРОЦЕС МІГРАЦІЙНИЙ – 1) перебіг будь-якого міграційного явища, послідовна видозміна його етапів, періодів і станів, а також розвиток залежних від них побічних наслідків. До таких процесів можна віднести, наприклад, вибуття й прибуття громадян, їхню інтеграцію в національні поліетнічні суспільства, адаптацію до кліматичних та виробничих умов, натуралізацію тощо. У соціальному середовищі міграційні процеси відбуваються безперервно, тобто перманентно, а це у свою чергу зумовлює їхнє перехрещування і стикування. Тому чистих, тобто «обмежених» міграційних процесів фактично не буває; 2) сукупність подій, пов'язаних із територіальним переміщенням, тобто сукупність фактів вибуття, прибуття чи переселення. Стадії міграційного процесу: початкова (формування міграційної рухливості населення, готовності до зміни місця проживання); основна (реалізація міграційної рухливості, тобто переселення); завершальна (приживаність мігранта, його адаптація та облаштування).

ПСЕВДОЕМІГРАЦІЯ (антисистема) – віртуальна структура міграції, за якої індивід не змінює місця свого проживання, але є відчуженим від своєї країни.

ПУНКТ КОНТРОЛЬНО-ПРОПУСКНИЙ – спеціально обладнана територія, на якій уповноважені на це підрозділи державних митних служб або прикордонних військ здійснюють відповідний контроль за в'їздом-виїздом іноземців та осіб без громадянства, перевірку їхніх особистих документів, вантажу (рухомого чи нерухомого майна, транспортних засобів, речей, предметів тощо). Це обладнана, як правило, на автошляхах, у морських і повітряних портах територія, перетинання державного кордону за межами якої суворо забороняється та переслідують-

ся законом. Безпосереднє призначення цієї території полягає в контрольованому пропуску осіб, перевірці їхнього вантажу та особистих речей для можливого виявлення серед пасажирських потоків злочинців, контрабандистів, порушників правил увезення-вивезення товарів.

ПУНКТ ПРОПУСКУ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН (визначення в Україні) – спеціально виділена територія на залізничних та автомобільних станціях, у морських і річкових портах, в аеропортах (на аеродромах) із комплексом будівель, споруд і технічних засобів, де здійснюють прикордонний, митний та інші види контролю і пропуск через державний кордон осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна (Постанови КМУ від 18 серпня 2010 р. № 751 «Про затвердження Положення про пункти пропуску через державний кордон та пункти контролю»).

ПУНКТ ТИМЧАСОВОГО ПЕРЕБУВАННЯ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА, ЯКІ НЕЗАКОННО ПЕРЕБУВАЮТЬ В УКРАЇНІ, – місце, призначене для тимчасового утримання іноземців та осіб без громадянства в разі, коли вони не виконали в установлений строк без поважних причин рішення про примусове повернення або є обґрунтовані підстави вважати, що вони ухилятимуться від виконання такого рішення, або прийнято адміністративним судом постанову про їх примусове видворення за межі України, або вони прибули на територію України відповідно до міжнародних договорів про реадмісію, або не мають законних підстав для перебування на території України і підлягають примусовому видворенню за її межі (Постанова КМУ від 8 лютого 2012 р. № 70).

ПУНКТ ТИМЧАСОВОГО РОЗМІЩЕННЯ / ТРИМАННЯ – спеціально обладнаний комплекс приміщень при управлінні органу охорони державного кордону, який розміщується в окремій будівлі або частині будівлі та призначений для тимчасового тримання осіб, затриманих за порушення законодавства, віднесеного до компетенції Державної прикордонної служби (Наказ Державної прикордонної служби України від 30.06.2004 № 494).

ПУНКТ ТИМЧАСОВОГО РОЗМІЩЕННЯ БІЖЕНЦІВ – місце тимчасового розміщення осіб, які подали заяву про надання статусу біженця, стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів щодо надання статусу біженця та яким надано в Україні статус біженця.

«П'ЯТА СВОБОДА» – вільне переміщення знань (поряд зі свободою руху товарів, послуг, людей і капіталів). Це поняття виникло у зв'язку

з поширенням глобалізаційних процесів у Європі та реалізацією Болонської стратегії. Поняття «п'ятої свободи» зазначено в підсумковому документі березневого засідання Європейської Комісії (2008 р.), у якому наголошено на необхідності спільних дій для зняття бар'єрів і модернізації університетів через: посилення транснаціональної мобільності вчених, студентів, викладачів; підвищення відкритості й конкурентності ринку; продовження реформування вищої освіти; підвищення ефективності використання інтелектуальної власності, яка створена в академічних організаціях; розширення доступності знань та інновацій; підвищення якості досліджень; створення дослідницької інфраструктури нового покоління; розвиток взаємного визнання кваліфікацій.

Р

РАСИЗМ – соціальна доктрина, ідеологія, яка, виходячи з біологічних особливостей людських рас, намагається довести їхню психічну нерівноцінність, обґрунтувати поділ на «вищі» раси, які нібито творять культуру, і «нижчі», нездатні до культурного прогресу. Наслідком расизму є расова дискримінація, що порушує саму суть прав людини, які повинні бути дотримані незалежно від відмінностей раси, статі, мови, етнічного походження, національності та релігії. Згідно з міжнародними нормативно-правовими актами з прав людини, держави зобов'язані боротися з расовою дискримінацією в усіх її формах. Стаття 1 Конвенції проти расової дискримінації визначає расову дискримінацію як «... будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевагу, які засновані на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, метою або наслідком яких є знищення або применшення визнання, використання чи здійснення на рівних засадах прав людини та основних свобод в політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-якій іншій сфері суспільного життя». Расово вмотивовані злочини є найбільш підступним вираженням нетерпимості та расової дискримінації в суспільстві. Расова дискримінація з боку органів державної влади може в результаті відбитися на змісті законів та інструкцій (наприклад, закон про заборону мов меншин або положення про заборону використання автобусів темношкірими людьми).

РАСОВА ДИСКРИМІНАЦІЯ – будь-яке вирізнення, виключення, обмеження або перевага, оснований на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, із метою або як наслідок порушення прав людини й основних свобод у політичній, економічній,

соціальної, культурної чи будь-яких інших галузях суспільного життя. Дискримінація заборонена міжнародним правом (Міжнародна конвенція ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації).

РАТИФІКАЦІЯ – прийняття або затвердження міжнародного договору. У міжнародному контексті – міжнародний акт, за допомогою якого держава висловлює свою згоду на обов'язковість для неї договору (ст. 2 (1) (b) Віденської конвенції про право міжнародних договорів, 1969 р.). Ратифікаційні грамоти, документи про прийняття, затвердження або приєднання означають згоду держави на обов'язковість для неї договорів із моменту обміну ними між договірними державами, депонування в депозитарії чи повідомлення про них договірних держав або депозитарію, якщо так було обумовлено (ст. 16). У внутрішньодержавному контексті це означає прийняття державою зобов'язань, викладених у договорі. Ряд держав має у своїх конституціях процедури, яких необхідно дотримуватися, перш ніж уряд зможе прийняти договір як обов'язковий для себе (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

РЕАДАПТАЦІЯ МІГРАНТІВ – здійснювані повторно акліматизація та пристосування до природних і соціальних умов переселенців, які вже раніше проживали в певній етноландшафтній зоні, але потім на короткий чи тривалий час залишили її, а тому перебували в іншому кліматичному та культурному середовищі, яке істотно відрізняється від попереднього. Така реадaptaція означає потребу особи повторно призвичаїтися до клімату, соціальних умов, місця мешкання, мови, звичаїв, обрядів, традицій, смаків, способу життя.

РЕАДМІСІЯ – приймання державою особи – свого громадянина, громадянина третьої країни або особи без громадянства (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ – загальносвітова тенденція утворення регіональних об'єднань.

РЕГІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА – стан і заходи гарантування безпеки країн певного регіону. Це один із компонентів системи міжнародної безпеки. Практично регіональна безпека складається із системи регіональних міждержавних (урядових і неурядових) організацій та установ, які покликані підтримати мир, стабільність, співробітництво між країнами певного регіону. До організацій регіональної безпеки належать: Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Асоціація держав Південно-Східної Азії, Організація американських держав (ОАД), Африканський союз (АС), Організація ісламського співробітництва (ОІС).

Регіональна безпека не може бути належно забезпечена, якщо держави регіону не врегулювали взаємовідносини або висловлюють прямо чи завуальовано територіальні претензії.

РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ – система механізмів, що передбачає встановлення правових норм, які регулюють спірні моменти процесу міжнародної трудової міграції, а також установа мигрантських квот та меж можливостей міграції (наприклад, кримінальних норм) тощо.

РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНЕ МІЖНАРОДНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ – система механізмів, що передбачає встановлення митних бар'єрів та відповідних візових ставок, а також регулювання заробітної плати мігрантів чи запровадження різних штрафних санкцій тощо.

РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ – сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу держави і наддержавних органів на переміщення працездатного населення відповідно до потреб національної економіки, ТНК і міжнародних економічних організацій. У регулюванні міжнародної міграції робочої сили важливим є регулювання кількісного та якісного складу мігрантів. Для регулювання кількості іммігрантів використовують показник імміграційної квоти, який розраховують і затверджують щороку з урахуванням статеві-вікової структури, освіти, рівня безробіття, наявності ринку житла тощо. Якісний склад працівників-мігрантів регулюється процедурою визнання їхніх документів про освіту або професійну підготовку, роботу за фахом; установа мигрантського цензу (більші шанси на в'їзд мають молоді працівники) тощо; додатковими вимогами до певних професій і спеціальностей; урахуванням окремих якостей особистості. Країни-експортери робочої сили намагаються впливати на міжнародну міграцію працівників: регулюють обсяги еміграції та якісний склад емігрантів; використовують еміграцію як засіб залучення валютних ресурсів в економіку країни. Держава прагне захистити права емігрантів за кордоном укладанням двосторонніх угод з країною-імпортером, використанням контрактної форми найму робочої сили для роботи за кордоном, відкриттям спеціальних установ, фондів, представництв, аташе з питань праці при посольствах, що займаються питаннями трудової міграції, дотриманням основних прав емігрантів тощо.

РЕГУЛЯРИЗАЦІЯ – будь-яка державна процедура або програма, за допомогою якої країна дозволяє іноземцям, що перебувають у ній із порушенням законодавства, отримати законний статус.

РЕЕКСПОРТ (re-export) – 1) вивезення з країни раніше імпортованих до неї товарів, найчастіше сировинних, для перепродажу іншим країнам. Товари можна реекспортувати як у незмінному вигляді, так і після незначної обробки, наприклад, переупакування, сортування, що виключають їх переробку. Розрізняють реекспорт із завезенням у країну (прямий реекспорт) та без завезення в країну (непрямий реекспорт), коли закуплені за кордоном товари відправляють безпосередньо в треті країни; 2) митний режим, відповідно до якого товари, що були раніше ввезені на митну територію України або на територію вільної митної зони, вивозять за межі митної території України без сплати вивізного мита та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

РЕЕМІГРАЦІЯ – 1) повернення емігрантів на батьківщину; 2) процес повернення до країни походження чи колишнього проживання людей, які свого часу залишили її, емігрувавши до інших країн. Із юридичної точки зору, реемігрантами можна вважати як тих осіб, які, перебуваючи в інших країнах, не набули громадянства, так і тих, які внаслідок натуралізації стали громадянами «обраної» держави, але забажали повернутися на батьківщину або в країну попереднього проживання. Мотивами рееміграції найчастіше виступають: незадоволення умовами в країні-реципієнті, труднощі соціально-економічної та культурної адаптації в новому середовищі, сімейні, родинні обставини. Рееміграція часом набуває характеру регулярного повернення на батьківщину внаслідок сезонної, трудової еміграції.

РЕЄСТРАЦІЯ – внесення відомостей до паспортного документа про місце проживання або місце перебування із зазначенням адреси житла особи та внесення цих даних до реєстраційного обліку відповідного органу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань реєстрації.

РЕЄСТРАЦІЯ ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ – це внесення запису про набуття особою громадянства України спеціально уповноваженим на те органом у відповідні облікові документи.

РЕЖИМ НАЙБІЛЬШОГО СПРИЯННЯ – означає, що іноземні суб'єкти господарської діяльності мають обсяг прав, преференцій та пільг щодо мит, податків та зборів, якими користується та/або буде користуватися іноземний суб'єкт господарської діяльності будь-якої іншої держави, якій надано згаданий режим, за винятком випадків, коли зазначені мита, податки, збори та пільги за ними встановлені в межах спеціального режиму. Режим найбільшого сприяння застосовують у

сфері зовнішньої торгівлі та надають на основі взаємної угоди суб'єктам господарської діяльності інших держав згідно з відповідними договорами України.

РЕЗЕРВАЦІЯ (від лат. *reservo* – зберігаю, а пізніше від англ. *reservation* – наперед визначена незаселена територія) – 1) територія-заповідник для збереження від вимирання та асиміляції корінних народів, для збереження самобутності їхніх етносів, мови, культурницьких традицій, звичаїв, обрядовості; 2) територія, яку відведено для насильницького поселення корінних мешканців країни або ж інших груп населення. Резервації існують сьогодні у Бразилії, Канаді, США, де мешкають індіанці, в Австралії – для аборигенів; у ПАР резервації існували для африканців до 1994 р., а після скасування апартеїду вони були ліквідовані.

РЕЗИДЕНТИ (*residents*) – 1) юридичні особи, які утворені та провадять свою діяльність відповідно до законодавства України, із місцезнаходженням на її території, а також їх відокремлені підрозділи за кордоном, що не здійснюють господарської діяльності; 2) дипломатичні представництва, консульські установи та інші офіційні представництва України за кордоном, які мають дипломатичні привілеї та імунітет; 3) фізичні особи – громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які мають постійне місце проживання в Україні, у тому числі ті, які тимчасово перебувають за кордоном; 4) відокремлені підрозділи іноземних юридичних осіб із місцезнаходженням на території України, які здійснюють господарську діяльність відповідно до законодавства України; 5) інвестори (оператори) за угодою про розподіл продукції, у тому числі постійне представництво інвестора-нерезидента.

РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ МІГРАЦІЇ – 1) показник, який розраховують через інтенсивність, локалізованість, концентрованість міграційних потоків. Цей критерій указує на соціально-демографічний склад мігрантів та їх відтворення, спрямованість міграційних потоків, їх локалізацію з урахуванням ознак системи розселення по території; 2) показник, що вказує, який напрям міграційного потоку переважає – прямий (вибуття населення) чи зворотний (прибуття населення). У випадку переважання прямого міграційного потоку в розрахунках цей показник має значення більше за 1 і навпаки.

РЕІМПОРТ (*re-import*) – 1) повернення з-за кордону непроданих та необроблених вітчизняних товарів. Не включає повернення з-за кордону товарів, доставлених туди на умовах тимчасового вивезення або оренди; 2) митний режим, відповідно до якого товари, що були вивезені або оформлені для вивезення за межі митної території України, випускають

у вільний обіг на митній території України зі звільненням від сплати митних платежів, установлених законами України на імпорт цих товарів, та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішнь-економічної діяльності.

РЕІНТЕГРАЦІЯ – повторне долучення людини до групи або процес долучення мігранта, наприклад, до суспільства країни свого походження або постійного місця проживання. Реінтеграція може бути культурною, соціальною, економічною.

РЕІНТЕГРАЦІЯ В СУСПІЛЬСТВО – комплекс соціальних, правових, економічних та інших заходів, спрямованих на сприяння адаптації в суспільстві трудових мігрантів і членів їхніх сімей після повернення з держави перебування.

РЕКЛАМАЦІЯ (claim) – претензія, яку пред'являє споживач (вантажотримувач) постачальнику (вантажовідправнику, перевізнику) у зв'язку з невідповідністю якості та кількості поставленого товару вимогам договору.

РЕЛЯЦІЙНИЙ ПРОСТІР – просторово-часові координати, що відображають готовність і спроможність (можливості) особи здійснювати переміщення (міграційні, туристичні), що сприймаються нею як комфортні. Термін «реляційний», запозичений із систем керування базами даних, дуже вдало підкреслює ідейність нової парадигми просторової мобільності населення в інформаційній економіці.

РЕПАТРІАЦІЯ – право біженця, або військовополоненого, або арештованого на повернення в країну, громадянином якої він є, на підставі положень, викладених у різних міжнародних документах (Женевські конвенції 1949 р., Протоколи 1977 р., Положення про закони і звичаї сухопутної війни, що доповнюють (IV) Гаазьку конвенцію, 1907 р., документи з прав людини, а також правові звичаї). Право вибору репатріації належить самій людині, а не органам, що її утримують. Право на репатріацію також накладає зобов'язання на державні органи країни перебування випустити таких осіб (солдатів і цивільних осіб) та країни походження прийняти своїх громадян. Репатріацію як термін також застосовують щодо дипломатичних представників і міжнародних посадових осіб під час міжнародної кризи, а також експатріантів та мігрантів (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

РЕПАТРІАЦІЯ НЕДОБРОВІЛЬНА – це переміщення осіб у країну походження, ініційоване країною-реципієнтом шляхом створення обставин, які не залишають ніякого іншого вибору.

РЕФУЛМЕНТ – вислання особи державою будь-яким способом на територію іншої держави, у якій її життя або свобода буде поставлена під загрозу або її можуть піддати гонінням за ознакою раси, віросповідання, національності, належності до певної соціальної групи або політичних переконань чи піддати тортурам. Рефулмент передбачає будь-яку дію, спрямовану на повернення особи в державу, включаючи видворення, депортацію, екстрадицію, відмову в пропуску на кордоні (Матеріали Європейської міграційної мережі).

РИЗИК МІГРАЦІЙНИЙ – комплекс умов, які призводять до порушення усталеної етносоціальної структури населення, росту регіональної асиметрії в ціні послуг робочої сили, деформацій у функціонуванні й розвитку галузевих регіональних ринків, порушення позитивної динаміки процесів демовідтворення та людського розвитку тощо.

РИЗИК УТЕЧІ – існування причин в індивідуальному випадку, які базуються на визначених законом об'єктивних критеріях, що дозволяють вважати, що громадянин третьої країни, щодо якого мають застосувати процедури повернення, може втекти (уникнути судових розглядів) (Директива ЄС 2008/115/ЄС щодо спільних стандартів та процедур у державах-членах для повернення громадян третіх країн, що незаконно перебувають на їх території).

РИНОК МІГРАЦІЙНИХ ПОСЛУГ – це система економічних відносин щодо задоволення потреб населення в послугах, пов'язаних з уможливленням та/або поліпшенням (спрощенням, легалізацією, прискоренням, доповненням) умов здійснення населенням міграційних переміщень по території, отриманням супутніх вигод, пов'язаних із міграцією.

РИНОК ПРАЦІ – система суспільних відносин, пов'язаних із наймом і пропозицією праці, тобто з її купівлею й продажем, а також економічний простір, у якому взаємодіють покупці та продавці праці.

«РІЗНОМАНІТНІСТЬ У ЄДНОСТІ» – варіант концепції культурного плюралізму розвитку поліетнічного (полікультурного) суспільства, згідно з якою розмаїття етнічностей та культур не заважає зміцнювати єдність суспільства й вибудовувати безконфліктні міжетнічні відносини. Поширена в Канаді та деяких поліетнічних країнах Європи.

РІШЕННЯ ПРО ПОВЕРНЕННЯ – адміністративне або юридичне рішення чи акт, що визначає або декларує перебування громадянина третьої країни на території держави-члена ЄС незаконним та накладає зобов'язання щодо його повернення (Директива ЄС 2008/115/ЄС щодо спільних стандартів та процедур у державах-членах для повернення

громадянин третіх країн, що незаконно перебувають на їх території).

РОБОТОДАВЕЦЬ (наймач) – юридична або фізична особа, яка надає роботу трудівникам-мігрантам на умовах і в порядку, передбаченому законодавством країни, що приймає.

РОЯЛТІ – платежі будь-якого виду, одержані у вигляді винагород (компенсацій) за використання або надання дозволу на використання прав промисловості та інтелектуальної власності, а також інших аналогічних майнових прав, що визнаються об'єктом права власності суб'єкта підприємницької діяльності, включаючи використання авторських прав на будь-які твори науки, літератури, мистецтва, записи на носіях інформації, права на копіювання та розповсюдження будь-якого патенту або ліцензії, знака на товари й послуги, права на винаходи, на наукові або промислові зразки, креслення, моделі або схеми програмних засобів обчислювальної техніки, автоматизованих систем або систем обробки інформації, секретної формули або процесу, права на інформацію щодо промислового, комерційного або наукового досвіду (ноу-хау).

РУХ МІГРАЦІЙНИЙ – прибуття мігрантів, що збільшують конкретну спільноту людей, чи вибуття з неї частини населення в інші регіони, для яких вони – мігранти. Міграційне сальдо є результатом цього двостороннього процесу.

РУХ МІСЦЕВИЙ ПРИКОРДОННИЙ (у контексті угод між Україною та державами-членами ЄС про місцевий прикордонний рух) – регулярний перетин спільного кордону держав договірних сторін жителями прикордонної зони держави однієї договірної сторони з метою перебування у прикордонній зоні держави іншої договірної сторони із суспільних, культурних або сімейних причин та з обґрунтованих економічних причин, які національне законодавство держави іншої договірної сторони не визнає прибутковою діяльністю, протягом періоду, який не перевищує термінів перебування, установлених в угоді. Наприклад, Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху.

РУХ НАСЕЛЕННЯ ПРИРОДНИЙ – оновлення населення за рахунок смертності та народжуваності, завдяки безперервності цих процесів відбувається зміна поколінь та популяції.

РУХ НАСЕЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИЙ – це відтворення його соціальних якостей через кожну людину як члена суспільства, а також зростання суспільної якості поколінь, що відбиває соціальний прогрес людства.

«РУХ НЕЗНАЙОК» – рух, характерний для США кінця 1850-х рр., який сформувався на базі шовіністичних організацій 1830-х рр., що виступали проти допуску іммігрантів у країну й не надавали їм жодної допомоги в адаптації до нових умов життя; тим, хто звертався до них за допомогою з певним питанням, учасники цього руху відповідали «не знаю».

С

САЛЬДО МІГРАЦІЇ (чиста міграція, нетто-міграція, міграційний приріст населення, механічний приріст населення) (у міграційній статистиці) – різниця між імміграцією та еміграцією в певному регіоні протягом року (чиста міграція є негативною, коли число емігрантів перевищує число іммігрантів). Коли кількість прибулих перевищує кількість вибулих, таке явище має назву чиста імміграція. Якщо навпаки – чиста еміграція. Оскільки багато країн або не мають точних даних щодо імміграції та еміграції, або не мають жодних даних, чисту міграцію часто оцінюють як різницю між зміною загальної чисельності населення та природним приростом між двома датами (Довідник зі статистики населення Євростату).

САМОВРЯДНА НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА (СНМ) – інституція, яка вперше була заснована в Угорщині для захисту культурної автономії меншин. СНМ обирають ті меншини, які мають право узгодження позицій стосовно явищ, що є для них найважливішими: культура, освіта, мова та засоби масової інформації. Що ж до інших явищ, які безпосередньо їх стосуються, то СНМ надають консультативні права. Ці органи можуть, у свою чергу, засновувати культурні й освітні інституції. СНМ існують як на локальному, так і на національному рівнях. Подібного роду утворення з'явилися в нових державах, які виникли на території колишньої Югославії після її розпаду. Ефективність такого менеджменту дає позитивні результати – міжетнічна взаємодія в цих країнах реалізується на безконфліктному рівні.

САМОЗВАНЕЦЬ – особа, яка подає заяву або отримує документ, видаючи себе за іншу, або особа, яка змінює свій зовнішній вигляд, щоб відрекомендувати себе як іншу особу з метою використання документа цієї особи.

САНКЦІЇ – заходи примусового впливу на порушників порядку та правил ведення господарської та фінансової діяльності, у тому числі в

зовнішньоекономічних відносинах. Санкції можуть застосовувати державні органи, фінансові й податкові заклади, банки у вигляді штрафів, заборон або обмежень зовнішньоекономічних операцій тощо.

СВІДОЦТВО ПРО НАРОДЖЕННЯ – оригінальний документ, зазвичай виданий виконавчим органом влади або релігійною установою, який засвідчує дату та місце народження особи.

СВІТОВИЙ КОНГРЕС УКРАЇНЦІВ (Ukrainian World Congress, до 1991 року – Світовий конгрес вільних українців) – найвища координаційна громадська надбудова всіх організованих українців, які опинилися або народилися в діаспорі. Основні завдання Конгресу: репрезентувати українців діаспори; зберігати українську національну ідентичність, духовність, мову, культуру та інші надбання українців поза межами України; координувати діяльність українських організацій-членів СКУ згідно з напрямками діяльності, визначеними Конгресом; мобілізувати громадську думку співгромадян у країнах поселення українців для посилення прихильного ставлення до України та її державної, духовної й економічної розбудови; охороняти права українців, незалежно від місця їхнього проживання, згідно із Загальною декларацією прав людини.

СВОБОДА ПЕРЕСУВАННЯ – 1) право людини, яке містить три базові елементи: свободу пересування в межах країни, право на виїзд із країни та право на повернення до країни (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції); 2) кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом (Конституція України); 3) право громадянина України, а також іноземця та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, вільно та безперешкодно за своїм бажанням переміщатися по території України в будь-якому напрямку, у будь-який спосіб, у будь-який час, за винятком обмежень, які встановлюються законом (Закон «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні»); 4) фундаментальне право кожного громадянина держави-члена ЄС, або іншої держави Європейського економічного простору (ЄЕП), або Швейцарії вільно пересуватися, проживати та працювати в межах території цих країн (Договір про функціонування Європейського Союзу (Розділ IV)).

СЕГРЕГАЦІЯ (від пізньолат. *segregatio* – відділення) – 1) політика примусового відділення якої-небудь групи населення. Зазвичай згадується як одна з форм релігійної та расової дискримінації (відділення групи за расовою або етнічною ознакою); 2) соціальна ізоляція, яка є

результатом дискримінації становища і права окремих індивідуумів, спільнот і народів, найчастіше на расовій, класовій чи релігійній основі. Це поділ людей у суспільстві на категорії за соціальним статусом, що призводить до обмеження сфери життєдіяльності, при цьому контакти між групами заборонені частково чи повністю. Такий розподіл закріплюється в соціальних нормах, поведінкових стереотипах, громадських інститутах, кодується та підкреслюється символікою (знаками відмінності, одягом, табу, традиціями, ритуалами). В основу сегрегації можуть бути покладені реальні розбіжності між людьми, осмислені особливим чином: стать – статева сегрегація, вік – вікова сегрегація, раса – расова сегрегація, етнічна належність – національна сегрегація. Її основою можуть стати також належність до певних стратифікованих соціальних груп, каст (кастова сегрегація). Сегрегація на рівні соціальної спільноти проявляється в ідеології, політиці, етикеті. На рівні міжособистісних відносин сегрегація існує у вигляді соціальних установок і стереотипів сприйняття людей іншої категорії і самих себе.

СЕЗОННИЙ ТРУДІВНИК – 1) трудівник-мігрант, робота якого за своїм характером залежить від сезонних умов і яку він виконує тільки протягом частини року (Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей, 1990 р.); 2) громадянин третьої країни, який зберігає своє основне місце проживання в цій країні та тимчасово законно перебуває на території держави-члена для здійснення трудової діяльності протягом певного сезону року, за одним або кількома трудовими договорами, укладеними між ним та роботодавцем у державі-члені (Директива ЄС 2014/36/ЄС про умови в'їзду та перебування громадян третіх країн із метою працевлаштування на сезонну роботу).

СЕКСУАЛЬНА ЕКСПЛУАТАЦІЯ – будь-яке зловживання або спроба зловживання уразливістю становища, владою або довірою в сексуальних цілях, у тому числі, але не обмежуючись, для отримання грошової, соціальної чи політичної вигоди від сексуальної експлуатації іншої особи.

СИНДРОМ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ (від грец. *sinthromo* – на рівних, у злагоді) – соціопсихологічний стан індивіда (зазвичай іммігрантів, які прибували до Америки), спрямований на досягнення й закріплення передусім соціального успіху в іноетнічному доквіллі.

СИНОФОБИЯ – несприйняття усього, що пов'язано з Китаєм; вияв негативного ставлення до китайських іммігрантів у багатьох країнах світу, зокрема у Сполучених Штатах Америки.

СИНТЕТИЧНА ТЕОРІЯ МІГРАЦІЇ (D. S. Massey) – проаналізувавши різні теоретичні підходи до вивчення міграційних процесів, міжнародна міждисциплінарна група вчених, сформована Міжнародним союзом наукових досліджень у сфері народонаселення (IUSSP), під керівництвом Д. Массея розробила основні положення синтетичної теорії міжнародної міграції. Науковці цієї групи дійшли висновку, що міжнародні міграції виникають у процесі соціальної, економічної та політичної трансформації, яка супроводжується розповсюдженням капіталістичних ринкових відносин на доринкові (аграрні) й неринкові (що ґрунтуються на централізованому плануванні, із командною економікою) суспільства.

СИСТЕМА «ЄВРОДАК» – автоматизована ІТ-система, що дозволяє збір, передачу та зіставлення відбитків пальців заявників на надання притулку та осіб, які були затримані у зв'язку з незаконним перетином зовнішнього кордону ЄС. Порівнюючи відбитки пальців, можна визначити, за вимогами Дублінської конвенції, чи шукач притулку або мігрант із неврегульованим статусом раніше попросив притулку в іншій країні ЄС, чи шукач притулку прибув на територію ЄС незаконно (Регламент ЄС № 2725/2000 про створення системи «Євродак»).

СИСТЕМА МІГРАЦІЙНА – 1) сукупність закономірно взаємозв'язаних елементів, що властиві міграції населення і є певною цілісністю. Є складною, відкритою, великою системою. Основними властивостями міграційної системи є взаємозв'язаність, цілісність, цілеспрямованість, критеріальність, динамічність, інерційність, адаптивність, ієрархічність, стохастичність тощо. Складовими міграційної системи є: мігранти; умови, що визначають і формують міграцію населення; процес міграційного переміщення; адаптація; відносини і зв'язки; міграційна політика. Кожну з указаних складових можна розглядати як самостійну систему; 2) набір певних місць, пов'язаних між собою потоками осіб, товарів, послуг та інформації, які сприяють подальшому обміну, зокрема активізації міграції між цими місцями.

СИСТЕМА «МОТЕЛЮ» (moteling) – система організації праці, у якій працівник після прибуття до офісу реєструється та займає на обмежений термін одне з вільних робочих місць.

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ – заходи державної політики, спрямовані на захист трудових мігрантів від соціально-економічних потрясінь: хвороб, безробіття, непрацевдатності, бідності тощо. Ідентифіковано чотири компоненти соціального захисту трудових мігрантів: 1) доступ до соціального забезпечення у країнах, які приймають, і країнах походження, що впливає на вразливість трудових

мігрантів до будь-яких ризиків; 2) мобільність соціального захисту трудових мігрантів, що залишається важливим елементом мінімізації ризику втрати наданих пільг чи нарахованої фінансової допомоги; 3) умови на ринку праці як для мігрантів у країнах, які приймають, так і процес наймання на роботу для мігрантів у країнах походження. Гідні умови на ринку праці сприяють відновленню рівноваги між соціальними потребами й захистом прав трудових мігрантів; 4) доступ до неформальних мереж, основною метою яких є індивідуальна чи інша форма соціально-психологічної та соціально-економічної підтримки мігрантів і членів їхніх сімей.

СИСТЕМИ ПРОСТОРОВОЇ МОБІЛЬНОСТІ – це сукупність відносин, які виникають на основі переміщень населення, переміщень і поширення супровідних ресурсів у межах каналів мобільності та набувають усталеного (системного, періодично повторюваного) характеру.

СКЛАД АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В МІГРАЦІЙНІЙ СФЕРІ – це сукупність установлених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак, які характеризують певне діяння як адміністративний проступок.

СОЦІАЛЬНА ЛІНГВІСТИКА – наукова дисципліна, що розвивається на стику мовознавства, соціології, соціальної психології та етнографії і вивчає широкий комплекс проблем, пов'язаних із соціальною природою мови, її суспільними функціями, механізмом впливу соціальних факторів на мову і тією роллю, що відіграє мова в житті суспільства. Один із найважливіших аспектів цієї науки безпосередньо пов'язаний із суттєвою зміною лінгвістичного середовища багатьох територій унаслідок посиленої міграції населення, що, у свою чергу, вимагає внесення певних коректив у здійснення мовної політики.

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ – державна система допомоги громадянам, які через соціально значимі причини не мають самостійних засобів існування у вигляді винагороди за працю або отримують їх в обсязі, недостатньому для задоволення життєвих потреб. Категорії громадян, яких необхідно охопити, визначає чинне законодавство. До них належать: особи, які перебувають за межами юридично встановленого працездатного віку (діти та підлітки до 14–16 років, люди пенсійного віку); особи, які не можуть бути повноцінними учасниками суспільного виробництва за станом здоров'я (мають вади фізичного або психічного розвитку, тимчасово непрацездатні); жінки в період вагітності й догляду за дитиною; особи, які виконують у сім'ї функції, що не можуть поєднуватися з роботою (догляд за малолітніми дітьми, інвалідами,

людьми похилого віку).

СОЦІАЛЬНЕ СИРІТСТВО – ухилення або відсторонення батьків від виконання батьківських обов'язків стосовно неповнолітньої особи.

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ МОБІЛЬНИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ – система відносин з управління соціальними ризиками та забезпечення прав і свобод активно мобільних осіб із певним правовим статусом, а також членів їхнього найближчого соціального оточення незалежно від місця перебування. Суб'єктивна оцінка рівня соціального захисту визначає захищеність мобільних категорій громадян. Розвинена система соціального захисту мобільних категорій громадян, особливо мігрантів, є основним дестимулятором нелегальних форм просторових переміщень.

СОЦІОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ МІГРАЦІЇ – теорія, яка розглядає міграцію як «особливий» соціальний процес через «загальне», що властиве соціальним процесам як таким (соціальний процес є сукупністю статистично стійких актів взаємодії людей, що виражають певну тенденцію зміни суспільного становища або способу життя більших соціальних груп людей, умов відтворення й розвитку кожної людини як особистості). Соціологічне вивчення міграційного процесу припускає фіксацію його початкового стану соціологічними засобами, що включають збір інформації про джерела його виникнення, створення на основі раніше отриманої інформації базової моделі процесу, дослідження окремих його складових, виділення сполучної «осі» соціального процесу й вивчення її сутнісних характеристик; виявлення на базі аналізу ієрархії явищ, що становлять процес, їхній «рейтинг», вивчення змін у суспільстві або спільнотах і групах під час міграції; пошук закономірностей становлення цих змін; прогнозування на базі отриманої інформації ходу розвитку досліджуваного феномена, його спрямованості та стійкості. Отже, соціологія міграції може розглядатися як відносно самостійна галузь соціологічного знання, об'єктом якої є міграційний процес як соціальна взаємодія населення, залученого в соціально-географічне переміщення, а предметом – динаміка змін об'єктивних і суб'єктивних аспектів соціальних відносин переміщуваних осіб у рамках колишнього й нового соціуму. Мігранти в соціологічному розумінні – це соціальні групи, члени яких усвідомлюють себе цілісним суб'єктом поведінки на новому місці проживання й мають почуття групової солідарності. Предметне поле соціології міграції нерозривно пов'язане із соціальною функцією суспільства з відтворення безпосереднього життя суб'єктів міграційних процесів через реалізацію ними соціальних інтересів унаслідок зміни про-

живання. Як і інші галузі соціологічного знання, соціологія міграції реалізує певні функції, серед яких гносеологічна, описово-діагностична, прогностична, інструментальна, праксіолого-соціоінженерна, ідеологічна.

СОЦІУМ (від лат. *socium* – загальне, спільне) – велика стійка соціальна спільнота, що характеризується єдністю умов життєдіяльності людей у певних істотних взаєминах і внаслідок цього – спільністю культури. Вища форма соціуму – суспільство як цілісна соціальна система. Інші різновиди соціуму – родові та сімейно-родинні, соціально-групові, національно-етнічні, територіально-екістичні системи. Будь-який соціум є цілісністю, що базується на обміні діяльністю між індивідами та групами, які входять до його складу, виступає як відносно автономне утворення, яке взаємопов'язане з іншими спільнотами. У рамках такого соціуму діяльність груп та індивідів, що його складають, регулюють соціальні норми, які закріплені традицією, юридично або мають силу морального обов'язку. Поняття соціуму використовують для характеристики соціально-культурної цілісності, взаємозв'язку та взаємозалежності індивідів, що його утворюють, а також активного впливу спільнот на розвиток і діяльність особистості. Похідним від соціуму є прикметник соціетальний, яким позначають явища та процеси, що стосуються суспільства загалом. У плані міграційних процесів соціум найповніше пов'язаний із явищами адаптації та акультурації, необхідністю інтеграції окремих осіб та цілих груп, що змінили місце проживання, у нове соціальне середовище.

СОЦІУМ ДІАСПОРНИЙ – структурована спільнота, яка складається з вихідців з іншої країни й перебуває в іноетнічному довкіллі.

СПЕЦІАЛЬНИЙ РЕЖИМ – режим, який застосовують до територій спеціальних економічних зон, а також до територій митних союзів, до яких входить Україна, і в разі встановлення будь-якого спеціального режиму згідно з міжнародними договорами за участю України.

СПІЛЬНЕ ПАТРУЛЮВАННЯ – патрулювання, яке проводять в інтересах здійснення спільних заходів з охорони державного кордону та з метою координації заходів, які проводять прикордонні відомства суміжних країн на державному кордоні і які спрямовані на запобігання незаконному переміщенню через державний кордон осіб, транспортних засобів, вантажів та інших товарів, а також вирішення інших питань відповідно до їх компетенції (наприклад, Протокол між Адміністрацією Державної прикордонної служби України та Головним Комендантом Прикордонної варті Республіки Польща про спільне патрулювання).

СПІЛЬНЕ ПРИМІЩЕННЯ – спеціально обладнане приміщення на території підрозділу охорони державного кордону для тримання осіб, затриманих в адміністративному порядку (Наказ Державної прикордонної служби України від 30.06.2004 № 494).

СПОНСОР (у контексті ЄС щодо возз'єднання сім'ї) – громадянин третьої країни, що законно проживає в державі-члені та подає заяву на возз'єднання з ним сім'ї (або таку заяву подають члени його сім'ї) (Директива ЄС 2003/86/ЄС про право на возз'єднання сім'ї).

СПРИЯННЯ ДОБРОВІЛЬНОМУ ПОВЕРНЕННЮ – організаційна та фінансова допомога особам, яким було відмовлено в статусі біженців, незаконно ввезеним мігрантам, жертвам торгівлі людьми, студентам, які опинилися в скрутному становищі, кваліфікованим громадянам та іншим мігрантам, які не можуть або не хочуть залишатися в країні, що приймає, і які добровільно бажають повернутися в країну їх походження.

СПЮРК – термін, яким позначають вірменські спільноти, що існують поза межами своєї етнічної території.

СТАВКА МИТА – зазначений у митному тарифі встановлений грошовий розмір платежу, який використовують для розрахунку розміру мита, що підлягає стягненню митними органами за переміщуваний через митний кордон товар.

СТАНДАРТ ДОКАЗУ – ступінь або рівень переконливості доказу, необхідного в певному, конкретному випадку. Наприклад, «досить обґрунтований» – це стандарт доказу для оцінки побоювань щодо біженця стати жертвою переслідування.

СТАНДАРТНА ПРОЦЕДУРА РЕАДМІСІЇ – реадмісія осіб, до яких не може бути застосовано прискорену реадмісію та які не виконують чинних умов щодо в'їзду на територію держави-члена ЄС або України, перебування на ній або припинили виконувати такі умови і про що стало відомо компетентним органам цієї держави не більше ніж протягом року (Наказ МВС та Державної прикордонної служби від 12.11.2010 № 552/862 «Про затвердження Інструкції з реалізації положень Угоди між Україною та ЄС про реадмісію осіб»).

СТАРОЖИЛ – людина, яка довго проживає в якомусь одному місці, або корінний мешканець, який ніколи не покидав рідних місць на більш чи менш тривалий час. Старожили відрізняються від новоселів тривалістю проживання в конкретному місці.

СТАТУС БІЖЕНЦЯ – визнання центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, іноземця або особи без громадянства біженцем.

СТАТУС ТОЛЕРАНТНОСТІ ПЕРЕБУВАННЯ – надання особі, висланню якої з країни неможливо здійснити з об'єктивних причин (неможливість установаження особи, неможливість отримання проїзного документа, незадовільний стан здоров'я особи і т. д.), права перебування на території країни до усунення обставин, що заважають виконанню висланню. Такій особі видають документ, що свідчить про відкладання висланню з країни та запобігає подальшим затриманням особи.

СТИГМАТИЗАЦІЯ (від грец. *ετιμα* – ярлик, клеймо) – навішування (присвоєння) соціальних ярликів (стигм), асоціювання певної якості чи характеристики (як правило, негативної) з конкретною людиною або групою людей, хоча цей зв'язок відсутній або не доведений. Теорію соціальної стигматизації розвинули у своїх працях американські соціологи Пітер Бергер та Ервінг Гофман, починаючи з 60-х років ХХ ст. Згідно з цією теорією, стигматизація як механізм є складовою частиною багатьох стереотипів і може призвести до дискримінації, тобто до реальних дій, які обмежують права певної групи. Стигматизації часто піддають мігрантів (особливо через расові упередження), образ яких зазвичай криміналізують або ж поєднують зі статусом меншовартості. Пітер Бергер безпосередньо пов'язує теорію стигматизації з її конструюванням, тобто засоби масової інформації можуть формувати образ мігранта й певне ставлення корінного населення до приїжджих. У випадку, коли упереджене ставлення починає відкрито виявлятися на практиці (у поведінці, у правових актах, політиці тощо), мова йде про виникнення дискримінації.

СТОРІНКА ДАНИХ (визначення в Україні) – призначений для внесення інформації про особу аркуш зі спеціального матеріалу, що забезпечує персоналізацію за допомогою технологій лазерного гравіювання та лазерної перфорації для документів, виготовлених у формі книжечки, або лицьовий чи зворотний бік документа, виготовленого у формі картки (Закон України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус»).

СТОРОНА ПОСТІЙНОГО ПРОЖИВАННЯ – держава, на території якої трудівник-мігрант проживає постійно та з території якої в'їжджає на територію іншої країни для здійснення оплачуваної трудової діяль-

ності.

СТОРОНА, ЩО ПРИЙМАЄ, – держава, на території якої трудівник-мігрант здійснює оплачувану трудову діяльність.

СТРАТЕГІЇ АДАПТАЦІЇ ІММІГРАНТІВ – стратегії інтеграції, асиміляції, сегрегації та маргіналізації. Критерієм типізації виступає ступінь значимості, важливості для мігранта взаємодіяти, брати активну участь у житті суспільства, що приймає, чи зберегти свою національну ідентичність. Так, якщо представники національних меншин не мають наміру зберегти власну культуру, водночас шукають активної взаємодії з культурою більшості, то має місце асиміляція. Альтернативою цієї стратегії виступає сепарація, де індивід дотримується власної культури й уникає контактів із представниками більшості суспільства, що приймає. Якщо ж представники національних меншин вимушено ізолюються від суспільства, то виникає сегрегація. Коли в іммігранта існує незначний інтерес до збереження власної культури та водночас немає бажання контактувати з корінними мешканцями країни, що приймає, то йдеться про модель маргіналізації.

СТРЕС АКУЛЬТУРАЦІЙНИЙ (від лат. acculturare, від ad – до, cultura – освіта, розвиток) – тип стресу, під час якого стресогенні фактори з'являються в процесі акультурації, що супроводжується погіршенням стану душевного здоров'я (тривожність, депресія), відчуттям маргінальності й відчуження тощо. Акультураційний стрес може бути наслідком неуспішної адаптації індивіда (етнофора) в новому етнокультурному довіллі, відторгнення його суспільством, що приймає. Досить часто він проявляється у процесі міжетнічної, міжкультурної взаємодії, коли соціальна, етнокультурна, етнопсихологічна дистанція між індивідами (носіями різних традицій), які контактують, є надто відчутною.

СТРЕС ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ – стан психіки індивіда, що потрапив у зовсім нове й незнайоме середовище або ж у таке, що значно переважає за інформаційною насиченістю середовище, у якому він мешкав раніше.

СУБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В МІГРАЦІЙНІЙ СФЕРІ (за чинним КУпАП) – фізична осудна особа, яка досягла на момент учинення проступку віку, із якого настає адміністративна відповідальність (16 років).

СУБ'ЄКТ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – особа, зареєстрована на території України чи іншої держави, яка здійснює зовнішньоекономічну діяльність.

СУБ'ЄКТ МІГРАЦІЙНИХ ВІДНОСИН – з одного боку, міграційний

орган, а з іншого – мігрант; між ними виникають відносини влади й підпорядкування, тобто наявні елементи адміністративно-правового методу регулювання.

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА – дослідження (предмета, документа, транспортного засобу, речовини тощо), проведене згідно з певними методиками та порядком, установленим процесуальним законодавством, особою, що володіє спеціальними знаннями в науці, техніці, мистецтві чи ремеслі (експертом), із метою встановлення обставин, що мають значення для справи.

СФАЛЬСИФІКОВАНИЙ ДОКУМЕНТ – будь-який проїзний документ або посвідчення особи, який: 1) був підроблений або змінений будь-яким матеріальним чином будь-якою особою або установою, крім тих, які в законному порядку уповноважені виготовляти або видавати проїзні документи та посвідчення особи від імені держави; 2) документ, який був неналежним чином виданий або отриманий за допомогою надання неправильних даних, корупції, примусу або будь-яким іншим незаконним чином; 3) документ, який використовує інша особа, а не його законний власник (Протокол проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності).

СЮРВАЙВЕЛІЗМ (від англ. survive – виживати) – термін, який в етнології та етносоціології використовують для фіксації збереження маркерів етнокультурної своєрідності вихідців із різних країн у поліетнічному середовищі в умовах їхньої цілеспрямованої асиміляції в суспільстві, яке приймає і в якому вони поселяються.

Т

ТАЛЬМАН (tallyman) – працівник, що займається підрахунком, обмірюванням, контрольним переважуванням вантажів та іншими операціями під час проведення навантажувально-розвантажувальних робіт на судні.

ТЕОРЕТИЧНІ МОДЕЛІ ПЕРЕМІЩЕННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ МІЖ КРАЇНАМИ – у зарубіжній економічній науці існує велика кількість ґрунтовних досліджень учених-економістів у сфері міжнародної міграції робочої сили: Стенлі Л. Брю і Кемпбелл Р. Макконелл дослідили основні фактори, які визначають особливості міграції в США (вік,

сімейні обставини, освіта, відстань, рівень безробіття в країні тощо); аналізом доходів іммігрантів та корінних мешканців у США займався Дж. Борхас; Я. Мінсер приділяв значну увагу процесу прийняття сімейного рішення щодо еміграції; кваліфікаційні якості іммігрантів різних часових періодів у США порівнював Б. Чісвік. Зарубіжні теорії потребують детальнішого аналізу у зв'язку з визначенням теоретичних особливостей міжнародної міграції робочої сили та врахуванням реалій, які склались після розпаду СРСР та «соціалістичного табору». У 1932 р. лауреат Нобелівської премії Джон Хікс визначив головні причини міграції як «відмінності в економічному розвитку країн та в оплаті праці». На сучасному етапі практично всі економісти-аналітики використовують це положення та розглядають міграцію як форму інвестування в людський капітал. Одним із головних питань в економіці є визначення ефекту від міграції робочої сили. Дж. Борхас у своїй фундаментальній роботі «Економіка праці» використовує методичний підхід, за допомогою якого можна розрахувати доцільність чи недоцільність міграції працівника.

ТЕОРІЇ ЕТНІЧНОСТІ «РЕАКТИВНІ» – теорії, центр уваги в яких зміщується на занедбане, скривджене становище іммігрантів у країні, що приймає, закликають не надавати великої ваги обтяжливим обставинам, оскільки вони є тимчасовими, а сконцентруватися на змаганні за гідну нішу в суспільному житті.

ТЕОРІЇ МІГРАЦІЙНИХ МЕРЕЖ – 1) теорії, які пояснюють, що установлені міжособистісні зв'язки (міграційні мережі), які поєднують теперішніх і колишніх мігрантів на батьківщині, у місці міграції, створюють додаткові стимули для переміщення; 2) основою теорії є поняття «співтовариство мігрантів», яке передбачає міжособистісні стосунки родинного та приятельського характеру мігрантів, осіб, що були мігрантами, потенційних мігрантів у країнах виїзду та в'їзду. Формування міграційної мережі, яке розпочинають «мігранти-першопрохідники», полегшує процес міграції для наступних хвиль. У результаті після подолання певного критичного моменту соціальна міграційна структура автономно підтримує міграційний процес.

ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ – теорії, які пояснюють причини, мотиви й наслідки міжнародної трудової міграції для особи, суспільства, людства загалом, а також для країн-донорів і країн-реципієнтів.

ТЕОРІЯ КУМУЛЯТИВНОЇ ПРИЧИННОСТІ (G. Myrdal) – є своєрідним розвитком концепції міграційних мереж. Ця теорія розглядає міграцію в ракурсі процесів відновлення та самопідтримки, і її представни-

ки стверджують, що кожне міграційне переміщення викликає зміни соціального контексту, у межах якого ухвалюють рішення про подальші переміщення. Сформована соціальна інфраструктура, як правило, стимулює подальший міграційний рух. Згідно з теорією кумулятивної причинності, якщо первинні процеси створюють умови для наступного розвитку, то кінцевий результат набагато переважає первісний імпульс. Теорія розглядає методи стимулювання рееміграційних процесів. Фактично успішний досвід повернення одного мігранта через міграційні канали формує установки на рееміграцію решти мігрантів, яким властиве прагнення повернутись у регіон походження.

ТЕОРІЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ (J. S. Becker, L. A. Sjaastad, H. R. Clarke) – теорія, що причини міграції розглядає на мікрорівні: кожна людина є результатом інвестицій у її освіту, кваліфікацію, здоров'я. Міграція може бути засобом інвестиції в «людський капітал», якщо вигоди від міграції перевищують витрати. Теорія людського капіталу, крім економічних, грошових вигод і витрат міграції, розглядає також психологічні втрати, наприклад, втрату спілкування з друзями та рідними, неможливість підтримання зв'язку з родичами, що залишилися вдома, а також такі нематеріальні чинники, як клімат, доступ до культури й суспільних благ вищого рівня, що зазвичай залишаються поза увагою економічних теорій міграції.

ТЕОРІЯ МІГРАЦІЙНИХ СИСТЕМ (R. E. Bilsborrow, M. M. Kritz, H. Zlotnik, D. van de Kaa, D. Massey) – у її основу покладено системний підхід, покликаний об'єднати різноманітні концепції пояснення міжнародної міграції й довести, що міграційні потоки між країнами виїзду та в'їзду детерміновані різноманітними чинниками. Стійкі міграційні потоки формують єдиний простір (міграційну систему), що об'єднує країни виїзду та в'їзду; для розуміння динаміки системи необхідно розглядати її в цілому. При цьому географічна близькість може відігравати важливу роль, але вона не є обов'язковою умовою.

ТЕОРІЯ НЕОКЛАСИЧНОЇ ЕКОНОМІКИ (J. R. Harris, M. P. Todaro, O. Stark, D. Massey, R. Cohen) – теорія, яка міжнародну міграцію пояснює економічною нерівністю між країнами, зокрема різницею між рівнями зарплати, що визначає рух робочої сили з країн із низькою заробітною платою до країн, де вона значно вища. У такий спосіб забезпечується саморегульовальна функція світового ринку праці. З економічним посиленням еміграції в країнах виїзду поступово зменшується різниця між рівнями заробітної плати і, відповідно, зникають стимули для міграцій. Так, країна-експортер робочої сили може перетворитися на ім-

портера трудових ресурсів. Теорія неокласичної економіки ґрунтується на тому, що трудові ресурси в країнах виїзду та країнах в'їзду абсолютно взаємозамінні, під час процесу міграції підтримується повна зайнятість, що найчастіше не відповідає дійсності.

ТЕОРІЯ НОВОГО МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПОРЯДКУ (W. R. Bohning, G. Bhagwati) – у межах цієї концепції постає питання про розробку «механізму більш повної і справедливої компенсації» країнам еміграції, що розвиваються, з боку розвинутих країн імміграції за використання іноземної робочої сили, передусім висококваліфікованої, на підготування якої було витрачено значні кошти та зусилля. На відміну від інших теорій міжнародної трудової міграції, які відводять визначальну роль попиту на робочу силу на світовому ринку праці, в основі цієї концепції лежить пропозиція іноземної робочої сили, її якісні характеристики й наслідки міграції для країн-донорів.

ТЕОРІЯ НОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ (O. Stark, E. Taylor, D. Massey, P. Arnold) – теорія, яка заснована на мікроекономічному функціональному аналізі й полягає в тому, що рішення про міграцію приймають не окремі індивіди, а колективно. При цьому метою відправлення членів сім'ї на роботу за кордон є не тільки максимізація очікуваного прибутку, пов'язаного, зокрема, із грошовими переказами працюючих мігрантів, але й мінімізація ризиків, пов'язаних із недостатнім розвитком у своїй країні ринків праці, страхування, ф'ючерсів і кредитів. До того ж мінімізація ризиків для сім'ї може бути сильнішим стимулом до міжнародної міграції, ніж різниця в заробітній платі. Представники цієї теорії підкреслюють наявність на макрорівні взаємозв'язку міжнародної трудової міграції та розвитку країни. Успішний економічний розвиток країн виїзду може стимулювати міжнародну міграцію, оскільки містить у собі додаткові можливості для капіталовкладень у місцеву економіку.

ТЕОРІЯ ПРИТЯГУВАННЯ-ВИШТОВХУВАННЯ (PULL-PUSH) (H. Jerome, E. A. Lee) – теорія, що міграцію розглядає як результат відносної привабливості країн в'їзду й виїзду, а перешкоди, які зростають зі збільшенням відстані між цими країнами, – як обмеження міграційних процесів. У країнах виїзду визначальною для рішення мігрувати є роль «виштовхувальних» чинників, а в країнах в'їзду – відповідно роль «притягувальних» чинників. Рішення про міграцію може визначатися не стільки наявністю цих чинників, як суб'єктивним сприйняттям їх потенційним мігрантом.

ТЕОРІЯ ПРОЦВІТАННЯ, АБО ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ

(J. L. Simon) – Дж. Саймон вважає, що чисельне зростання населення є благом як на рівні країни, так і в глобальних масштабах. Міграційний приріст несе суттєвий позитивний заряд для економічного й демографічного розвитку країн, що приймають. Іммігранти та тимчасові трудові мігранти відшкодовують вартість соціальних послуг, якими користуються, за рахунок того, що самі виробляють, споживають і виплачують у формі податків. Таким чином, значна кількість мігрантів може бути умовою процвітання суспільства, яке їх приймає.

ТЕОРІЯ ПРЯМОЛІНІЙНОСТІ – теорія, яка стверджує, що всі етнічні американці повинні позбутися своєї етнічності й інтегруватися та асимілюватися в американське суспільство, в американську культуру. Ця теорія лягла в основу екзоетнічної політики, яка формує позиції етнічної акультурації.

ТЕОРІЯ СВІТОВИХ СИСТЕМ, АБО СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА (S. Sassen, E. M. Petras) – відповідно до цієї теорії міграційний рух найчастіше спостерігається між колишніми колоніальними державами та їхніми колоніями, чому сприяють культурні, історичні, мовні, адміністративні та інші зв'язки. Взаємодіючи з регіонами, що розвиваються, країна розширює світовий ринок і діє як каталізатор для міжнародної міграції. Процес міграції пов'язаний із розвитком світової транспортної мережі, засобів зв'язку, які полегшують міжнародні пересування людей.

ТЕОРІЯ СВІТОВОГО РИНКУ ПРАЦІ (J. N. Johnston, E. Плетньов) – світовий ринок праці, не маючи чітко окреслених територіальних (географічних) меж, формується та функціонує в результаті експорту й імпорту робочої сили. При цьому міжнародна міграція трудових ресурсів визначається попитом і пропозицією робочої сили в окремих регіонах (країнах) світу, а також відмінностями в рівнях заробітної плати. Згідно з цією теорією, міжнародна міграція є подальшим етапом за політичною та економічною трансформаціями глобального ринку. Процеси глобалізації породжують соціальні зміни та впливають на традиційні взаємини між роботодавцем і працівником, упроваджуючи сучасні засоби виробництва та виштовхуючи некваліфікованих працівників із робочих місць.

ТЕОРІЯ СЕГМЕНТОВАНОГО (ПОДВІЙНОГО) РИНКУ ПРАЦІ (A. Portes, M. J. Plore, L. Basch) – теорія, що міжнародну трудову міграцію розглядає як результат дії структурних чинників, зокрема постійного попиту на іноземну робочу силу, характерного для економічно розвинутих країн. Відповідно до цього теоретичного підходу ринок праці регіону/країни-реципієнта мігрантів складається з двох сегментів. Перший сектор пропонує стабільну зайнятість із високою оплатою праці,

соціальні гарантії, можливості професійного й кар'єрного зростання та заповнюється висококваліфікованою національною робочою силою. Другий сектор, відповідно, характеризується низькою оплатою праці, відсутністю стабільності та стимулів для підвищення кваліфікації, чим відштовхує місцеву робочу силу та створює стабільний попит на трудових мігрантів. Теорія подвійних ринків праці дає достатньо пояснень феномену міграції, проте її критики стверджують, що вона не дозволяє спрогнозувати розвиток ситуації на макрорівні. Існує також думка, що мігранти займають свою, окрему нішу на ринку праці. Для мігрантського сегмента характерна концентрація в певних сферах виробництва та існування низки етнічних підприємств, як правило, дрібних, де власник і працівники мають однакове етнічне походження.

ТЕОРІЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ (N. Glick-Schiller, S. Castles) – теорія, що розглядає міграційні переміщення з позиції сучасного глобалізованого суспільства як детериторіалізований соціальний процес, у рамках якого мігранти, перетинаючи географічні, культурні й політичні кордони, осідаючи в новій країні, розвивають і підтримують сімейні, соціальні, економічні, політичні, організаційні та релігійні зв'язки з регіоном і країною свого походження. Ця теорія пояснює появу такого явища в глобалізованому суспільстві, як транснаціональна міграція. Якщо в кінці XIX – на початку XX ст. класичні теорії описували могутність національної держави, яка могла управляти етнічною різноманітністю за допомогою здійснення прикордонного контролю та процесів культурної гомогенізації, то, згідно з теорією транснаціональної міграції, з другої половини XX ст. така здатність держави ослаблюється масовими міграціями і, відповідно, появою мультикультурних суспільств. Отже, транснаціональна міграція є незалежним від території соціальним процесом, у результаті якого мігранти входять у більше ніж одну спільноту і тим самим творять нові соціальні мережі, які перетинають кордони національних держав та продовжують функціонувати в глобальних соціальних мережах. Трансмігранти, одночасно «проживаючи» в державі походження і в суспільстві, що приймає, створюють «транснаціональний соціальний простір», що характеризується новою формою соціальної інтеграції, не передбачаючи асиміляції мігрантів у місцеву культуру.

ТЕОРІЯ ТРЬОХ СТАДІЙ МІГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ (Л. Л. Рибаківський) – розглядає міграційні процеси не з точки зору територіальних сукупностей людей (як серію фактів вибуття та прибуття мігрантів), а так, як це виглядає для самих учасників переміщення. За-

вершений міграційний процес складається з трьох основних стадій, що тісно пов'язані між собою: 1) вихідної (підготовчої) стадії, що являє собою процес формування територіальної рухливості населення; 2) основної стадії, тобто безпосереднього акту переселення; 3) завершальної стадії, що виступає як приживаність мігрантів на новому місці.

ТЕРИТОРІАЛЬНІ МІГРАЦІЙНІ СИСТЕМИ (ТМС) – складні просторові утворення, що формуються й функціонують на тлі системних та активних міжтериторіальних переміщень людських, а поряд із цим – фінансових, інформаційних та інших ресурсів, які підкріплені відповідними договірними відносинами. Структура ТМС визначається на основі відносин, що за ідеальних умов повинні бути регламентовані індивідуальними трудовими й колективними договорами. Формування ТМС має здійснюватися з прив'язкою до умов конкретного середовища та з просторовим обмеженням. Системоформувальним ядром тут буде ринок праці в силу переважно трудового характеру міграційних процесів.

«ТЕСТ НА ІНТЕГРАЦІЮ» – перевірка адаптивних можливостей іммігрантів та рівня опанування ними вимогами, які висуває суспільство, що їх приймає.

ТИМЧАСОВА ДЕКЛАРАЦІЯ – декларація, яку подають, якщо декларант із поважних причин не може здійснити в повному обсязі декларування товарів і транспортних засобів, які ввозять на митну територію України, безпосередньо під час переміщення їх через митний кордон України. Тимчасова декларація має містити дані, достатні для поміщення їх у заявлений митний режим, та під зобов'язання про подання додаткової декларації у строк не більше 45 днів із дати оформлення тимчасової митної декларації.

ТИМЧАСОВЕ ВВЕЗЕННЯ – митний режим, відповідно до якого іноземні товари, транспортні засоби комерційного призначення, які ввозять для конкретних цілей на митну територію України з умовним повним або частковим звільненням від оподаткування митними платежами та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, підлягають реекспорту до завершення встановленого строку без будь-яких змін, за винятком звичайного зносу в результаті їх використання.

ТИМЧАСОВЕ ВИВЕЗЕННЯ – митний режим, відповідно до якого українські товари або транспортні засоби комерційного призначення, які вивозять за межі митної території України з умовним повним звіль-

ненням від оподаткування митними платежами та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, підлягають реїмпорту до завершення встановленого строку без будь-яких змін, за винятком звичайного зносу в результаті їх використання.

ТИМЧАСОВИЙ ЗАХИСТ – 1) форма захисту, що є винятковим практичним заходом, обмеженим у часі, який надають в Україні іноземцям та особам без громадянства, які масово прибули в Україну й не можуть повернутися в країну постійного проживання внаслідок зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, зіткнень на етнічній основі, природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження (Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»); 2) заходи виняткового характеру щодо захисту людей, не здатних повернутися в країну походження, у разі їх масового притоку або невідворотності масового притоку з третіх країн. Такий захист є негайним і тимчасовим, його застосовують, якщо існує ризик того, що чинна в державі система з визначення статусу біженця буде не в змозі пропустити через себе цей потік без негативних наслідків для свого ефективного функціонування або для людей, що звернулися за захистом (Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС).

ТИП МІГРАЦІЇ – група міграційних переміщень, об'єднаних спільними історичними ознаками.

ТОКЕНІЗМ (англ. tokenism; token – знак, символ) – м'яка форма дискримінації, що полягає в символічному залученні урядом, засобами масової інформації, роботодавцями та іншими суб'єктами декількох представників національних меншин або жінок для створення видимості демократії та суто формальної реалізації принципу десегрегації. Концепція токенізму стверджує, що на групову динаміку впливає пропорція людей із різних категорій у групі (зокрема, за критерієм гендерної та расової належності). В асиметричній групі її учасників, які складають більшість за конкретною ознакою, називають домінантами, а тих, що кількісно лише символічно представлені в групі, – токенами (символами). Прикладом останніх можуть виступати двоє-троє афроамериканських дітей у школі для білих. Токени через свою малу чисельність більш помітні, їх більш стереотипно сприймають (стигматизують), їхні характеристики перебільшують порівняно з домінантами.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ (від лат. tolerare – терпіти) – повага, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності спри-

ють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті й переконань. Толерантність – це активна життєва позиція, яка передбачає захист прав кожної людини та ставлення до проявів нетерплячості як до неприпустимих. Форми толерантності: релігійна, міжкласова, політична, вікова, етнічна тощо. Протилежним поняттям є інтолерантність.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ МІЖЕТНІЧНА – терпиме ставлення представників однієї етнічної спільноти до представників іншої спільноти, до відмінних культурницьких традицій, готовність до позитивної взаємодії з носіями різноманітних етнічностей. Поява й функціонування поняття «міжетнічна толерантність» пов'язані з поліетнічним, полікультурним доквіллям, структуризація якого визначається наявністю різноманітних етнокультурних спільнот і політикою владних органів щодо цього феномену. Високий рівень міжетнічної толерантності – шлях до безконфліктного типу етнонаціонального розвитку поліетнічного суспільства.

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ – 1) здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передача, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування, інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або вразливістю становища, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію інших осіб шляхом проституції або інших форм сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або дії, подібні до рабства, підневільний стан або вилучення органів (Ст. 3(а) Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятого резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року, ратифікованого Законом України від 4 лютого 2004 року № 1433-IV); 2) здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином (Закон України «Про протидію торгівлі людьми»).

ТРАНЗИТ – перетин країни (чи країн) на шляху до третьої країни – країни призначення. Транзит також може включати зупинки на шляху

проходження різної тривалості під час переїзду між двома або більше країнами, або випадкові зупинки під час безперервного перевезення, або з метою зміни літака, пересадки на інший регулярний рейс чи інший вид транспорту.

ТРАНЗИТНА КРАЇНА – країна, через яку проходять міграційні потоки, урегульовані чи нерегульовані (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ТРАНЗИТНИЙ ПРОЇЗД – це в'їзд іноземця або особи без громадянства в Україну з однієї держави, переміщення в межах визначеного в проїзному квитку часу (а в разі відсутності квитка – строку, фактично необхідного для перетинання території України на відповідному виді транспорту) через територію України та виїзд за її межі до іншої держави (Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»).

ТРАНЗИТНІ БІЖЕНЦІ – біженці, яким дозволений тимчасовий в'їзд на територію країни за умови, що вони переселяться в яке-небудь інше місце (Довідник МОМ із термінології у сфері міграції).

ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ – пристрої, призначені для перевезення людей і (або) вантажу, а також установленого на них спеціального обладнання чи механізмів. Розрізняють транспортні засоби комерційного призначення, транспортні засоби особистого користування, трубопроводи та лінії електропередачі.

ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ КОМЕРЦІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ – будь-яке судно (у тому числі самохідні й несамохідні ліхтери та баржі, а також судна на підводних крилах), судно на повітряній подушці, повітряне судно, автотранспортний засіб (моторні транспортні засоби, причепа, напівпричепа) чи рухомий склад залізниці, які використовують у міжнародних перевезеннях для платного транспортування осіб або для платного чи безоплатного промислового чи комерційного транспортування товарів разом із їхніми звичайними запасними частинами, приладдям та устаткуванням, а також мастилом і паливом, що містяться у звичайних баках упродовж транспортування разом із транспортними засобами комерційного призначення.

ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ ОСОБИСТОГО КОРИСТУВАННЯ – наземні транспортні засоби товарних позицій 8702, 8703, 8704 (загальною масою до 3,5 тонн), 8711 згідно з УКТ ЗЕД та причепа до них товарної позиції 8716 згідно з УКТ ЗЕД, плавучі засоби та повітряні судна, що зареєстровані на території відповідної країни, перебувають у

власності або тимчасовому користуванні відповідного громадянина та які ввозить або вивозить цей громадянин у кількості не більше однієї одиниці на кожен товарну позицію виключно для особистого користування, а не для промислового або комерційного транспортування товарів чи пасажирів за плату або безоплатно.

ТРЕТЯ БЕЗПЕЧНА КРАЇНА – 1) країна, у якій шукач притулку потенційно може мати доступ до ефективного режиму надання притулку і в якій він фізично може бути присутнім до прибуття в країну, у яку він подає заявку на притулок; 2) країна, у якій особа перебувала до прибуття в Україну, крім випадків транзитного проїзду через територію такої країни, і могла звернутися з клопотанням про визнання її біженцем чи особою, яка потребує додаткового захисту, оскільки така країна: а) дотримується міжнародних стандартів із прав людини у сфері притулку, установлених міжнародно-правовими актами універсального й регіонального характеру, включаючи норми про заборону тортур, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; б) дотримується міжнародних принципів стосовно захисту біженців, передбачених Конвенцією про статус біженців 1951 року і Протоколом щодо статусу біженців 1967 року, та стосовно осіб, які потребують додаткового захисту; в) має національне законодавство у сфері притулку та біженців, і її відповідні державні органи визначають статус біженця та надають притулок; г) забезпечить особі ефективний захист проти вислання та можливість звертатися за притулком і користуватися ним; д) погоджується прийняти особу й забезпечити їй доступ до процедури визначення статусу біженця чи надання додаткового захисту (Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»).

ТРЕТЯ КРАЇНА – країна, яка не є країною походження іноземця або особи без громадянства (Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»; Закон України «Про прикордонний контроль»).

ТРУДІВНИК-МІГРАНТ – 1) особа, яка була, є або має намір бути залученою до оплачуваної діяльності в країні, громадянином якої вона не є (Конвенція ООН про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей); 2) особа, яку країна, що приймає, допускає до оплачуваної економічної діяльності в її межах. Термін перебування в країні в цьому випадку обумовлюється видом працевлаштування.

ТУРИСТ – особа, яка відвідує країну тимчасового перебування в лікувально-оздоровчих, рекреаційних, пізнавальних, фізкультурно-

спортивних, професійно-ділових, релігійних та інших цілях без заняття діяльністю, пов'язаною з отриманням доходу від джерел у країні (місці) тимчасового перебування, на період від 24 годин до 6 місяців підряд або здійснює не менше однієї ночівлі в країні (місці) тимчасового перебування.

У

УГОДА ПРО СПРОЩЕННЯ ОФОРМЛЕННЯ ВІЗ – угода, укладена на основі взаємності між ЄС та країною, що не входить до ЄС, яка полегшує видачу віз для поїздки на термін не більше 90 днів протягом 180 днів для громадян Європейського Союзу та третьої країни-учасниці угоди. Часто такі угоди укладають спільно з угодами про реадмісію.

УГОДИ ДВОСТОРОННІ ПРО СПІВРОБІТНИЦТВО В ГАЛУЗІ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ – формальні механізми взаємодії між державами, які по суті є юридичними зобов'язаннями, пов'язаними з міждержавним співробітництвом у галузі трудової міграції. Цей термін також використовують для опису менш формальних домовленостей між державами-учасницями угоди, що регулюють пересування робочої сили, а також між рядом інших суб'єктів, включаючи окремі міністерства, організації роботодавців.

УКРАЇНСЬКЕ ЕТНІЧНЕ ПОХОДЖЕННЯ (визначення в Україні) – належність особи або її предків до української нації та визнання нею України батьківщиною свого етнічного походження (Закон України «Про правовий статус закордонних українців»).

УМОВИ ДЛЯ РЕАДМІСІЇ – умови, указані в угоді про реадмісію, що доводять або припускають: 1) громадянську належність особи (стосовно громадян запитованої держави); 2) факт в'їзду громадянина третьої країни або особи без громадянства з території запитованої держави в державу, що запитує.

УМОВИ ПРАЦІ – сукупність факторів трудового процесу та виробничого середовища, у якому відбувається трудова діяльність людини, що впливають на її здоров'я та працездатність у ході праці, а також установлені відповідно до законодавства країни, що приймає, тривалість робочого часу й часу відпочинку, порядок надання оплачуваних відпусток, оплата праці та інші умови.

УМОВИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ДОГОВОРУ (контракту)

– умови, узгоджені контрагентами до укладення договору, які вносять до тексту договору (контракту). Регулюють відносини сторін у разі виконання договору (контракту) та встановлюють взаємні вимоги, права, обов'язки.

УМОВНЕ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ОПОДАТКУВАННЯ МИТНИМИ ПЛАТЕЖАМИ – звільнення від сплати нарахованого податкового зобов'язання в разі поміщення товарів у митний режим за умови дотримання його вимог.

УПЕРЕДЖЕНЕ СТАВЛЕННЯ, АБО ЗАБОБОНИ – у широкому сенсі може розумітися як негативне ставлення, нетерпимість або ненависть до конкретної групи осіб. Ця група повинна мати спільні риси, що є незмінними чи фундаментальними, наприклад, расова або національна належність, мова, релігія, громадянство, сексуальна орієнтація чи інші ознаки. Попередження та реагування на злочини ненависті.

УПОВНОВАЖЕНА ОСОБА – особа, яка на підставі договору або належно оформленого доручення, виданого декларантом, наділена правом від його імені вчиняти дії, пов'язані з проведенням митних формальностей, щодо товарів, транспортних засобів комерційного призначення.

УПОВНОВАЖЕНИЙ БАНК – будь-який комерційний банк, офіційно зареєстрований на території України, який має ліцензію Національного банку України на проведення валютних операцій, а також здійснює валютний контроль операцій своїх клієнтів.

УПОВНОВАЖЕНИЙ ІЗ ПРАВ ЛЮДИНИ (визначення в Україні) – особа, яка здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції (Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»).

УПРАВЛІННЯ КОРДОНАМИ – сприяння дозволеному руху різних потоків осіб: ділових людей, туристів, мігрантів, біженців; виявлення та запобігання незаконному в'їзду іноземців у певну країну. Заходи з управління кордонами включають застосування державами візових вимог, санкцій до транспортних компаній, які незаконно ввозять іноземців у країну, а також визначення процедур із перетину кордонів. Міжнародні стандарти вимагають збалансованого підходу між сприянням в'їзду законослухняних осіб, які подорожують, та запобіганням в'їзду осіб, що намагаються потрапити до країни з неправдивими намірами або з невідповідними документами.

УПРАВЛІННЯ КОРДОНАМИ ІНТЕГРОВАНЕ – комплекс заходів,

що передбачає координацію діяльності компетентних державних органів із забезпечення безпеки та відкритості державного кордону; забезпечення охорони державного кордону, пропуску в установленому порядку через державний кордон осіб, транспортних засобів і товарів, провадження інформаційної та оперативно-розшукової діяльності, проведення аналізу ризиків та здійснення запобіжних заходів; провадження суб'єктами інтегрованого управління кордонами діяльності із запобігання, виявлення, розкриття та розслідування транскордонних злочинів; створення чотирирівневої системи контролю за в'їздом та перебуванням в Україні іноземців та осіб без громадянства; забезпечення міжнародного, прикордонного та міжвідомчого співробітництва.

УПРАВЛІННЯ МІГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ (управління міграцією) – різні державні функції в межах національної системи, спрямовані на гуманне та впорядковане управління транскордонною міграцією, зокрема управління процесами в'їзду та перебування іноземців усередині країни, захист біженців та інших осіб, які потребують захисту. Передбачає спланований підхід до розробки політики, законодавчих та адміністративних вирішень основних міграційних питань.

УПУЩЕНА ВИГОДА – дохід або прибуток, який міг би одержати суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності в разі здійснення зовнішньоекономічної операції і який він не одержав унаслідок дії обставин, що не залежать від нього, якщо розмір його передбачуваного доходу або прибутку можна обґрунтувати.

УСНЕ ОПИТУВАННЯ ГРОМАДЯН ТА ПОСАДОВИХ ОСІБ ПІДПРИЄМСТВ – отримання посадовою особою органу доходів і зборів інформації, що має значення для здійснення митного контролю, від осіб, які володіють такою інформацією.

УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ – дії платників податків, спрямовані на їх несплату шляхом заниження доходу та оцінки майна або повного приховування останнього.

Ф

ФАКТОРИ, ЯКІ СТИМУЛЮЮТЬ МІГРАЦІЙНИЙ ВІДТІК (відштовхувальні фактори), – умови та обставини в країні походження, які змушують або стимулюють її жителів до еміграції. До таких факторів можуть належати політичні, расові чи релігійні переслідування, війна, безробіття, техногенні катастрофи і т. д.

ФАКТОРИ, ЯКІ СТИМУЛЮЮТЬ МІГРАЦІЙНИЙ ПРИТІК (притягувальні фактори), – умови та обставини, які стимулюють імміграцію до певної країни (що є «привабливою» для іммігрантів). До таких факторів можуть належати високі стандарти життя: високі зарплати, попит на робочу силу, політична та релігійна свобода і т. д.

ФІНАНСУВАННЯ ЕКСПОРТУ – кредитування експортних поставок, яке здійснюють шляхом наданням позики покупцеві продавцем або банком, що його забезпечує.

ФОРМА МІГРАЦІЇ – група міграційних переміщень, об'єднаних спільними формальними ознаками.

ФОРМАТО-ЛОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ – автоматизована перевірка правильності заповнення даних митних декларацій та повернення результатів перевірки; перевірка митних декларацій та інших документів на достовірність та законність; здійснення статистичного, валютного контролю, контролю нарахованих митних платежів, контролю правильності застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

ФРИТРЕДЕРСТВО – політика вільної торгівлі, за якої митні органи виконують переважно реєстраційні функції та не стягують імпорتنі та експортні мита, не встановлюють обмеження на зовнішньоторговельний обіг.

ФРОНДИЛЬЄРИ – громадяни однієї держави, які щодня (рідше – щотижня) від'їжджають на роботу в сусідню державу й повертаються в той самий день назад у країну постійного проживання.

ФРОНТЕКС – Європейське агентство з управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах держав-членів Європейського Союзу; є спеціалізованою та незалежною установою, якій доручено координувати оперативну співпрацю між державами-членами в галузі забезпечення безпеки кордонів. ФРОНТЕКС доповнює національні системи управління кордонами держав-членів.

ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ – це нормативно закріплені напрями діяльності Державної міграційної служби України, які спрямовані на виконання її завдань.

Х

ХАЙФЕНЕЗАЦІЯ ЕТНІЧНА ВЕРТИКАЛЬНА – мультиетнічна ідентичність, яка базується на основі вибіркових чи широких відносин, у яких передбачено, що членство (партнерство) обох сторін будується синхронно. Носій такої ідентичності може, скажімо, претендувати на субідентичність у межах більшого соціального колективу (наприклад, італоамериканець може входити до групи американців італійського походження).

ХАЙФЕНЕЗАЦІЯ ЕТНІЧНА ГОРИЗОНТАЛЬНА – мультиетнічна ідентичність, яка базується на парасолькових категоріях того самого ієрархічного рівня: скажімо, особа в результаті міжетнічного шлюбу водночас може бути італійцем і китайцем, протестантом та католиком.

ХВИЛІ МІГРАЦІЙНІ (міграційні етапи) – масові міграції населення протягом тривалого часового лагу, зумовлені відставанням НТП, війнами, міграцією капіталу тощо.

ХВИЛІ ЧИСЕЛЬНОСТІ МІГРАЦІЇ – характерна для всіх різновидів переселення видозміна кількості осіб, що вибувають та прибувають, причому як у всепланетарному масштабі, так і на окремих міграційних напрямках, у конкретному історичному часі та в межах певних національних територій. Такі хвилі означають інтенсивність процесу міграції, свідчать про рух іноземців та осіб без громадянства від однієї країни до іншої. Із метою визначення та фіксації хвиль застосовують математичні та соціологічні методи, включно з моделюванням і прогнозуванням міграційних тенденцій. Хвилі чисельності міграції виникають спонтанно та бувають масштабними за розмірами, якщо на певних територіях можливі: збройні конфлікти; природні та соціальні катастрофи; політичні або релігійні переслідування; соціально-економічні кризи; громадянські війни та соціальні протистояння.

Ц

ЦЕНТР ПРИТЯЖІННЯ РОБОЧОЇ СИЛИ – регіон, у який прибуває багато мігрантів, оскільки він має певні привабливі для них особливості.

ЦЕСІЯ – передача іншим особам своїх зобов'язань (боргу).

Ч

ЧИСЕЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ СЕРЕДНЬОРІЧНА – розраховують як середнє арифметичне з чисельності населення на початок і кінець календарного року.

ЧЛЕНИ СІМ'Ї (іноземця або особи без громадянства) – 1) особи, які перебувають у шлюбі з трудівниками-мігрантами або у таких відносинах із ними, які, згідно із застосовним правом, можуть бути прирівняні до шлюбу, а також діти, що перебувають на їх утриманні, та інші особи, які визнано членами сім'ї згідно із застосовним законодавством або двома багатосторонніми угодами між відповідними державами (Ст. 4 Міжнародної конвенції про захист всіх робітників-мігрантів і членів їх сімей, 1990 р.); 2) чоловік (дружина), неповнолітні діти, у тому числі неповнолітні діти чоловіка (дружини), непрацездатні батьки та інші особи, яких вважають членами сім'ї відповідно до права країни походження (Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»).

ЧЛЕН СІМ'Ї ТРУДІВНИКА-МІГРАНТА – особа, що перебуває у шлюбі з трудівником-мігрантом, а також діти, які перебувають на його утриманні, та інші особи, яких визнають членами сім'ї відповідно до законодавства країни, що приймає.

Ш

ШЕНГЕНСЬКА КОНВЕНЦІЯ – Конвенція про застосування Шенгенської угоди, доповнює Шенгенську угоду та встановлює гарантії й механізми реалізації свободи пересування.

ШЕНГЕНСЬКА ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА (SIS) – спільна (для

держав-членів ЄС, а також Ісландії, Норвегії та Швейцарії) інформаційна система, яка дає можливість відповідним органам кожної країни, шляхом процедури автоматизованого пошуку, отримувати доступ до попереджень щодо осіб та речей із метою прикордонних, митних, правоохоронних та інших перевірок у контексті застосування Шенгенської угоди.

ШЕНГЕНСЬКА УГОДА – угода, підписана 14 червня 1985 року між Бельгією, Францією, Німеччиною, Люксембургом і Нідерландами, за якою країни домовилися, що будуть поступово скасовувати контроль на спільних кордонах та забезпечувати свободу пересування.

ШЕНГЕНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО – Шенгенська угода та Шенгенська конвенція, а також правила, ухвалені на основі цих документів, як і відповідні додаткові угоди. Із 1999 року вони стали частиною інституційної та законодавчої бази Європейського Союзу на основі Протоколу до Амстердамської угоди.

ШКАЛА ГУТТМАНА (Louis Guttman) – шкала, названа за ім'ям її винахідника Луїса Гуттмана, за якою твердження вибудовані таким чином, що індивід, погоджуючись із першим твердженням, автоматично погоджується і з наступним. Відповіді ранжуються за таким принципом – від найменш гострих до найбільш гострих. Наприклад: «Ви готові допустити іммігрантів на поселення у Вашій країні? Ви готові допустити іммігрантів на поселення у Вашій комуні? Ви готові допустити іммігрантів на поселення з Вами по сусідству? Ви готові прийняти іммігранта як найближчого сусіда? Чи дозволили б Ви одружитися Вашій дитині з іммігрантом (вийти заміж за іммігранта)?» Шкала найефективніше працює в конструюванні соціальних дистанцій, організаційних ієрархій та еволюційних стадій.

ШКАЛА СОЦІАЛЬНОЇ ДИСТАНЦІЇ БОГАРДУСА (Emory S. Bogardus) – тестова психологічна шкала, розроблена американським психологом і соціологом Еморі С. Богардусом для емпіричного вимірювання готовності (бажання) людей брати участь у соціальних контактах різної міри близькості з членами різних соціальних груп, зокрема расових та етнічних. Згідно з цією шкалою, респондентам ставлять запитання, пов'язані з мірою їхньої налаштованості на взаємодію з представниками певних расових чи етнічних спільнот. Шкала має діапазон від 1.00 до 7.00, де 1.00 означає, що між групами чи індивідуумами не існує жодної соціальної дистанції. Серед можливих контактів, які з'ясовують за цією шкалою («я допускаю представників інших соціальних, у нашому випадку расових та етнічних, груп як...»), такі: 1) близьких родичів –

членів сім'ї (1.00); 2) моїх близьких друзів (2.00); 3) сусідів на тій же вулиці (3.00); 4) колег по роботі (4.00); 5) громадян моєї країни (5.00); 6) лише як відвідувачів моєї країни (6.00); 7) узагалі не допускаю в мою країну (7.00). Шкалу Е. Богардуса успішно застосовували в 1925, 1946, 1956, 1966 рр. Українські дослідники активно користуються шкалою Богардуса, зокрема в соціальному моніторингу Інституту соціології НАН України «Українське суспільство».

ШЛЮБ ІЗ РОЗРАХУНКУ – вид шлюбу (батьківства або всиновлення), який укладають із єдиною метою в'їзду або поселення в державі.

ШТРАФ – покладення на особу, яку притягують до адміністративної відповідальності за правопорушення, обов'язку сплатити до державного бюджету грошові кошти в сумі, визначеній Митним кодексом залежно від виду та характеру вчиненого правопорушення.

ШТРАФНІ САНКЦІЇ – грошові штрафи та пені, які стягують із платників за порушення митного законодавства.

ШУКАЧ ПРИТУЛКУ – особа, яка бажає бути допущеною в країну як біженець, подала заяву на визнання статусу біженця та очікує на рішення відповідно до чинних міжнародних та національних законодавчих норм. У разі відмови вона повинна покинути країну і може бути видворена з неї так само, як і будь-який інший іноземець, що незаконно перебуває на її території, за винятком випадків, коли дозвіл залишитися видають із гуманітарних чи інших причин.

Я

ЯКНАЙКРАЩЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ – принципи і правила для визначення широкого спектру питань, пов'язаних із добробутом дітей, які можуть виникнути в разі розлучення батьків або в інших випадках роз'єднання з батьками. Повинні включати принцип єдності сім'ї, благополуччя та соціальний розвиток неповнолітнього, захист і безпеку думки неповнолітнього відповідно до його / її віку і зрілості.

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ТЕРМІНІВ

- абсорбція етнічна – 14
авіаційний перевізник (авіаперевізник) – 14
автоматизована (автоматична) система ідентифікації – 14
автоматизована (автоматична) система ідентифікації відбитків пальців – 14
автоматизований (автоматичний) обмін даними – 14
автоматизований (автоматичний) прикордонний контроль – 14
автомобільно-залізничні перевезення – 15
автономія – 15
автономія національно-культурна – 16
автосегрегація – 16
агент із митного оформлення – 16
агломерація – 16
агломерація міська – 16
адаптація мігрантів – 16
адаптація соціальна – 17
адвентивність – 17
адміністративна відповідальність у міграційному праві – 17
адміністративне правопорушення – 17
адміністративне стягнення – 17
адміністративний арешт – 17
адміністративно-правовий механізм регулювання міграції – 18
адмісія (дозвіл на в'їзд до країни, допуск) – 18
акліматизація – 18
аккультурація – 18
аккультурація інтерактивна – 19
аккультурація туземного походження – 19
альтернативи імміграційному ув'язненню – 19
амбівалентність – 19
«американська мозаїка» – 20
«американська симфонія» – 20
аналіз прогалин та потреб – 20
англоконформізм – 20
анексія – 20
анкета візова – 20
анклав – 20

- анклав етнічний – 120
- апартеїд – 21
- апатрид – 21
- апеляція – 21
- аплікант – 21
- ареал проживання – 21
- асиміляція – 21
- асиміляція етнічна – 22
- асиміляція людських спільнот – 22
- асиміляція «посиленого тиску» – 22
- багаж – 22
- багажна квитанція – 22
- багатоетнічність (поліетнічність, мультиетнічність) – 22
- багатокультурність – 22
- банківська гарантія – 23
- бартер – 23
- бартерна (товарообмінна) операція
у галузі зовнішньоекономічної діяльності – 23
- безвізовий режим між Україною та Європейським Союзом – 23
- безконтактна інтегральна схема (мікрочип) – 23
- безмитна торгівля – 23
- безмитне ввезення – 24
- безпечна країна походження – 24
- безпечне повернення – 24
- безробіття – 24
- безробіття добровільне – 24
- безробіття офіційно зареєстроване – 25
- безробіття приховане – 25
- безробіття структурне – 25
- безробіття фрикційне – 25
- безробіття циклічне – 25
- бідність – 25
- біетнічність – 25
- біетнор – 25
- біженець – 25
- біженець мандатний – 26
- біженці в русі – 26
- біженці де-факто – 26
- біженці «сюр плас» (біженці на місці) – 26
- білінгвізм – 26

біометричні дані – 27
біометричні паспорти (електронні паспорти) – 2
біометрія – 27
біржова ціна – 27
блакитна картка Єс – 27
бодмерея – 28
бонітет міграції – 28
валюта – 29
валюта контракту (договору, угоди) – 29
валюта платежу – 29
валюта ціни – 29
валютне застереження – 29
валютне регулювання – 29
валютні обмеження – 29
валютні цінності – 29
вексель – 30
вигаданий документ – 30
видворення – 30
видворення масове – 30
визначення статусу біженця – 30
виїзд за кордон у приватних справах – 30
виїзний туризм – 31
виконавчий протокол (імплементацийний) – 31
вилучення – 31
вина – 31
витік мізків (відтік висококваліфікованих працівників) – 31
відклик заяви – 31
відмова на користь держави – 31
відтворення робочої сили – 31
відтік інтелекту – 31
відшкодування податку – 32
віза – 32
віза ділова – 32
віза для в'їзду з метою культурного та спортивного обміну – 33
віза для в'їзду з метою туризму – 33
віза для науковців – 33
віза імміграційна – 33
віза транзитна – 33
віза шенгенська – 33
візова етикетка – 34

вільна економічна зона – 34
вільна митна зона – 34
вільна торгівля – 35
вільний вибір місця проживання чи перебування – 35
вільний обіг – 35
віртуальне робоче місце – 35
в'їзний туризм – 35
внутрішньоетнічна консолідація – 35
возз'єднання сім'ї – 36
вразлива група – 36
всесвітній перепис населення – 36
всиновлення (удочеріння) – 36
гарантійний строк – 37
«гарячі» робочі місця – 37
гастарбайтер – 37
геногеографія – 37
геноцид – 37
географія населення – 37
гето – 38
гето етнізоване – 38
глобалізація – 38
гомогенізація – 38
гомогенізація етнічна – 39
господарська діяльність – 39
«готельна система» – 39
грін-кард (грін-картка, «зелена картка») – 39
громадянин – 39
громадянин третьої держави (країни) – 39
громадянин України – 39
громадянство – 39
громадянство України – 40
гуманітарне право – 40
гуманітарний захист – 40
деградація людини – 40
деетнізація – 40
дезурбанізація – 40
декларант – 41
декларація про відмову від іноземного громадянства – 41
декларація про відсутність іноземного громадянства – 41
декларування – 41

- декультурація – 41
- делікатні (чутливі) дані – 41
- демографічна історія – 41
- демографічне омолодження – 41
- демографія – 41
- демоскопія – 42
- демпінг – 42
- депопуляція – 42
- депортація – 42
- депривація – 42
- депривація етнічна – 42
- депривація у дітей – 42
- держава перебування – 42
- держава транзиту – 43
- державна митна політика – 43
- державна митна справа – 43
- Державна міграційна служба України – 43
- державне мито – 43
- державне регулювання міжнародної міграції робочої сили (регулювання міжнародної міграції) – 43
- десегрегація – 44
- дискримінація – 44
- дискримінація непряма – 45
- дискримінація пряма – 45
- дистантна сім'я – 46
- дитина – 46
- дитина, розлучена із сім'єю – 46
- діаспора – 46
- діаспора глобальна – 46
- діаспора мобілізована – 46
- діаспора пролетарська – 47
- діаспора українська – 47
- діаспора цифрова – 47
- діти трудових мігрантів – 47
- добробут – 47
- добровільне повернення – 47
- довідка про подання особою заяви про надання їй статусу біженця – 48
- договір комісії – 48
- договір консигнації – 48
- договір про реадмісію – 48

додаткова декларація – 48
дозвіл на застосування праці іноземців та осіб без громадянства – 48
дозвіл на проживання – 49
документальна перевірка – 49
документ № 9303 – 49
документ, що посвідчує особу – 49
доміцилій – 49
дохід трудовий – 49
доходи трудових мігрантів – 49
Дублінський III регламент – 49
екзогамія – 50
екзоетнік – 50
екологічні біженці (техногенні біженці) – 51
економіка високої заробітної плати – 51
економіка етнічна – 51
економіка знань – 51
ексклюзія – 52
експатріанти – 52
експатріація – 52
експертна оцінка – 52
експлуатація – 52
експорт (експорт товарів) – 52
експорт (імпорт) капіталу – 52
експортна квота – 53
експортне мито – 53
екстрадиційний арешт – 53
екстрадиція (видача затриманої особи) – 53
елементи захисту документів – 53
ембарго – 53
емігрант – 53
емігрант легальний – 53
еміграція – 53
еміграція регіональна – 53
ендогамія – 54
етнізація – 54
етніцизація – 54
етнічна антипатія – 55
етнічна дивергенція – 55
етнічна дисперсизація – 55
етнічна категорія – 55

- етнічна мафія – 55
- етнічна мігрантська спільнота – 56
- етнічна парціація – 56
- етнічна псевдоменшина – 56
- етнічна сепарація – 56
- етнічна сецесія – 56
- етнічне коріння – 56
- етнічне пограниччя – 56
- етнічне профілювання (профайлінг, етнічновибірковий підхід) – 56
- етнічний макрокосм – 57
- етнічний сплав – 57
- етнічний чужинець – 57
- етнічні ресурси – 57
- етнобарби – 57
- етногравітація – 57
- етнодемографія – 58
- етноконвергенція – 58
- етнолект – 58
- етнопсихологічна дистанція – 58
- етнофор – 58
- ефективність економічної міграції – 58
- ефективність експорту – 59
- ефективність імпорту – 59
- ефективність міграційних процесів – 59
- ефективність соціальної міграції – 59
- євразійська теорія міграції культур – 59
- Євростат – 60
- Європейське бюро з надання притулку – 60
- Європейська конвенція про права людини – 60
- Європейська міграційна мережа (ЄММ) – 60
- Європейський соціальний фонд (ESF) – 60
- єдиний дозвіл – 61
- «єдність у різноманітності» – 61
- життєвий цикл сім'ї – 61
- жєневська конвенція про статус біженців – 61
- заборона щодо подальшого в'їзду в країну – 61
- завдання Державної міграційної служби України – 62
- загальна декларація прав людини – 62
- зайнятість неповна – 62
- зайнятість нерегламентована – 62

- зайнятість повна – 62
зайнятість продуктивна – 62
законодавство демографічне – 63
законодавство міграційне – 63
законодавство у сфері міграції – 63
закордонний українець – 63
запит стосовно здійснення реадмісії – 63
запитувана держава – 63
застререження – 63
застереження захисні – 64
затримання (тримання під вартою) – 64
захист – 64
захист персональних даних – 64
заходи нетарифного регулювання
зовнішньоекономічної діяльності – 64
заява – 64
заява про визнання біженцем або особою,
яка потребує додаткового захисту – 65
заявник – 65
заявник на міжнародний захист – 65
збіг (у біометрії) – 65
збір – 65
здоров'я – 65
«земля батьків» – 65
злочини ненависті – 65
зміна статусу – 66
змішані потоки (змішана міграція) – 66
знеособлення персональних даних – 66
знищення, або руйнування – 66
зона вільної торгівлі – 66
зона митного контролю – 66
зона спрощеного митного контролю – 67
зони етноконтактні – 67
ідентифікація (пошук одного з багатьох) – 67
ідентичність особи – 67
ікао – 67
іммігрант – 67
імміграція – 68
імміграційне затримання (утримання під вартою) – 68
імпорт – 68

- імпортер – 68
- імпортна квота – 68
- імпортна ліцензія – 68
- іноземець – 69
- іноземна валюта – 69
- іноземна юридична особа – 69
- іноземні інвестиції – 69
- інституційна розбудова (розбудова спроможності) – 69
- інституційна теорія – 69
- інтеграція – 70
- інтеграція місцева (біженців) – 70
- інтеграція політико-правова – 70
- інтеграція соціально-економічна – 70
- інтеграція стимулятивна – 70
- інтеграція факультативна – 70
- інтегроване управління кордонами
(інтегрований прикордонний менеджмент) – 70
- інтенсивність вибулого населення – 71
- інтенсивність прибулого населення – 71
- інтеркультуралізм – 71
- інтернаціоналізація – 71
- Інтерпол (Міжнародна організація кримінальної поліції (МОКП)) – 71
- «іншування» – 72
- іредента – 72
- іредентизм – 72
- ісламофобія – 72
- істотний недолік – 73
- каботаж – 73
- канадизація – 73
- «канадська мозаїка» – 73
- канали просторової мобільності – 73
- канали трудової міграції – 74
- канцелінг – 74
- карго – 74
- квота імміграції – 74
- квота робочих місць – 74
- квотування – 74
- класифікація міграцій – 74
- коефіцієнт ефективності міграції населення – 74
- коефіцієнт інтенсивності вибуття – 74

коефіцієнт інтенсивності механічного руху – 74
коефіцієнт міграційних зв'язків – 75
коефіцієнт народжуваності сумарний – 75
коефіцієнт потужності міжрайонних міграційних потоків – 75
коефіцієнт результативності міграції – 75
компетентні органи – 75
конкурентоспроможність трудового потенціалу – 75
консолідація – 75
консолідація міжетнічна – 76
консульська посадова особа – 76
консульський захист – 76
консульські функції – 76
контактна інтегральна схема (мікрочип) – 76
контактний пункт (консультаційний пункт) – 77
контрабанда – 77
контроль міграційний – 77
контроль на кордоні – 77
контрольовані прикордонні райони – 77
конфіскація – 78
конформізм – 78
концепція кордонів ф. тернера – 78
концепція «третього компонента» («третьої сили») – 78
кордон – 78
кордон зелений – 78
країна громадянської належності – 78
країна-експортер (донор) робочої сили – 78
країна-імпортер (реципієнт) робочої сили – 79
країна попереднього постійного проживання – 79
країна постійного (звичайного) проживання – 79
країна постійного проживання особи без громадянства – 79
країна походження – 79
країна призначення – 79
країна, що приймає – 79
кроскультурний менеджмент (міжкультурний менеджмент) – 79
ксенофобія – 80
культура – 80
культурна акретація – 80
культурна орієнтація – 80
культурне розмаїття – 81
культурний дуалізм – 81

- легалізація – 81
- лідери-акомодалісти – 81
- лінія паспортного контролю – 81
- людський потенціал мігранта – 81
- майнові податки – 82
- маргіналізація – 82
- маргінальність етнічна – 82
- марнування мізків (нерациональне невикористання потенціалу висококваліфікованих іммігрантів) – 82
- масовий наплив – 82
- машинозчитувана зона (МЗЗ) – 82
- машинозчитувані паспорти / проїзні документи – 82
- межі морського порту – 83
- менталітет – 83
- меншина безправна – 83
- меншина виселена – 83
- меншина глобальна – 83
- меншина емігрантська – 83
- меншина етнічна – 83
- меншина етнокультурна – 84
- меншина етнонаціональна – 84
- меншина іммігрантська – 84
- меншина колоніальна – 84
- меншина мовна – 84
- меншина нетрадиційна – 85
- меншина регіональна – 85
- меншина релігійна – 85
- «меншина спеціальна» – 86
- мережі діаспорні – 86
- мережі етнічні соціальні – 86
- мережі просторової мобільності – 86
- мета – 86
- метод вивчення міграцій – 86
- методи правового впливу на міграційні процеси в Україні – 87
- механізми регулювання просторової мобільності населення – 87
- мешканці прикордонної зони – 87
- митна пільга – 87
- митний брокер (посередник) – 87
- митний контроль – 88
- митний кордон – 88

- митний пост – 88
- митний режим – 88
- митниця – 88
- мито – 89
- мито автономне – 89
- мито адвалорне – 89
- мито компенсаційне – 89
- мито конвенційне (договірне) – 89
- мито сезонне – 89
- мито спеціальне – 89
- мігрант – 90
- мігрант довгостроковий – 90
- мігранти вимушені – 90
- мігранти висококваліфіковані працюючі (мігранти кваліфіковані) – 90
- мігранти легальні – 90
- мігранти напівлегальні – 90
- мігранти нелегальні – 90
- мігранти політичні – 91
- мігранти поселені – 91
- мігранти працевлаштовані – 91
- мігранти працюючі, пов'язані з реалізацією проєкту – 91
- мігранти-професіонали – 91
- мігранти транзитні – 91
- мігранти, що працюють за контрактом – 91
- мігранти, що працюють тимчасово – 92
- мігрант із неврегульованим статусом – 92
- мігрант короткостроковий – 92
- мігрант незаконний – 92
- мігрантофобія – 92
- мігрант таємний – 92
- мігрант трудовий – 92
- мігрант трудовий прикордонний – 93
- мігрант трудовий сезонний – 93
- міграційна активність населення – 93
- міграційна амністія – 93
- міграційна когорта – 93
- міграційна ситуація – 93
- міграційна установка – 93
- міграційне право – 93
- міграційний капітал – 94

- міграційний простір – 94
- міграційний профіль – 94
- міграційний цикл – 94
- міграційні облігації – 94
- міграційні послуги – 94
- міграція – 95
- міграція ближня – 95
- міграція валова (брутто-міграція) – 95
- міграція вдала – 95
- міграція вимушена – 95
- міграція внутрішньорегіональна (внутрішня) – 95
- міграція впорядкована – 95
- міграція далека – 95
- міграція ділова – 95
- міграція добровільна (суверенна) – 95
- міграція екологічна – 96
- міграція економічна – 96
- міграція зворотна – 96
- міграція інтелектуальна – 96
- міграція капіталу – 97
- «міграція кліматична» – 97
- міграція маятникова («човникова», прикордонна) – 97
- міграція міждержавна – 97
- міграція міжрегіональна – 97
- міграція напівлегальна – 97
- міграція нерегульована – 97
- міграція незаконна – 97
- міграція нелегальна – 98
- міграція організована примусова політична – 98
- міграція підтримана (організована міграція) – 98
- міграція політична – 98
- міграція примусова – 98
- міграція робочої сили міжнародна – 99
- міграція тимчасова – 99
- міграція транзитна – 99
- міграція транскордонна – 99
- міграція транснаціональна – 99
- міграція трудова – 100
- міграція трудова зовнішня – 100
- міграція трудова міжнародна – 100

- міграція туристична – 100
- міграція циркулярна – 100
- міжкорпоративно переведений працівник – 100
- міжнародна допомога – 100
- міжнародна кооперація – 100
- міжнародний захист – 101
- міжнародний мінімальний стандарт – 101
- міжнародний тероризм – 101
- міжнародний туризм – 101
- міжнародні транспортні коридори (МТК) – 101
- множинне громадянство (біпатризм, полігромадянство) – 102
- мобільність – 102
- мобільність академічна – 102
- мобільність освітня – 102
- мобільність просторова – 102
- мобільність робочої сили – 102
- мобільність соціального захисту трудових мігрантів – 102
- мова ненависті – 103
- моделі соціального захисту населення – 103
- модель інтеграції інтерактивна – 103
- модель інтеграції моністична – 103
- модель інтеграції плюралістична – 103
- монополія – 103
- монопольна ціна – 103
- мотив – 103
- мотивація міграційна – 104
- мотивація міграційно-трудова – 104
- мотиви міграційні економічні – 104
- мотиви міграційні психологічні – 104
- мотиви міграційні соціальні – 104
- мулати – 104
- мультикультуралізм – 104
- навігаційний період – 104
- надання притулку – 105
- найкращі практики – 105
- напрями міжнародної міграції робочої сили – 105
- народ – 105
- народонаселення – 105
- населення автохтонне – 105
- населення алохтонне – 106

- населення економічно активне – 106
- населення зайняте – 106
- натуралізація – 106
- національний режим – 106
- національний суверенітет – 106
- національність – 106
- наявна кількість – 107
- наявна кількість імігрантів – 107
- «небезпечна багатокультурність» – 107
- невід’ємний – 107
- негромадянин (чужинець) – 107
- недискримінація – 107
- незаконне ввезення мігрантів – 108
- незаконне перетинання – 108
- неповнолітній – 108
- неповнолітній без супроводу – 108
- нерезиденти – 108
- нова батьківщина – 109
- номадизм – 109
- нонрефулмент – 109
- нормативно-правове регулювання діяльності Державної міграційної служби України – 109
- об’єкт міграційного права – 110
- облік населення – 110
- обмін інтелектами (циркуляція розумів) – 110
- обовязки Державної міграційної служби України – 110
- обробка персональних даних – 110
- омбудсмен, або омбудсман – 110
- оптація – 110
- організація прийому – 111
- основні права людини – 111
- особа без громадянства – 111
- особа внутрішньо переміщена – 111
- особа, яка потребує додаткового захисту – 111
- особа, яка шукає захисту в Україні – 112
- особи вразливі – 112
- особистий огляд – 112
- особисті речі – 112
- особи, що належать до компетенції управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) – 113

особи, які потребують тимчасового захисту – 113
осудність – 113
офіцер зв'язку з питань імміграції – 113
охорона державного кордону – 113
охорона праці – 113
палермські протоколи – 114
Панель «Східного партнерства» з питань міграції та притулку – 114
пасажир – 114
паспорт – 114
паспорт громадянина України – 114
паспорт громадянина України для виїзду за кордон – 114
паспортний документ – 114
паспорт ООН – 114
пеня – 115
первинний документ – 115
перевищення строку перебування – 115
перевізник – 115
перевірка (верифікація) – 115
перевірка документів та відомостей – 115
переказ валютних коштів за межі України – 115
перекази коштів – 115
перекази приватні неоплачені – 115
переміщення через митний кордон держави – 116
переселення біженців – 116
персоналізація документів, що посвідчують особу – 116
персональні дані – 116
перша країна притулку – 116
підписка про невиїзд – 116
підробка, незаконні зміни в документі – 116
підробка, несанкціоноване виготовлення – 117
підходи до дослідження міграції – 117
пільги (преференції) – 117
«плавильний казан» – 117
«плавильний казан міський» – 117
«плавильний казан потрійний» – 117
план дій – 117
плата – 118
платник податків – 118
поведінка демографічна – 118
поведінка міграційна – 118

повернення – 118
повітряне судно – 118
повноваження Державної міграційної служби України – 119
подолання бідності – 119
подорожанин (той, хто подорожує) – 119
подорожанин сумлінний – 119
полігромадянство – 119
політика багатокультурності – 119
політика людського розвитку – 119
політика міграційна внутрішньодержавна – 119
політика міграційна державна – 120
політика міграційна регіональна – 120
політика України міграційна – 120
політика України міграційна державна – 120
помилкова реадмісія – 120
попередження – 120
посадові особи підприємств – 121
посадові особи представництв іноземних держав та міжнародних організацій – 121
посвідка на постійне проживання – 121
посвідчення біженця – 121
поселення дифузійне (асимілянт) – 121
поселення компактне – 121
постійне місцезнаходження – 121
постійне місце проживання – 121
постійне представництво нерезидентів в Україні – 122
потенціал демографічний – 122
потенціал міграційний – 122
потенціал трудовий регіону – 122
потік – 122
потік міграційний – 122
пошуки притулку в різних країнах – 123
права Державної міграційної служби України – 123
права людини – 123
правове лімбо – 123
правовий статус Державної міграційної служби України – 123
правові норми про відповідальність перевізника – 124
правовласник – 124
право на виїзд – 124
право на повернення – 124

- право притулку – 124
- предмет правового регулювання міграційного права – 124
- прекаризація зайнятості – 124
- приживаність новоселів – 125
- прикордонна зона – 125
- прикордонна смуга – 125
- прикордонний контроль – 125
- прикордонний район – 126
- прикордонний трудівник – 126
- примусове видворення – 126
- примусове повернення – 126
- принцип ґрунту – 126
- принцип Діяльності державної міграційної служби України – 126
- принцип крові – 126
- принцип рівноправного поводження – 126
- прискорена процедура реадмісії – 127
- притік висококваліфікованих працівників – 127
- притулок – 127
- притулок дипломатичний – 127
- притулок територіальний – 127
- проїзний документ – 127
- проміжна митниця – 128
- протекціонізм – 128
- процедура реадмісії – 128
- процеси етногенетичні – 128
- процеси етнодемографічні – 128
- процеси етнороздільні – 128
- процеси етнороздільні – 128
- процеси етнооб'єднувачі – 128
- процеси етнороздільні – 129
- процеси етнотрансформаційні – 129
- процеси регіональні консультаційні – 129
- процес міграційний – 129
- псевдоеміграція (антисистема) – 129
- пункт контрольно-пропускний – 129
- пункт пропуску через державний кордон – 130
- пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні – 130
- пункт тимчасового розміщення / тримання – 130
- пункт тимчасового розміщення біженців – 130
- «п'ята свобода» – 130

расизм – 131
расова дискримінація – 131
ратифікація – 132
реадаптація мігрантів – 132
реадмісія – 132
регіоналізація – 132
регіональна безпека – 132
регулювання адміністративно-правове міжнародної трудової міграції – 133
регулювання економічне міжнародних міграційних процесів – 133
регулювання міжнародної міграції – 133
регуляризація – 133
реекспорт – 134
рееміграція – 134
реєстрація – 134
реєстрація громадянства України – 134
режим найбільшого сприяння – 134
резервація – 135
резиденти – 135
результативність міграції – 135
реімпорт – 135
реінтеграція – 136
реінтеграція в суспільство – 136
рекламація – 136
реляційний простір – 136
репатріація – 136
репатріація недобровільна – 136
рефулмент – 137
ризик міграційний – 137
ризик утечі – 137
ринок міграційних послуг – 137
ринок праці – 137
«різноманітність у єдності» – 137
рішення про повернення – 137
роботодавець (наймач) – 138
роялті – 138
рух міграційний – 138
рух місцевий прикордонний – 138
рух населення природний – 138
рух населення соціальний – 138

- «рух незнайоких» – 139
- сальдо міграції (чиста міграція, нетто-міграція, міграційний приріст населення, механічний приріст населення) – 139
- самоврядна національна меншина (СНМ) – 139
- самозванець – 139
- санкції – 139
- свідоцтво про народження – 140
- Світовий конгрес українців – 140
- свобода пересування – 140
- сегрегація – 140
- сезонний трудівник – 141
- сексуальна експлуатація – 141
- синдром досягнення успіху – 141
- синофобія – 141
- синтетична теорія міграції – 142
- система «євродак» – 142
- система міграційна – 142
- система «мотелю» – 142
- система соціального захисту трудових мігрантів – 142
- системи просторової мобільності – 143
- склад адміністративного правопорушення в міграційній сфері – 143
- соціальна лінгвістика – 143
- соціальне забезпечення – 143
- соціальне сирітство – 144
- соціальний захист мобільних категорій населення – 144
- соціологічна теорія міграції – 144
- соціум – 145
- соціум діаспорний – 145
- спеціальний режим – 145
- спільне патрулювання – 145
- спільне приміщення – 146
- спонсор – 146
- сприяння добровільному поверненню – 146
- спюрк – 146
- ставка мита – 146
- стандарт доказу – 146
- стандартна процедура реадмісії – 146
- старожил – 146
- статус біженця – 147
- статус толерантності перебування – 147

стигматизація – 147
сторінка даних – 147
сторона постійного проживання – 147
сторона, що приймає – 148
стратегії адаптації іммігрантів – 148
стрес акультураційний – 148
стрес цивілізаційний – 148
суб'єкт адміністративного правопорушення в міграційній сфері – 148
суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності – 148
суб'єкт міграційних відносин – 148
судова експертиза – 149
сфальсифікований документ – 149
сюрвайвелізм – 149
тальман – 149
теоретичні моделі переміщення трудових ресурсів між країнами – 149
теорії етнічності «реактивні» – 150
теорії міграційних мереж – 150
теорії міжнародної трудової міграції – 150
теорія кумулятивної причинності – 150
теорія людського капіталу – 151
теорія міграційних систем – 151
теорія неокласичної економіки – 151
теорія нового міжнародного економічного порядку – 152
теорія нової економіки трудової міграції – 152
теорія притягування-виштовхування – 152
теорія процвітання, або технологічного розвитку – 152
теорія пряmolінійності – 153
теорія світових систем, або світового господарства – 153
теорія світового ринку праці – 153
теорія сегментованого (подвійного) ринку праці – 153
теорія транснаціональної міграції – 154
теорія трьох стадій міграційного процесу – 154
територіальні міграційні системи (ТМС) – 155
«тест на інтеграцію» – 155
тимчасова декларація – 155
тимчасове ввезення – 155
тимчасове вивезення – 155
тимчасовий захист – 156
тип міграції – 156
токенізм – 156

- толерантність – 156
- толерантність міжетнічна – 157
- торгівля людьми – 157
- транзит – 157
- транзитна країна – 158
- транзитний проїзд – 158
- транзитні біженці – 158
- транспортні засоби – 158
- транспортні засоби комерційного призначення – 158
- транспортні засоби особистого користування – 158
- третя безпечна країна – 159
- третя країна – 159
- трудівник-мігрант – 159
- турист – 159
- угода про спрощення оформлення віз – 160
- угоди двосторонні про співробітництво в галузі трудової міграції – 160
- українське етнічне походження – 160
- умови для реадмісії – 160
- умови праці – 160
- умови зовнішньоекономічного договору (контракту) – 160
- умовне звільнення від оподаткування митними платежами – 161
- упереджене ставлення, або забобони – 161
- уповноважена особа – 161
- уповноважений банк – 161
- уповноважений із прав людини – 161
- управління кордонами – 161
- управління кордонами інтегроване – 161
- управління міграційними процесами (управління міграцією) – 162
- упущена вигода – 162
- усне опитування громадян та посадових осіб підприємств – 162
- ухилення від сплати податків – 162
- фактори, які стимулюють міграційний відтік (відштовхувальні фактори) – 163
- фактори, які стимулюють міграційний притік (притягувальні фактори) – 163
- фінансування експорту – 163
- форма міграції – 163
- формато-логічний контроль – 163
- фритредерство – 163
- фрондильери – 163

Фронтекс – 163
функції Державної міграційної служби України – 164
хайфенезація етнічна вертикальна – 164
хайфенезація етнічна горизонтальна – 164
хвилі міграційні (міграційні етапи) – 164
хвилі чисельності міграції – 164
центр притяжіння робочої сили – 165
цесія – 165
чисельність населення середньорічна – 165
члени сім'ї (іноземця або особи без громадянства) – 165
член сім'ї трудівника-мігранта – 165
шенгенська конвенція – 165
Шенгенська інформаційна система (SIS) – 165
Шенгенська угода – 166
шенгенське законодавство – 166
шкала Гуттмана – 166
шкала соціальної дистанції Богардуса – 166
шлюб із розрахунку – 167
штраф – 167
штрафні санкції – 167
шукач притулку – 167
якнайкраще забезпечення інтересів дитини – 167

Навчальне видання

**С Л О В Н И К
З МІГРАЦІЙНОГО ПРАВА**

**(для студентів юридичного факультету
та факультету заочного навчання
цивільних осіб)**

Укладачі:

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України *Наливайко Лариса Романівна,*
Полещко Ельвіра Павлівна

Редактор, оригінал-макет – *А.В. Самотуга*
Редактор *С.М. Лагдан*

Підп. до друку 02.04.2020 р. Формат 60x84/16. Друк – цифровий, трафаретний (RISO).
Гарнітура – Times. Умов.-друк. арк. 11,75. Обл.-вид. арк. 12,00. Тираж – 50 прим.
Зам. № 02/19-д.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 756-46-41
Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 6054 від 28.02.2018